

Dialog
vanuit
Orthodox Perspectief
HANDLEIDING VOOR DE LEERKRACHT

Gefinancierd door
de Europese Unie

FACE2FACE

DIALOOG VANUIT ORTHODOX PERSPECTIEF

HANDLEIDING VOOR DE LEERLING

EDUC8

© **EDUC8 (Educate to Build Resilience) Project, 2021**

<https://project-educ8.eu/>

<https://reduc8.eu/>

Ontwikkeling van het Document:

Volos Academie voor Theologische Studies

- Christos Fradellos, MTh
- Apostolos Barlos, MTh
- Maria Anna Tsintsifa, MA in Intercultureel Onderwijs
- Vaso Gogou, BA in Theologie en Geschiedenis
- Nikolaos Tsirevelos, PhD

Beyond the Horizon ISSG vzw

- Timucin Ibu (Developer en Graphic Designer)

ISBN: 978-94-6444-908-2

Gebruiksrechten en toestemming:

Dit werk mag worden gereproduceerd, gedeeld of gebruikt in zijn geheel of gedeeltelijk, voor niet-commerciële doeleinden, zolang dit werk steeds vermeld wordt.

Van derden afkomstige inhoud: De auteurs zijn niet noodzakelijk eigenaar van elk onderdeel van de inhoud in dit werk. Als zodanig garanderen zij niet dat het gebruik van enig onderdeel of deel van het werk dat in het bezit is van derden geen inbreuk zal maken op de rechten van die derden. Indien u een onderdeel van het werk wenst te gebruiken, is het uw verantwoordelijkheid om te bepalen of toestemming voor gebruik nodig is en om toestemming te verkrijgen van de eigenaar van het auteursrecht.

Fotorechten: De foto's en afbeeldingen die in het werk zijn gebruikt, zijn beschikbaar gesteld met een Creative Commons CC0 licentie. CC0 is een licentie waarbij de gebruikers/makers hebben besloten om afstand te doen van de auteursrechten en naburige rechten op hun werken, voor zover de wet dit toestaat.

Contact: Beyond the Horizon ISSG vzw (project coördinator), info@behorizon.org

Disclaimer: Dit project werd gefinancierd met steun van de Europese Commissie.

De ontwikkelde producten in het kader van het EDUC8-project geven uitsluitend de mening van de auteur(s) weer, de Europese Commissie kan niet verantwoordelijk worden gesteld voor het gebruik van de inhoud.

INHOUD

06

INLEIDING

EDUC8 OM WEERSTAND OP TE BOUWEN

10

MODULE 1

DE ONTMOETING MET DE ANDER: OMGAAN MET DIVERSITEIT

28

MODULE 2

DE ONTMOETING MET SACRALE/HEILIGE TEKSTEN: GEWELDDADIGE TEKSTEN

48

MODULE 3

DE ONTMOETING MET DE LEEFOMGEVING: SOCIALE EN ECOLOGISCHE
VRAAGSTUKKEN

66

MODULE 4

WANNEER DE ONTMOETING EEN CONFLICT WORDT:
RECHTVAARDIGE OORLOG EN RECHTVAARDIGE VREDE

INLEIDING

INLEIDING

Het pluralistische karakter van de samenleving is vandaag de dag overal in Europa zichtbaar. Globalisering, immigratie, vluchtelingenstromen en technologische vooruitgang zorgen er voor dat mensen met verschillende religies (moeten) gaan samenleven. Dit samenleven wordt echter vaak verstoord door incidenten van geweld en religieus fanatisme.

Het is de plicht van alle religies om hun gelovigen bewust te maken van de noodzaak van een open en eerlijke dialoog tussen religieuze gemeenschappen. Het is daarom van groot belang de nadruk te leggen op de dimensie van culturele antropologie die inherent is aan elke religie en de principes in hun leer die de vrede bevorderen.

Maar is het haalbaar binnen de context van godsdienstonderwijs? Kunnen scholieren de wortels van religieus fanatisme en intolerantie blootleggen? Is het mogelijk om in de schoolomgeving het vreedzaam samenleven van religieus diverse gemeenschappen te cultiveren en te bevorderen?

In 2020 werd het Europese programma EDUC8 gelanceerd, met als doel jongeren vertrouwd te maken met andere religies en een dialoog op te bouwen tussen de verschillende religies die op één plek naast elkaar bestaan en dit door middel van religieus onderwijs.

Het programma van EDUC8 is gebaseerd op een rustige en nuchtere educatieve benadering, op eerlijke zelfkritiek namens de religieuze gemeenschappen en op het bevorderen van de kennismaking met de “ander”, met als uiteindelijk doel het opheffen van religieus fanatisme en het cultiveren van wederzijds begrip en vreedzaam samenleven.

Dit boek is opgesteld in de context van dit programma, samen met het bijbehorende studentenboek, om de leraar educatief materiaal aan te bieden vanuit het perspectief van de orthodoxe kerk.

Doelstellingen van het programma voor de leerlingen en jongeren van Europa zijn onder meer:

- het ontwikkelen van empathie voor de “ander” door middel van religieuze opvoeding,
- het geven van diepere kennis van het eigen geloof en een steviger fundament in de principes ervan
- het bekend worden met de basisprincipes van een open dialoog,

Figuur 1
Diversity
Bron: AdobeStock

- het onderzoeken en evalueren van communicatiegebieden, interesses en activiteiten die de verschillende religies gemeen hebben en het afwijzen van geweld dat vaak wordt vermomd als een religieuze daad,
- het ontwikkelen van een besef van de voorwaarden die nodig zijn voor een vreedzaam samenleven met de “ander”.

We willen dit bereiken door specifiek educatief materiaal aan te bieden vanuit de orthodoxe traditie en theologie om zo in de klas met moderne onderwijstechnieken een open dialoog te voeren.

Het lesmateriaal is als volgt onderverdeeld in 4 secties en elk onderwerp wordt verder uitgebreid en diepgaander onderzocht:

- a) De ontmoeting met de ander: omgaan met diversiteit
- b) De ontmoeting met sacrale/heilige teksten: gewelddadige teksten
- c) De ontmoeting met de leefomgeving: sociale en ecologische vraagstukken
- d) Wanneer de ontmoeting een conflict wordt: rechtvaardige oorlog en rechtvaardige vrede

Elke sectie maakt gebruik van een geanimeerde video met een hedendaags verhaal en hoofdpersonages die zelf tiener zijn. Het verhaal is verbonden met een bepaalde gebeurtenis in orthodoxe context of een fragment uit de orthodoxe heilige teksten.

In het eerste lesuur of lesdeel dient de video dan ook als inleiding op het onderwerp dat aan de orde komt. Vervolgens verwerken de leerlingen materiaal uit hun religieuze traditie en leren ze over de diepere interpretatie van elk onderwerp.

In het tweede lesuur of lesdeel komen alle leerlingen van verschillende religies bij elkaar om het onderwerp van onderzoek samen te bespreken. Op deze manier brengen en delen de leerlingen hun begrip van de bovenstaande kwesties, gebaseerd op hun eigen traditie, en leren ze de standpunten van de anderen.

Door reflectie en discussie worden ze zo geleid tot een dialoog in de veilige omgeving van de school. Het belangrijkste doel van het hele proces is om de leerlingen te helpen geweld af te wijzen door een dieper begrip van hun eigen religie en de andere religies.

Het is onze algemene overtuiging dat in de huidige tijd religieus onderwijs een belangrijke rol moet spelen in het vreedzaam samenleven van mensen met verschillende culturen en overtuigingen. Laten we niet vergeten dat de verzoening in de wereld een gebod van God is (Mat. 5:9). Of volgens de woorden van een hedendaagse middelaar voor vrede en religieuze dialoog, Anastasios, de aartsbisschop van Albanië: "Elke misdaad in naam van religie is een misdaad tegen religie zelf. Elke vorm van geweld in naam van religie schaadt, in elk opzicht, de religie zelf. Geen oorlog is heilig. Alleen de vrede is heilig."

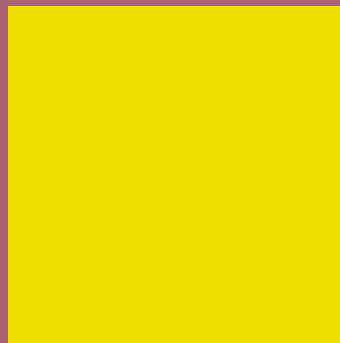
We hopen dat de handboeken voor leerkrachten en leerlingen een degelijke hulp zullen zijn op je reis, samen met de anderen. Het is een reis naar de wereld van de orthodoxe kerk en naar de ontmoeting met de "ander", de andere, onze dagdagelijkse medemens!

Goede reis!

“ WAT VAN BELANG IS IN EEN GODSDIENST IS DAT DEZE MENSEN KAN LEIDEN NAAR DE DIEPT VAN DEZE WAARHEID, DAT ZE MENSEN VAN GEDACHT KAN VERANDEREN EN LEVENS KAN DOEN OMKEREN, DAT ZE HET WEDERZIJDIG BEGRIIP KAN VERGROTEN. DIT IS DE KERN VAN ONZE RELIGIEUZE TRADITIES.”

————— Bartolomeus, Oecumenisch Patriarch

1

DE ONTMOETING MET DE ANDER:
OMGAAN MET DIVERSITEIT

OMGAAN MET DIVERSITEIT

1.1. LEERDOELSTELLINGEN & THEOLOGISCH KADER

1.1.1 LEERDOELSTELLINGEN

In onze tijd is de wereld een groot dorp geworden. We gaan niet enkel meer om met de kleine cirkel van mensen rondom ons met wie we dezelfde origine, taal, religie of culturele waarden delen. Maar we worden verwacht om te kunnen gaan met mensen die erg verschillend zijn van ons. Ze zijn niet enkel verschillende in origine, taal of religie, maar ook hun waarden, keuzes, houdingen en gedrag kunnen radicaal anders zijn. Hoe gaan we om met de andere? Hoe gaan we om met iemand die helemaal anders is? Sommige mensen zien hen als 'vreemd' en 'onwenselijk' en voelen het zo ok. Anderen zien de relatie met de andere als een begin om de wereld te veranderen.

De leerlingen wordt gevraagd om de criteria te onderzoeken en te ontdekken die hun potentiële houding ten opzichte van een andere persoon bepalen. Hierbij gaan ze uit van de criteria zoals ze beschreven staan in de Bijbel als een voorgestelde manier van leven en gerealiseerd in de praktijk van de orthodox-christelijke traditie

Foto: © Bits and Splits / Adobe Stock

Algemene leerdoelstellingen

Het project heeft als doel de leerlingen de houding van de Orthodox Christelijke Kerk t.o.v. diversiteit in verschillende vormen te helpen ontdekken en hun kennis hiervan te verdiepen.

Specifieke leerdoelen voor de leerlingen

De leerlingen ...

- hebben een diepgaand begrip van de orthodox Christelijke theologie over verschillende vormen van diversiteit.
- kunnen op basis van Bijbelse kennis en kennis over de geschriften van kerkvaders, maatstaven en houdingen voorstellen die bijdragen tot het aanvaarden van diversiteit en verschil.
- leren zelf standpunten en houdingen van de Orthodoxe traditie t.o.v. diversiteit evalueren.

Beoogde leerdoelstellingen als resultaat van het volledige leerproces.

De leerlingen ...

- leren de leer van de Orthodox Christelijke Kerk over diversiteit.
- kunnen de overtuigingen en houdingen van de Christelijke kerk t.o.v. verschillende vormen van diversiteit kritisch weergeven.
- kunnen argumentatie opbouwen die het aanvaarden van diversiteit ondersteunt op basis van Christelijke theologie.
- leren de verantwoordelijkheid van de gelovige herkennen en ook hun eigen verantwoordelijkheid in gevallen van onverdraagzaamheid, conflict dat gebaseerd is in verscheidenheid, marginalisatie en uitsluiting van de ander.

1.2. THEOLOGISCHE VEREISTEN

1.2.1 Theologische achtergrond over het onderwerp

We benaderen het onderwerp 'Ontmoeting met de ander: omgaan met diversiteit' door de gelijkenis van de barmhartige Samaritaan (Lucas 10: 25-37). In dit verhaal suggereert Jezus een voor zijn tijd revolutionair perspectief om de etnisch en religieus "andere" te aanvaarden. Vervolgens krijgen de leerlingen met behulp van patristische teksten, de gelegenheid om de criteria en de manier van leven die door de christelijke religie worden voorgesteld te ontdekken en te evalueren. Deze manier van leven kan hen inspireren tot een oprechte en zinvolle relatie met de 'ander' in hun dagelijks leven.

De volgende fragmenten uit relevante literatuur geven een meer diepgaande basis aan de theologische benadering met de leerlingen in de klas.

Texts for theological documentation

Iedere cel van het zichtbare Lichaam van Christus, van de Kerk, elke gelovige is door zijn doop en zijn deelname aan de Eucharistie geroepen om met zijn wezen en zijn werk de liefde van God uit te drukken, te manifesteren, te 'incarneren'. Het maakt daarbij niet uit onder welke omstandigheden hij leeft. Wie in God leeft, kan alleen liefhebben zoals Hij, met een liefde die gewaagde initiatieven neemt, die geen grenzen of vooroordelen kent, die alles omvat.

De verzekering dat 'God liefde is' troost ons en bevrijdt ons van de veelzijdige angst: de angst voor de ander, voor het andere, voor het onbekende, voor de ontwikkelingen van de mensheid die vaak als bedreigend worden gezien; van de angst voor ons falen en soms voor de afgrond van onze eigen ziel. "Er is geen angst in de liefde, maar volmaakte liefde drijft angst uit" (1 Johannes 4:18). Zelfs de mensen die de naam "God" weigeren of niet willen accepteren, accepteren indirect Zijn andere naam: 'Liefde'.

uit Anastasios Yannoulatos, Archbishop of Tirana, God manifested in flesh,
Athens: Maistros, 2006.

Hier hebben we een begin van bevrijding van het zelf: op het moment dat we in staat zijn om lief te hebben, beginnen we ons los te maken van deze gevangenis van onze eigen persoon waarin we ons bevinden. Er is in feite een volledig verband tussen "liefhebben" en "sterven". Liefhebben betekent zich beetje bij beetje losmaken van het exclusieve belang dat men aan zichzelf hecht en dat belang en die zorg overbrengen op iemand anders. [...] Uiteindelijk, hoe meer dit gebeurt, en hoe meer het egoïstische zelf vrij wordt, hoe vrijer we zijn. [...] Alleen in de mate waarin we in staat zijn om lief te hebben, worden we in staat om te zien en waar te nemen. Om te zien en waar te nemen, of het nu God is of de wereld om ons heen, of die bepaalde naaste [...]

Uit Anthony Bloom, Metropolitan of Sourozh, God and Man,
London: Darton, Longman & Todd, 2004, pp. 185-186

Ten slotte vragen we om een “geest van liefde”. In “de ladder van waarden”, zoals gepresenteerd door Johannes Klimakos, verschijnt de deugd van het onderscheidingsvermogen als “de grootste der deugden”. Het laatste hoofdstuk gaat over de drie deugden: geloof, hoop en liefde en, zoals de heilige Paulus zegt: “De grootste hiervan is liefde” (1 Kor. 13:13). Liefde voor iedereen: voor God en voor onze broeder en voor de hele wereld. Het is niet zo dat ik één, twee of vijf liefheb, dat ik van mijn familie en mijn vrienden hou en niet van anderen. Hij die liefde heeft, houdt van het hele universum. Hij houdt van dieren, hij houdt van vijanden, hij houdt van degenen die hij kent en van degenen die onbekend zijn, hij houdt van zijn weldoeners, evenals van degenen die hem niet mogen, op dezelfde manier als God “het laat regenen over de rechtvaardigen en de onrechtvaardigen”. Liefde die bevooroordeeld en niet universeel is, is geen liefde

Liefde verdeelt of scheidt haar ontvangers niet, maar laat eerder haar bron uiteen spatten. Zonder deze liefde die ons uit elkaar scheurt, omdat onze naaste onze broeder is en het beeld van God, zullen we niet in staat zijn om in de tegenwoordigheid van God te staan. Van de afbeelding stijgen we op naar het origineel - van broeder naar God. God heeft onze broeder naast ons geplaatst om ons eraan te herinneren dat de weg van onze redding de beoefening van liefde is. Wat een ontzagwekkende deugd! Maar wat lijkt het ons moeilijk! Hoe anders zou onze samenleving zijn, onze gemeenschap van gelovigen, in elke parochie waar we samenkomen, als we deze vrijheid zouden hebben, deze volheid, dit offer van liefde, deze extravagantie van liefde! Anderen liefhebben niet als onszelf, maar meer dan onszelf, omdat de ander, de naaste, een deel van ons is, en zelfs ons beste deel is, een kind en broer van Christus. Hij is de zichtbare God van dat moment; hij is voor ons de gelegenheid om ons egoïsme achter ons te laten, en de gelegenheid om God werkelijk te ontmoeten.

Uit Nikolaos, Metropolitan of Mesogea & Lavreotiki “, From the daily to the Godly”
Athens: En plo, 2008, pp. 166-168

Allereerst is liefde migratie. De enige “definitie” van God die we in het Nieuwe Testament vinden, is dat “God liefde is” (1 Johannes 4: 8). En God is liefde omdat er een samenzijn is, een Drie-Eenheid. En er is een Drie-Eenheid omdat elk van de drie Personen - Vader, Zoon en Heilige Geest zijn eigen Zelf heeft. Iedere Persoon is niet slechts een vluchtige glans van de goddelijke Essentie, maar een werkelijk onderscheiden Wezen dat niet identiek is aan de andere twee. Liefde is een reikwijdte naar iemand anders, daarom kan het niet worden gerealiseerd door wezens die in zichzelf zijn opgesloten. Als ik liefheb, houd ik niet op mezelf te zijn, maar ‘migreer’ ik naar iemand die ik niet ben. De tweede Persoon van de Heilige Drie-Eenheid, de Zoon, is een migrant bij uitstek. Hij migreert niet alleen liefdevol naar de andere twee Personen, maar Hij migreerde ook naar de mensenwereld. In de kerkelijke leer is de incarnatie geen show die wordt opgevoerd.

De Zoon bezocht de mensheid niet vanop afstand - zoals wanneer bijvoorbeeld een televisiezender en wij, de welgestelden, bij de Koerden gaan kijken - maar Hij werd werkelijk mens, werkelijk een echte Koerd onder de Koerden, tot aan zijn dood. In de eerste jaren van zijn leven maakte Hij werkelijk het ballingschap van een politieke vluchteling mee; Hij zocht zijn toevlucht in het naburige Egypte om te ontsnappen aan het zwaard van Herodes die vreesde om zijn macht te verliezen (Mat. 2: 13-15). Hij leefde er rondlopend en dakloos, en accepteerde alle plaatsen als zijn thuis.

Uit Thanassis N. Papathanassiou, My God, a foreigner. Texts about a truth “in the street”, Athens: En Plo, 2018, pp. 50-51

Ondanks het feit dat hij een nationale vijand was, plaatst de [...] Samaritaan zichzelf in de plaats van de noodlijdende Jood en gaat hij over tot actie. Als hij in zichzelf was gebleven, zoals de priester en de leviet, zou hij geen emotionele bevrijding hebben gevonden en zou hij geen empathie hebben gehad voor de ander, of mededogen hebben gevoeld. De relatie en de situatie zijn echter van het begin tot het einde van het verhaal wederzijds eenzijdig. Deze 'wederzijdse eenzijdigheid' omvat een egoïstische onzelfzuchtigheid van de kant van de Samaritaan, om het met een paradox uit te drukken. Van de twee heeft alleen hij zelf een intact bewustzijn, in staat om te denken en te overwegen [...] Het beeld van de Samaritaan, weerspiegeld in de ellende van de Joodse man, laat geen ruimte voor narcisme en introduceert een element van egoïsme in zijn onzelfzuchtige gedrag. Er is een relatie, maar die is eenzijdig, aangezien de ander half dood is. Deze laatste kan geen dankbaarheid voelen of, veel belangrijker, het op dat moment niet uiten. De waarachtigheid van het aanbod, zonder de mogelijkheid of verwachting van beloning, omdat de begunstigde bewusteloos is, ligt buiten de zelfbevestigende reflectie en bevestiging. Daarom krijgt de Samaritaan geen enkel vlelend beeld van zichzelf, noch voelt hij zich een deugdzame weldoener; hij doet gewoon wat hij denkt te moeten doen en vertrekt, zonder beloning, onbelemmerd door gevoelens van dankbaarheid namens de begunstigde, die blijkbaar niet bij zinnen komt terwijl zijn weldoener aanwezig

Het plot van de gelijkenis laat geen enkele psychologische uitweiding toe. Alles blijft op het praktische niveau van de handelingen van de Samaritaan. Niets in dit verhaal laat zien dat de Samaritaan speciale nadruk op zijn eigen handelen legt, zodat hij later zou opzwellen met eigenbelang. "Een naaste", zegt de gelijkenis "is degene die hem genade betoont". Dat is dus iemand die medelijden heeft met het slachtoffer en met elk slachtoffer dat hij tegenkomt. Hij zorgt voor deze persoon om de persoon zelf en niet uit eigen psychologische bevrediging. Zorgen voor iemand die ons nodig heeft, gehoorzaamt niet aan een morele verplichting die leidt tot wederzijdse bevestiging van identiteit. In feite waren de dingen in de gelijkenis zodanig dat het slachtoffer niet alleen zijn redder niet kon bedanken, maar hem zelfs niet kon zien. Dit is een objectief feit, dat geen ruimte laat voor speculatie over de motivatie van het gedrag van de Samaritaan [...] In dit licht was de Samaritaan zelfs niet in staat om vrijgevigheid te tonen. Hij kon vrijer beschikbaar zijn, aangezien hij voor iemand zonder zelfbewustzijn zorgde en zo zijn hebzucht in dienst van het slachtoffer stelde [...]

De gelijkenis van de Samaritaan verlaat het model van de theoretische naaste met eisen en onderscheidingen en wendt zich in plaats daarvan tot de naaste wiens praktijk en levenshouding onvoorwaardelijk zijn. Het is belangrijk om vandaag in deze richting te werken en vooral te denken aan onze eigen beschikbaarheid. Dit betekent dat we beginnen aan de kant van de zwakken, van diegene zonder zelf, die onze hulp hard nodig heeft, zelfs als zijn toestand zo wanhopig is dat hij er niet om kan vragen. Omdat in ons geval, en in elk soortgelijk geval, de relatie bestaat ondanks de functionele afwezigheid van de tweede persoon, in die zin dat de ellende die hem buiten gevecht stelt, de puurste vorm van mijn vrijheid oproept, aangezien ik hier kan geven zonder iets winnen of verliezen, aangezien ik me onbewogen kan voelen, zoals ik zou voelen bij het ontmoeten van de oneindigheid. Dat wil zeggen, het ego groeit niet in zelfbevestiging, maar rijpt in het geïnternaliseerde Gij, zodat de externe nabijheid wordt vervangen door een psychische relatie, een nieuwe sociale verweving. Het lijden van de medemens voert de diepte van (zijn) wezen in mij vanuit de wereld; waardoor ik uit mededogen handel en die me naar een bestaanswijze leidt waarin de geest naar de emoties kijkt zonder zijn verplichtingen aan het leven op te leggen, op een schuldgevoelige manier.

Door voor onze medemens in moeilijkheden te zorgen, zorgen we voor zijn beeld dat op ons weerspiegeld staat, als een daad van persoonlijke vrijgevigheid - een soort sympathie, zonder opportuniteit of verantwoordelijkheid, voor iets onbekends [...] Vanaf dit standpunt, komt mededogen naar voren als een reiken naar het onbekende en het ongeïdentificeerde, als een reiken naar (de) oneindigheid die de toekomst voortbrengt. Ik open mezelf voor de pijn van de ander en stel me open voor het eschaton, voor de toekomst van het goddelijke koninkrijk. Hij is een vreemde voor mij, maar zijn vreemdheid en anders-zijn verwijst niet naar de fysieke ruimte, integendeel, het ligt in het feit dat het bevrijden van mijn interesse me naar een nieuwe tijd leidt. Het lijden van de medemens voert de diepte van (zijn) wezen in mij vanuit de wereld; waardoor ik uit mededogen handel en die me naar een bestaanswijze leidt waarin de geest naar de emoties kijkt zonder zijn verplichtingen aan het leven op te leggen, op een schuldgevoelige manier.

Uit Stelios Ramfos, *Jesus' Secret*, Athens: Armos, 2006, pp. 310- 314

1.2 VIDEO ALS UITGANGSPUNT

In dit deel bekijken de leerlingen een video en beantwoorden ze de vragenlijst voor de eerste keer. Op die manier krijgen ze een eerste indruk en beeld van het plot van de video en de inhoud.

Figuur 1.1
Het beeldfragment

2.1 KORTE INHOUD VAN HET PLOT VAN DE VIDEO.

Op een eiland aan de Griekse grens ervaart een gezin de ontberingen van de lokale gemeenschap door de aanwezigheid van honderden vluchtelingen. De vluchtelingen hebben daar hun toevlucht gezocht en leven er in geïmproviseerde kampen. De dertienjarige tiener, Yiorgos, de zoon van het gezin, heeft ondanks de tegenstand van zijn vader een vriendschap ontwikkeld met enkele vluchtelingenjongeren. Onverwacht krijgt de grootvader van Yiorgos een acute hartaanval en moet hij dringend worden geopereerd. De familie is niet bij machte om voldoende bloed in te zamelen voor de operatie. De jonge Yiorgos deelt zijn bezorgdheid over zijn grootvader met zijn vluchtelingenvrienden. Deze vrienden mobiliseren zonder iets te zeggen hun familieleden en andere medevluchtelingen. Zo wordt er massaal bloed gegeven voor de grootvader van Yiorgos en is er meer dan voldoende bloed beschikbaar voor de operatie. De vader van Yiorgos is sceptisch over de vluchtelingen en immigranten. Hij ervaart een sterke emotionele schok als hij hoort van het genereuze aanbod van de vluchtelingen. Hetzelfde geldt voor de grootvader van Yiorgos, die bij herstel hoort wat er is gebeurd. Als gevolg hiervan verandert de grootvader zijn eerdere opvattingen over buitenlanders. Hij herinnert zich de gelijkenis van de barmhartige Samaritaan die hij onlangs in de kerk heeft gehoord. De vader van Yiorgos is niet dankbaar voor de bloeddonatie van de vluchtelingen. Hij blijft bovendien elke mogelijke vorm van hun integratie in het leven van het eiland weigeren. Het herstel van de grootvader van Yiorgos en de verandering van zijn standpunt leiden ons verhaal tot een optimistisch maar toch niet helemaal gelukkig einde.

1.2.2 VRAGENLIJST BEGRIJPEND KIJKEN

Instructies voor de leraar: Na het kijken van de video worden de leerlingen uitgenodigd om individueel de volgende lijst met meerkeuzevragen te beantwoorden. Het doel van deze vragen is de leerkracht een beeld te geven in welke mate de leerlingen de inhoud van de video begrepen hebben en hun visie op vooroordelen naar vluchtelingen en 'de andere', de relatie tussen geweld en godsdienst/geloof. Dezelfde vragenlijst zullen de leerlingen opnieuw individueel moeten invullen aan het einde van de lessen om na te gaan in welke mate hun begrip en mening veranderd zijn. Daarom worden er op deze plaats in het leerproces geen oplossingen aangegeven. Dit gebeurt pas aan het einde van de lessen om na te gaan in welke mate hun begrip en mening veranderd zijn.

Beantwoord volgende vragen op basis van de video die je hebt gezien.

1. Wat voor relatie wil de vader van Yiorgos dat zijn zoon heeft met de vluchtelingen?
 - a. Een vriendschappelijke relatie
 - b. Helemaal geen relatie
 - c. Het maakt hem niet uit of zijn zoon enige relatie heeft met de vluchtelingen
 - d. Ik weet het niet / geen antwoord
2. Wie riep de mensen op om bloed te gaan geven voor de grootvader van Yiorgos?
 - a. De landgenoten en medegelovigen van de familie
 - b. Lena, Sotiris, de vader van Yiorgos en twee vrienden met diabetes
 - c. De vluchtelingen met een andere nationaliteit en achtergrond
 - d. Ik weet het niet / geen antwoord
3. Wie helpt er in het verhaal van de gelijkenis dat de grootvader aanhaalt, de gewonde man?
 - a. De Samaritaan die beschouwd werd als een vijand
 - b. De priester, een landgenoot
 - c. De Leviet, een landgenoot
 - d. Ik weet het niet / geen antwoord

4. Volgend citaat van Gregorius Nazianze wordt in de video aangehaald: "alle mensen hebben een goddelijk zegel en in Christus' liefde worden wij allen één." Wat betekent dit citaat?
- a. We zijn allen één in de liefde van Christus, ongeacht afkomst, geloof of sociale klasse waartoe we behoren.
 - b. We zijn allen één in de liefde van Christus zolang we hetzelfde geloof hebben.
 - c. We zijn allen één in de liefde van Christus zolang we hetzelfde geloof en dezelfde afkomst hebben.
 - d. Ik weet het niet / geen antwoord
5. Wiens opvattingen over vreemdelingen was er veranderd aan het einde van de video?
- a. van de vader
 - b. van de grootvader
 - c. van niemand
 - d. Ik weet het niet / geen antwoord

1.2.3 DISCUSSIONSTHEMA'S

De video die we gezien hebben, gaat over het onderwerp 'de ander ontmoeten'. Discussiethema's en vragen die we zullen aankaarten zijn:

- a) Wie beschouwen we als onze naaste en wie beschouwen we als 'de andere'?
- b) Waarom zien we 'de andere' vaak als angstaanjagend en voelen we ons door hem/haar bedreigd?
- c) Welke antwoorden op bovenstaande vragen vinden we in het Nieuwe Testament?
- d) Welke praktijk en houdingen uit de Orthodoxe traditie kunnen we onthouden en toepassen in ons eigen leven?

1.3 WIJ EN ZIJ

Met de volgende vragen willen we samen met de leerlingen ontdekken wie voor hen 'de naaste' is en wie niet.

1.3.1 VRAGEN

1. Schrijf de personages op uit het verhaal dat we samen in de video gezien hebben. Welke personages zie jij als dicht bij jou? Welke relatie zouden ze met jou kunnen hebben?

Mogelijke antwoorden: familie, vrienden, verwanten (uitgebreide familie), schoolvrienden, klasgenoten, etc.

2. Naast mensen die dicht bij ons staan, zijn er andere mensen rondom ons die anders zijn dan ons en waar we bang van zijn. Soms behandelen we hen niet al te vriendelijk. Kan je enkele voorbeelden geven?

Mogelijke antwoorden: leerlingen geven voorbeelden uit hun eigen leven.

1.3.2 RONDOM ONS.

De volgende paragraaf vat samen wat uit het bovenstaande gesprek met de leerlingen tot uiting gekomen is. Soms is dit al duidelijk uit de antwoorden van de leerlingen zelf maar de leerkracht kan onderstaande tekst ook in de klas voorlezen.

De meeste mensen verstaan onder 'naasten' gewoonlijk hun bloedverwanten, landgenoten en geloofsgenoten, lokale mensen en vrienden. Het zijn mensen met wie we dezelfde gevoelens, dezelfde ideeën, dezelfde opvattingen delen en in het algemeen ons dagelijks leven. Omdat we een gemeenschappelijke taal hebben, een gemeenschappelijke religie, een gemeenschappelijk (vader)land, hebben we het gevoel dat ze op ons lijken. We communiceren gemakkelijk met hen en beschouwen we hen niet als een bedreiging. We zijn voor hen niet bang.

In tegenstelling hiermee we beschouwen elke persoon die anders is dan wij als 'de andere'. Het is mogelijk een buitenlander, die onze taal niet spreekt, die niet dezelfde religie, hetzelfde (vader)land en dezelfde cultuur heeft als ons. "Anderen" verschillen van ons in hun ideeën en meningen. Daarom is communiceren met hen moeilijk en vereist het veel inspanning. Vaak hebben we het gevoel dat ze een bedreiging voor ons vormen en beschouwen we hen met argwaan. Zo bewaren we een afstand en zijn we niet in staat om eenheid en harmonieus samenleven met hen op te bouwen.

1.4 UIT HET NIEUWE TESTAMENT

Instructies: *De volgende stap in ons leerproces is het begrijpend lezen van de Gelijkenis van de Barmhartige Samaritaan (Lucas 10:25-37). De leerlingen ontdekken door dit verhaal de levensvisie die Christus voorstelt met Zijn eigen woorden zoals de Evangelist Lukas ze heeft opgeschreven. De Bijbelse tekst wordt door de leerkracht voorgelezen.*

In het Nieuwe Testament geeft Christus ons criteria en een beeld van hoe we kunnen samenleven met alle mensen ongeacht onze verschillen. Hij laat ons zien hoe de liefde voor iedere mens – zelfs de liefde voor de vijand – vrees en onzekerheid kan overwinnen.

1.4.1 DE GELIJKENIS VAN DE BARMHARTIGE SAMARITAAN (LUCAS 10:25-37)

De Barmhartige Samaritaan

²⁵ Daar trad een wetgeleerde naar voren om Hem op de proef te stellen. Hij zei: 'Meester, wat moet ik doen om het eeuwig leven te verwerven?' ²⁶Hij sprak tot hem: 'Wat staat er geschreven in de Wet? Wat leest ge daar?' ²⁷Hij gaf ten antwoord: 'Gij zult de Heer uw God beminnen met geheel uw hart en geheel uw ziel, met al uw krachten en geheel uw verstand; en uw naaste gelijk uzelf.' ²⁸Jezus zei: 'Uw antwoord is juist, doe dat en ge zult leven.' ²⁹Maar omdat hij zijn vraag wilde verantwoorden, sprak hij tot Jezus: 'En wie is dan mijn naaste?' ³⁰Nu nam Jezus weer het woord en zei: 'Eens viel iemand, die op weg was van Jeruzalem naar Jericho, in de handen van rovers. Ze plunderden en mishandelden hem en toen ze aftrokken, lieten ze hem halfdood liggen. ³¹Bij toeval kwam er juist een priester langs die weg; hij zag hem wel, maar liep in een boog om hem heen. ³²Zo deed ook een leviet; hij kwam daarlangs, zag hem, maar liep in een boog om hem heen. ³³Toen kwam een Samaritaan die op reis was, bij hem; hij zag hem en kreeg medelijden; ³⁴hij trad op hem toe, goot olie en wijn op zijn wonden en verbond ze; daarna tilde hij hem op zijn eigen rijdier, bracht hem naar een herberg en zorgde voor hem. ³⁵De volgende morgen haalde hij twee denariën tevoorschijn, gaf ze aan de waard en zei: Zorg goed voor hem, en wat ge meer mocht besteden, zal ik u bij mijn terugkomst vergoeden. ³⁶Wie van deze drie lijkt u de naaste van de man die in handen van de rovers gevallen is?' ³⁷Hij antwoordde: 'Die hem barmhartigheid betoond heeft.' En Jezus sprak: 'Ga dan en doet gij evenzo.'

Figuur 1.2
De barmhartige
Samaritaan door Aimé
Morot (1880)
Bron: Marc Baronnet via
Wikimedia Commons:
[https://commons.
wikimedia.org/w/index.
php?curid=7901316](https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=7901316)

1.4.2 ACHTERGRONDINFO OVER DE GELIJKENIS VAN DE BARMHARTIGE SAMARITAAN.

Volgende achtergrondinfo is belangrijk om het verhaal van de gelijkenis goed te verstaan. De info kan in de klas worden voorgelezen of individueel door de leerlingen worden verwerkt. Er is ook een kaartje voorzien waarop de steden die in het verhaal voorkomen staan aangeduid.

Gelijkenis: Jezus onderwees gewoonlijk met gelijkenissen of parabels. Ongeveer een derde van zijn leer bestaat uit zulke gelijkenissen. Dit zijn korte verhalen die Hij zelf heeft gemaakt met een onderwerp uit het dagelijkse leven van de Israëlieten. Zo kon Hij op een levendige manier de waarheden van het Koninkrijk van God onthullen door een vergelijking te maken. Jezus onderwees in gelijkenissen omdat dit de gebruikelijke manier van onderwijzen was onder de rabbijnen. Het is een illustratieve manier van onderwijzen die iedereen kan begrijpen. De gelijkenissen nodigen de luisteraar uit om zichzelf ergens in de plot van het verhaal te herkennen, wakker te worden, na te denken en een persoonlijk standpunt in te nemen. Jezus' gelijkenissen worden terecht omschreven als een "geïllustreerd Evangelie".

Naaste: In de tijd van Christus beschouwden de Israëlieten ouders, broers, familieleden, vrienden, buren, geloofsgenoten en landgenoten als “naasten”. Het zijn mensen die dicht bij hen stonden. Aan de andere kant werden de vijanden van hun vaderland, vooral de Romeinen, buitenlanders, de aanhangers van verschillende religies en in het bijzonder de Samaritanen, als “anderen” gezien.

Priesters: Dit waren de nakomelingen van Aäron, de broer van Mozes. Priesters dienden tijdens de dagelijkse ceremonies in de tempel van Salomo in Jeruzalem. Hun belangrijkste taak was het brengen van offers en gebeden om de gelovigen te bevrijden van hun zonden en van boze machten. In de tijd van Jezus waren de priesters naar schatting met een paar duizend. Alleen al in Jeruzalem waren er meer dan 1000 priesters en 250 levieten.

Levieten: Dit waren de nakomelingen van Levi en assistenten van de priesters. Het was hun taak om de tempel van Salomo netjes en schoon te houden. Zowel de priesters als de levieten kenden de goddelijke geboden heel goed en zouden verplicht zijn geweest om voor de gewonde Jood te zorgen, die in ieder geval hun landgenoot was.

Samaritanen: leden van een etnisch-religieuze groep bestaande uit Israëlieten die een huwelijk hadden gesloten met Babyloniërs, Syriërs enz. Hun religie had dezelfde wortels als het Jodendom, maar week ook af van de Joodse traditie. Daarom beschouwden de Israëlieten hen als afgescheurd van hun geloof en niet meer als landgenoten. Hun religieuze centrum was de tempel op de berg Gerizim, die zich boven de stad Sichem bevond. In de tijd van Christus was de kloof tussen hen en de Israëlieten enorm; de twee groepen haatten elkaar diep en daarom vermeden de Israëlieten elke communicatie met hen.

Denarie: (< Latijnse ‘Denarius’ meervoud ‘Denarii’): Een zilveren munt van het Romeinse Rijk, circulerend in de tijd van Christus. Aan de ene kant stond de afbeelding van keizer Tiberius en aan de andere kant de afbeelding van zijn moeder Livia. De twee denariën die de Samaritaan aan de herbergier gaf, waren gelijk aan twee daglonen van een ongeschoolde arbeider.

1.4.3 HISTORISCHE KAART VAN HET LAND VAN JEZUS

Figuur 1.3
Provincie Iudea in de
eerste eeuw,
Bron: Andrew c via
Wikimedia Commons.
Gelicenseerd
onder de Creative
Commons-licentie
[Naamsvermelding 3.0
Unported](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:First_century_judaea_province.gif). De kaart is niet
gewijzigd en kan worden
gevonden op [https://
commons.wikimedia.org/
wiki/File:First_century_
judaea_province.gif](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:First_century_judaea_province.gif)

1.4.4 OEFENINGEN

Instructies: In de volgende oefening verweken de leerlingen de Bijbelse tekst door de gebeurtenissen van het verhaal in de juiste volgorde te plaatsen aan de hand van kunstwerken. Op deze manier krijgen de leerlingen inzicht in de structuur van de tekst en zijn ze klaar om dieper op het verhaal in te gaan.

De volgende kunstwerken stellen gebeurtenissen in het verhaal van de barmhartige Samaritaan voor. Bekijk de werken en probeer ze juist te combineren in het verhaal. Kan je de personages uit het verhaal herkennen?

Figuur 1.4
Bron: Wikimedia
Commons: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f1/Rembrandt_Harmensz._van_Rijn_033.jpg

Rembrandt, *de Barmhartige Samaritaan*

Figuur 1.5
Bron: Wikimedia
Commons: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Paula_Modersohn-Becker_005.jpg

Paula Modersohn-Becker, *de Barmhartige Samaritaan*

Figuur 1.6
Bron: Wikimedia
Commons: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vincent_Willem_van_Gogh_022-2.jpg

Vincent Van Gogh, *de Barmhartige Samaritaan*

De juiste volgorde is : 1 – Paula Modersohn-

Becker, 2 – Vincent Van Gogh, 3 – Rembrandt. In het eerste kunstwerk ontmoet de Samaritaande gewonde Jood (Lucas 10:33). In het tweede kunstwerk zet de Samaritaan de gewonde man op zijn paard (Lucas 10:34) en in het derde werk neemt hij de gewonde man van het paard bij de herberg (Lucas 10:34).

1.4.5 EXTRA OEFENING

Instructies: *De volgende verwerking staat niet in de leerlingenhandleiding. Het is een andere manier om de leerlingen de Bijbelse tekst aandachtig en begrijpend te leren lezen.*

Combineer de woorden, rechts, met de zinnen, links vanuit jouw begrip van de tekst over de barmhartige Samaritaan.

1. Naaste	a. een persoon die een andere religie en afkomst heeft dan een Israëliet.
2. Samaritaan	b. een verantwoordelijke voor de orde en netheid van de Tempel in Jeruzalem.
3. Leviet	c. een didactisch verhaal dat gebruik maakt van alledaagse situaties.
4. Priester	d. iedere andere persoon
5. Gelijkenis	e. verantwoordelijke voor het verzorgen van de eredienst en offers in de Tempel in Jeruzalem.

Het juiste antwoord is: 1 – d, 2 – a, 3 – b, 4 – e, 5 – c

1.4.6 EEN DIEPERE VERWERKING VAN DE GELIJKENIS VAN DE BARMHARTIGE SAMARITAAN

Instructies: Bij een diepere verwerking van de gelijkenis onderzoeken we wat liefde betekent voor de Samaritaan. We onderzoeken overeenkomsten tussen de personages in de gelijkenis en in de video. Tenslotte gaan we naar de diepe kern van de parabel en onderzoeken we de kernvragen hier.

Oefening 1

In de Bijbelse tekst vinden we de volgende woorden die de houding van de Samaritaan naar de gewonde Jood verduidelijken:

kwam – zag – kreeg medelijden – trad op hem toe – verbond de wonden – goot – tilde hem – bracht hem – verzorgde hem – gaf ze – terugkomen – vergoeden

Gebruik zo veel mogelijk van deze woorden om te beschrijven wat naasteliefdenaastenliefde betekent voor de Samaritaan.

Antwoordwijzer: Naastenliefde betekent iemand benaderen die in nood is, die gewond is en die uitsluiting meemaakt. Liefde is medelijden voelen voor de andere en voor deze persoon lichamelijk, mentaal en sociale zorgen. Liefde is mezelf ter beschikking stellen van de andere, niet enkel financieel maar mijn hele zelf.

Oefening 2

Plaats de personages uit de gelijkenis en uit het videoverhaal in een vakje dat volgens jou overeenkomt met hun mening of gedrag.

	Persoon in nood	Iemand die als 'naaste' wordt gezien.	Iemand die als 'andere' wordt gezien, als vreemdeling of vijand.
Gelijkenis van de barmhartige Samaritaan	de Jood	landgenoten, geloofsgenoten	mensen van een ander land of uit een andere streek, de Samaritanen
Het videoverhaal	grootvader	verwanten, landgenoten, geloofsgenoten	mensen uit een ander land of uit een andere streek, met een verschillende godsdienst, immigranten, allochtonen, vluchtelingen.

Oefening 3

De volgende oefening heeft tot doel het verschil duidelijk te maken tussen de werkwoorden 'zijn' en 'worden' zoals ze vermeld staan in de gelijkenis verteld door Christus. De naaste of buur is niet iemand die concrete eigenschappen met ons deelt, zoals bloed, DNA, afkomst of godsdienst. Jezus Christus spreekt in de gelijkenis over iemand die een naaste wordt d.w.z. iemand die als een naaste begint te handelen, iemand die zorgt draagt voor en houdt van zijn medemens, ongeacht geslacht, taal, afkomst, godsdienst of om het even wat deze persoon tot een 'andere' of 'vreemde' zou kunnen bestempelen.

Jezus Christus beantwoordt met de gelijkenis de oorspronkelijke vraag 'wie is mijn naaste?'. Maar zijn uiteindelijke antwoord is een open vraag die hij teruggeeft aan zijn luisteraar: 'Wie van deze mensen is het verhaal gedraagt zich als een naaste?' Wat wil Jezus hiermee bereiken? Wat wil Hij dat we begrijpen in onze relaties met de andere mensen?

1.4.7 BIJKOMENDE ERVARINGSGERICHTE ACTIVITEITEN : ROLLENSPEL EN CREATIEF SCHRIJVEN.

Instructies: *De volgende activiteiten zijn extra's waarbij volgende voorwaarden moeten worden voorzien om ze te realiseren. 1. Gezien het ervaringsgerichte activiteiten zijn, moet er voldoende tijd worden voorzien om ze uit te voeren. 2. Zowel de leerkracht als de leerlingen moeten wat ervaring hebben en open staan voor het experimentele karakter van de oefening. Het doel van de oefening is enerzijds de empathie van de leerlingen te ontwikkelen en anderzijds de leerlingen aan te moedigen deel te nemen aan een holistisch leerproces (geestelijk, emotioneel en fysiek). Zo zullen ze tot een beter begrip komen van zichzelf en de wereld rondom hen. Door de ervaringsgerichte activiteit verkennen de leerlingen de tekst en het verhaal, ze worden medeschrijvers van het plot en worden empathisch betrokken in de wereld van het verhaal door te creatief te schrijven en het rollenspel. Uiteraard kunnen deze oefeningen alleen worden gedaan nadat de leerlingen voldoende bekend zijn met de gelijkenis zelf.*

Activiteit 1: creatief schrijven

Kies een naam voor de Samaritaan en de gewonde Israëliet in het verhaal. Stel je voor dat de gewonde 5 dagen in de herberg moet blijven om te herstellen van zijn wonden. De herbergier vertelt hem dat de Samaritaan alle kosten van zijn verblijf op zich heeft genomen. Wanneer de Israëliet uiteindelijk vertrekt, laat hij een briefje achter voor de Samaritaan. Wat zou hij hebben geschreven? Beeld je in dat je deze man bent en schrijf een briefje.

Activiteit 2 : rollenspel

Een maand na de aanval van de rovers, bezoekt de Israëliet een (religieus) festival van zijn landsgenoten. Het is de Israëliet die door de Samaritaan geholpen werd. Op het festival, in de tempel van Salomon, ontmoet hij de priester en de Leviet die hem voorbij zijn gelopen toen hij gewond langs de kant van de weg lag.

Werk in kleine groepjes en schrijf een kort script over deze ontmoetingen. Wat zou er gezegd of gedacht worden door de verschillende personages?

1.5 SPEURTOCHT NAAR DE DIEPERE BETEKENIS VAN DE TEKST.

Tot nog toe hebben we begrepen dat

Instructies: De volgende teksten vatten de belangrijkste boodschap van de gelijkenis samen. Ze kunnen gebruikt worden om het levensmodel dat het Bijbelverhaal naar voren schuift, dieper te verkennen. Dieper kan er worden ingegaan op de vraag wat betekent het om verantwoordelijkheid op te nemen voor 'de andere' in solidariteit en met een liefde zonder grenzen.

... ik niet zomaar een voorgeprogrammeerde 'naaste' ben, maar dat ik een 'naaste' wordt door liefde en solidariteit, door verantwoordelijkheid voor de andere op mij te nemen ...

Om het concept van de "vreemdeling" te onderzoeken, moeten we eerst en vooral begrijpen dat het Evangelie een schandaal is. Ik herinner u eraan dat, op een bepaald punt, waar **Christus** de definitie van "naaste" [...] gaf, **hij als de "naaste" de meest ver verwijderde persoon bedoelde** - een persoon van een ander ras en een andere religie - [...] Dit wil zeggen dat het Evangelie om de "naaste" en de "vreemdeling" te omschrijven, net niet de opvatting van de antieke samenleving deelt. Deze laatste bepaalde de 'naaste' als iemand met gemeenschappelijk bloed [afkomst], met een gemeenschappelijke taal en een gemeenschappelijke religie [...] Deze kenmerken zijn bouwstenen van een natie of een ras. Maar ze zijn niet de criteria van de kerk. Bovendien wanneer we nauwkeurig naar de tekst van het Evangelie kijken, zien we - en ik val in herhaling - dat Christus niet zegt wie de naaste en de vijand "is", maar wie de naaste en de vijand "wordt". Beiden "worden", niet door hun afkomst, maar door hun daden: door solidariteit of net omgekeerd, door het ontkennen van liefde.

Uit Th. N. Papathanassiou, *The Rupture with Zero. Shots of political theology*, Athens: Armos, 2015, pp. 152 -153

... en dat (naaste)liefde geen grenzen kent.

Jezus' vraag keert radicaal de vraag van de wetgeleerde - "wie is mijn naaste?" - om. Terwijl de laatste verwijst naar het object van liefde - d.w.z. wie moet worden beschouwd als een naaste - spreekt Jezus over het onderwerp van liefde - d.w.z. wie gedraagt zich als een naaste. De wetgeleerde stelt de vraag vanuit zijn tijd, vanuit een bezorgdheid over de reikwijdte van het concept van de naaste. Hij vraagt dus naar grenzen van de liefde. Jezus toont door zijn gelijkenis dat er geen grenzen zijn aan het concept van de naaste. Er staat geen beperking op het gebod om lief te hebben. Als ieder mens zich een onderwerp van liefde voelt, dan kan hij geen grenzen stellen aan deze liefde. Zijn liefde strekt zich uit tot iedereen, omdat de grenzen van de naaste grenzeloos zijn. Wie alleen zijn vrienden liefheeft, zijn medegelovigen, de zijnen in het algemeen, gedraagt zich als een mens. Maar wie niet door zulke afbakening wordt beperkt, gedraagt zich goddelijk. Hij volgt het model van de God van liefde zoals geopenbaard is in de persoon van Jezus, die de gelijkenis vertelt.

Uit Ioannis D. Karavidopoulos. *Biblical Studies*, Thessaloniki: Pournaras, 1995, p. 335

1.6 DE ANDER ONTMOETEN IN DE ORTHODOX CHRISTELIJKE TRADITIE.

Instructies: *Aan het einde van het eerste lesmoment worden enkele patristieke teksten uit de Orthodoxe Traditie aangeboden. De leerlingen worden zo uitgenodigd om de boodschap van het Evangelie over de grenzeloze liefde voor 'de ander' te ontdekken. Deze boodschap is als de gist die van binnenuit het leven en de traditie van de kerk aanspoort.*

Dezelfde richtlijnen die Christus ons gegeven heeft en die onze houding ten opzichte van onze naaste en "de ander" bepalen, vinden we in teksten van de orthodox-christelijke traditie. Deze richtlijnen geven vorm aan een radicaal nieuwe manier van leven met de 'ander'.

De volgende teksten verwoorden deze criteria uit de orthodox-christelijke traditie duidelijk. Dit zijn:

a) De menselijke natuur en de menselijke noden zijn dezelfde voor ieder daarom is er geen plaats voor discriminatie.

b) Liefde voor God vooronderstelt liefde voor iedere mens.

Oefening 1: begrijpend lezen

Onderscheid in de volgende tekst zinnen die overeenkomen met de bovenstaande criteria. Duid ze aan door ze te onderlijnen of te markeren.

Als iemand die moeite heeft om in zijn leven te voorzien bij u aanklopt, weeg de dingen dan niet op een ongelijke manier. Met andere woorden, zeg niet: "Hij is een vriend, hij is van hetzelfde ras, hij heeft mij in het verleden geholpen, terwijl de ander een vreemdeling is, een buitenlander, een persoon die ik niet ken." Als u ongelijk oordeelt, zult u ook geen genade ontvangen [...] De menselijke natuur is dezelfde; zowel buurman als vreemdeling zijn mens; de noden zijn dezelfde voor beide, en dat geldt ook voor de armoede. Help zowel je broer als de vreemdeling. Keer uw broer niet de rug toe, en maak van de vreemdeling ook een broer. God wil dat je de behoeftigen steunt en geen onderscheid maakt tussen de mensen. Hij wil niet dat je aan iemand van je familie geeft en de vreemdeling verwaarloost; alle mensen behoren tot dezelfde familie, ze zijn allemaal broeders, ze zijn allemaal kinderen van één vader

Uit een tekst van Basilius de Grote, de vierde toespraak over de liefdadigheid

Mogelijke antwoorden: alle mensen delen dezelfde menselijke natuur, zowel buurman als vreemdeling zijn mens, de noden zijn dezelfde, armoede is dezelfde.

Als we in ons hart een spoor van haat ontdekken tegen wie dan ook die een fout heeft begaan, zijn we volkomen vervreemd van de liefde voor God, aangezien de liefde voor God ons absoluut belet om iemand te haten. Wie Mij liefheeft, zegt de Heer, zal Mijn geboden onderhouden (Johannes 14:13, 23); en “dit is Mijn gebod, dat u elkaar liefhebt” (Johannes 13:12). Dus wie zijn naaste niet liefheeft, houdt zich niet aan het gebod en kan daarom de Heer niet liefhebben. Gezegend is hij die alle mensen gelijkelijk kan liefhebben. Wie God liefheeft, zal beslist ook zijn naaste liefhebben.

Uit een tekst van Maximus de Belijder,
vierhonderd hoofdstukken over de liefde 15 – 17, 23

Mogelijke antwoorden: liefde voor God tolereert geen haat voor iemand anders. Wie God liefheeft, zal ook zijn naaste liefhebben.

Oefening 2: groepswork

Volgens de woorden van Gregorius van Nazianze die we in de video hoorden, “hebben alle mensen een goddelijk zegel en in de liefde van Christus worden we allemaal één. Ook behoort alle discriminatie toe aan de oude wereld, degene die wij als christenen achter ons laten. “

Antwoord individueel of werk in kleine groepen: Wat zou jij in je leven veranderen om de “oude wereld” , zoals Gregorius Nazianze het zegt, achter je te laten?

Oefening 3: creatief schrijven

Stel je voor dat de grootvader uit het videoverhaal een bericht stuurt op sociale media aan zijn kleinzoon. Hij is aan hetherstellen in het ziekenhuis. Hij wil met zijn bericht de mensen bedanken die zijn leven hebben gered. Wat denk je dat hij in zijn bericht zou schrijven?

1.7 FEEDBACK OVER VRAGENLIJST

Instructies: *De eerste vragenlijst wordt opnieuw aan de leerlingen voorgelegd om zo een uiteindelijke evaluatie van het leerproces te doen. Doordat de leerlingen zelf hun tweede antwoorden vergelijken met hun eerste wordt ook duidelijk hoe ze zelf veranderd zijn in hun mening.*

De juiste antwoorden zijn: 1B, 2C, 3A, 4A, 5B.

Beantwoord volgende vragen na ons klasgesprek. Vergelijk je antwoorden met dezelfde vragenlijst hierboven.

1. *Wat voor relatie wil de vader van Yiorgos dat zijn zoon heeft met de vluchtelingen?*

- a. Een vriendschappelijke relatie
- b. Helemaal geen relatie
- c. Het maakt hem niet uit of zijn zoon enige relatie heeft met de vluchtelingen
- d. Ik weet het niet / geen antwoord

antwoordsleutel: B. Yiorgos' vader wil niet dat zijn zoon omgaat met de vluchtelingen. Hij ziet de vluchtelingen als een bedreiging voor zijn land omdat ze uit een ander land en regio komen.

2. *Wie riep de mensen op om bloed te gaan geven voor de grootvader van Yiorgos?*

- a. De landgenoten en medegelovigen van de familie
- b. Lena, Sotiris, de vader van Yiorgos en twee vrienden met diabetes
- c. De vluchtelingen met een andere nationaliteit en achtergrond
- d. Ik weet het niet / geen antwoord

antwoordsleutel: C. De vluchtelingen, alhoewel ze de grootvader niet kenden, waren gemotiveerd om bloed te geven, omdat bloed leven geeft.

3. *Wie helpt er in het verhaal van de gelijkenis dat de grootvader aanhaalt, de gewonde man?*
- a. De Samaritaan die beschouwd werd als een vijand
 - b. De priester , een landgenoot
 - c. De Leviet, een landgenoot
 - d. Ik weet het niet / geen antwoord

antwoordsleutel: A. Grootvader verwijst naar de gelijkenis van de barmhartige Samaritaan. De Samaritaan is vriendelijk voor de gewonde persoon, alhoewel deze man een Jood is en er een diepe kloof van haat tussen hun volkeren is omdat ze en andere afkomst en godsdienst hebben..

4. *Volgend citaat van Gregorius Nazianze wordt in de video aangehaald: "alle mensen hebben een goddelijk zegel en in Christus' liefde worden wij allen één." Wat betekent dit citaat?*
- a. We zijn allen één in de liefde van Christus, ongeacht afkomst, geloof of sociale klasse waartoe we behoren.
 - b. We zijn allen één in de liefde van Christus zolang we hetzelfde geloof hebben
 - c. We zijn allen één in de liefde van Christus zolang we hetzelfde geloof hebben
 - d. Ik weet het niet / geen antwoord

antwoordsleutel: A. Volgens de woorden van Gregorius van Nazianze houdt Jezus van alle mensen als broeders, zonder onderscheid tussen sociale klasse, afkomst of levensbeschouwing. (zie ook Handelingen 17:26).

5. *Wiens opvattingen over vreemdelingen was er veranderd aan het einde van de video?*
- a. van de vader
 - b. van de grootvader
 - c. van niemand
 - d. *Ik weet het niet / geen antwoord*

antwoordsleutel: B. De mening van de grootvader verandert wanneer hij ziet hoe de vluchtelingen zijn 'naasten' worden door bloed af te staan. Deze ommezwaai in zijn visie werd bekrachtigd door de gelijkenis van de barmhartige Samaritaan die hij zich herinnert, en de woorden van Gregorius Nazianze uit het tekstboek van zijn kleinzoon.

1.8 AANVULLENDE OPDRACHTEN: MATERIAAL OM HET THEMA DIEPER TE BESPREKEN.

In het tweede lesmoment diepen we de discussie uit aan de hand van kunst en literatuur. Zo wordt het creatieve en kritische denkvermogen van de leerlingen ontwikkeld.

De discussie houdt onderstaande lijnen aan:

1. de voorstelling van Christus als de Barmhartige Samaritaan
2. verwezenlijken van criteria uit het Evangelie in het alledaagse leven

1.4.7 BIJKOMENDE ERVARINGSGERICHTE ACTIVITEITEN : ROLLENSPEL EN CREATIEF SCHRIJVEN.

In de onderstaande bespreking toont de leerkracht een miniatuur uit de codex Purpureus Rossanensis (fol-7v). Christus staat hier afgebeeld als de barmhartige Samaritaan die de gewonde man heelt met behulp van een engel. God zelf, geïncarneerd, redt de mensen. Christus is de ultieme 'andere' die zoals de Samaritaan altijd naast de hulpbehoevende en lijdende medemens staat. (vergelijk ook met het schilderij van Elena Murariu op pagina).

Kijk aandachtig naar de afbeelding en noteer wat je ziet.

Waar denk je aan wanneer je deze afbeelding bekijkt?

Is er in de afbeelding iets wat je verrast of waarop je aandacht wordt gericht?

Bespreek je eigen antwoorden en die van je klasgenoten.

Figuur 1.7
Rossano Evangelies
Goede Samaritaan snede
Bron: Wikimedia
Commons: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:RossanoGospels_Folio007vGoodSamaritan.jpg

1.8.2 TEKSTEN DIE TOT ONS SPREKEN OVER GOD EN DE MEDEMENS

De volgende teksten tonen hoe de Evangelische boodschap van liefde en solidariteit met 'de naaste' een deel zijn van het bewustzijn en het dagelijks leven van orthodoxe Christenen.

Mijn grootmoeder Rousa

We hadden honger en wilden eten. Meteen, zonder uitstel. We stonden op en vwaren waren aan het feesten, we schreeuwden en lachten, toen plotseling mijn grootmoeder weer binnenkwam. We vielen plots stil. Bij de hand hield ze twee twee bange kinderen. Glimlachend en vriendelijk gebaarde ze ons te gaan zitten. De kinderen huilden en konden geen woord uitbrengen. "Schuif eens wat dichterbij.", zei ze. "Vanavond zijn er nog twee extra vrienden: Ahmet en Fatme. We gaan samen eten en verhalen vertellen. Ahmet en Fatme wonen in Gurculadika. Vandaag zijn ze naar Kozani gekomen. Ze hebben de hele dag niet gegeten." Isaak en Klio, Griekse vluchtelingen uit Klein-Azië, afstammelingen van de Ioniërs. Fatme en Ahmet uit Portorazi, kinderen van de antichrist. En de rest van ons, lokaal uit Kozani. Allemaal aan dezelfde tafel. We waren stomverbaasd. Onze ogen stonden wijd open. De vluchtelingen, de Turken en wij, we beefden allemaal. We gingen zitten, niet zozeer omdat onze grootmoeder dat zei, maar vooral omdat onze knieën het begaven van het beven. En ondanks onze honger kregen we geen hap binnen. Het was haar gelukt om ons aan dezelfde tafel te laten zitten. De ontwortelden uit hun oude thuislanden, de vijanden van de natie die ons vierhonderd jaar lang had onderdrukt, en wij, de slaven van gisteren en de meesters van vandaag.

Uit M. Papakonstantinou, *My grandmother Rousa*, Athens: Estia, 1997, pp.38-39

Verdieping

Lees de tekst aandachtig. Welke invloed heeft het gedrag van de hoofdpersoon van het verhaal op het samenleven van de anderen?

Interview met de Oecumenische Patriarch Bartholomeos

Een uittreksel uit een interview met de Oecumenische Patriarch Bartholomeos draagt bij tot een uitdiepen en samenvatten van alle aspecten van het onderzoekproces tot nog toe. De Patriarch geeft in het interview commentaar op de encycliek van de Paus "Fratelli tutti". De leerkracht vraagt de leerlingen om passages te markeren die volgende grote lijnen toelichten.

Antwoord: de grote lijnen zijn

- a. geestelijk en Christelijk broederschap gaat dieper dan biologisch verwant zijn
- b. niet enkel de leden van de kerkgemeenschap maar alle mensen zijn broeders
- c. alle mensen zijn door God geschapen
- d. de liefde van een gelovige heeft geen limiet of grens
- e. de liefde [...] omarmt het hele universum, het is de 'vlam van het hart voor het universum' (Isaak de Syriër)
- f. de dimensie van persoonlijke gemeenschap/communie en broederschap onderscheid Christelijke liefde van abstract humanisme

Vraag: Op welke basis kunnen we elkaar beschouwen als broeders en waarom is het belangrijk om onszelf zo te zien voor het welzijn van de mensheid?

Antwoord: De Christenen van de allereerste kerk noemden elkaar "broeders". Dit spiritueel en Christelijk broederschap is dieper dan biologische verwantschap. Voor Christenen zijn broeders echter niet alleen de leden van de kerk, maar alle mensen. Het Woord van God heeft het menszijnmens-zijn aangenomen en dat verenigt alles. Omdat alle mensen door God zijn geschapen, zijn ze allemaal opgenomen in het heilsplan. De liefde van de gelovige kent geen grenzen en barrières. In feite omvat het de hele schepping. Het is "de vlam van het hart voor de hele schepping" (Isaac de Syriër). Broederliefde is altijd onvergelijkbaar. Het is geen abstract gevoel van sympathie voor de mensheid, dat meestal de naaste negeert. De dimensie van persoonlijke gemeenschap (communie) en broederschap onderscheidt christelijke liefde van abstract humanisme

Uit de Oecumenische Patriarch Bartholomeos, "Abandon indifference and cynicism", een interview met commentaar op de pauselijke encycliciek Fratelli tutti, 23.10.2020)

1.8.3 SAMENLEVEN: EEN BESPREKING NAAR AANLEIDING VAN EEN LIED

In de opdracht die volgt, probeert de leerkracht het hele leerproces tot stand te brengen met de techniek "Think, Pair, Write, Share (TPWS)" en zo tot een eidevaluatie te komen. Dit lesmoment zou ook kunnen worden uitgebreid tot een vier uur durend project met de titel: "De verantwoordelijkheid van de Christen bij de bescherming van de mensenrechten en het aanvaarden van verschillen". Het materiaal en de afmetingen van het project zijn vrij te kiezen in overleg met de leerlingen.

Verschil en diversiteit aanvaarden in een alledaagse context is geen gemakkelijke opdracht. De groep New Order doet met het lied 'be a rebel' een revolutionair voorstel om samen te leven. "Be a rebel", is beschikbaar via de volgende link: https://www.youtube.com/watch?v=f6E6ugW7TOo&ab_channel=neworder.

Luister aandachtig naar het lied. Zijn er thema's die we besproken hebben in voorgaande lesmomenten die hier terugkomen? Bespreek het met een partner.

Schrijf dan met een groepje van 4 of 5 een tekst voor de blog van de klas over 'Hoe liefde de wereld omkeert'.

Het lied van New Order omarmt verschil en kondigt een ware revolutie aan.

Wat voor een revolutie is er volgens de Christelijke theologie nodig om onze relatie met de 'andere' om te vormen tot een begin van een nieuwe samenleving?

Als alternatief kunnen de leerlingen ook over volgende problematiek nadenken.

Wat is de verantwoordelijkheid van een Christen bij het verdedigen van vormen van verschil die worden vervolgd?

I feel the need for harmony And I look around, but it's not what I see I see angry faces looking at me And I want to know what makes them so For this world can be a dangerous place But it's all we got, and it's quite a lot Take a look at yourself You may not be the same as everyone else You're just different, and that's okay We all follow our own way And if you find that they won't listen Then they've got nothing to say So don't get mad and don't feel sad Be a rebel, not a devil (Be a rebel, not a devil) There will come a day When your fear and self-doubt fades away Because you have achieved what you need There's no doubt in your heart Not a care It's a funny affair Take a look at yourself You may not be the same as everyone else You're just different, and that's okay We all follow our own way And if you find that they won't listen Then they've got nothing to say So don't get mad and don't feel sad Be a rebel, not a devil	Ik heb nood aan harmonie En ik kijk rond, maar het is niet wat ik zie Ik zie boze gezichten die me aankijken En ik wil weten wat hen zo maakt Want deze wereld kan een gevaarlijke plek zijn Maar het is alles wat we hebben, en het is best veel Kijk eens naar jezelf Je bent misschien niet hetzelfde als iedereen Je bent gewoon anders, en dat is wel oké We volgen allemaal onze eigen weg En als je merkt dat ze niet willen luisteren Dan hebben ze niets te zeggen Dus word niet boos en voel je niet verdrietig Wees een rebel, geen duivel (Wees een rebel, geen duivel) Er komt een dag dat je angst en zelftwijfel wegebt Omdat je hebt bereikt wat je nodig hebt Er is geen twijfel in je hart Geen zorg Het is bizar Kijk eens naar jezelf Je bent misschien niet hetzelfde als iedereen Je bent gewoon anders, en dat is wel oké We volgen allemaal onze eigen weg En als je merkt dat ze niet willen luisteren Dan hebben ze niets te zeggen Dus word niet boos en voel je niet verdrietig Wees een rebel, geen duivel (Wees een rebel, geen duivel)
---	---

1.8.4. DIVERSITEIT VERKENNEN EN STEREOTYPEN DOORBREKEN: KORTFILMS

Enkele kortfilms zijn interessant om het thema uit te diepen..

De eerste film laat toe met de leerlingen te verkennen hoe een relatie met de 'andere' ons kan bereiken wanneer we stereotypes leren doorbreken.

De tweede film laat leerlingen nadenken over de microcosmosmicrokosmos van het ego. Wanneer er hier geen ruimte is voor verschil, worden woede en wanhoop gekweekt.

In de derde film ontdekken de leerlingen dat empathie een fundamentele deugd is voor het samenleven van mensen en dat niet alleen.

Na de vertoning van de geselecteerde film volgt er een begeleide discussie.

1. Jafar: https://youtu.be/OWe_omalyE0
2. My Brother: <https://www.youtube.com/watch?v=kJ01IGQnVc>
3. Pet Shop: <https://www.youtube.com/watch?v=cRhbtOjAv0c>

1.9 VERKLARENDE WOORDENLIJST

Verduidelijking van theologische terminologie en informatie over de historische personen en plaatsen in het boek.

Klein-Azië: het schiereiland Anatolië in het huidige Turkije. Het was een kruispunt van culturen en een ontmoetingspunt van migrerende stamenvolken en volkeren die van Oost naar West trokken en omgekeerd. Het Hellenisme bloeide daar van ongeveer 1200 v. chr. tot 1922 met de verdrijving van Griekse Christenen.

Basil de Grote: een van de grote Vaders van de Christelijke kerk en een van de drie hiërarchen. Hij werd geboren in 330 in Caesarea, Cappadocië in Klein-Azië. Hij studeerde retoriek, filosofie, astronomie, meetkunde, geneeskunde en natuurkunde in Athene. Hij leefde vijf jaar als asceet in de woestijn van de Pontus, totdat hij bisschop van Caesarea werd. Als bisschop richtte hij een aantal instellingen op voor de zorg voor armen en zieken. Gedurende zijn korte leven heeft hij gestreden voor de eenheid van de Christelijke kerk. Zijn werken zijn onderverdeeld in dogmatische, anti-ketterse, ascetische, praktische preken en brieven. Hij stierf op 1 januari 379 op 49-jarige leeftijd en werd met grote eer begraven. Zijn nagedachtenis wordt op 1 januari gevierd door de Orthodoxe Kerk en op 2 januari door Katholieken.

Bloedbroeder: iemand die een broeder-vriend wordt door een ritueel van verbroedering. Op deze manier worden individuen of groepen personen die geen bloedverwantschap hebben, ritueel verenigd in familieverbanden en beloven ze wederzijdse liefde en bescherming. Dit gebruik was tamelijk wijdverbreid in het oostelijke Middellandse Zeegebied.

Diabetes: een chronische ziekte die wordt gekenmerkt door een constant hoge bloedsuikerspiegel.

Oecumenisch patriarch: In de orthodoxe kerk wordt de patriarch van Constantinopel de oecumenisch patriarch genoemd. De titel Oecumenisch ("Universalis") werd vroeger ook toegeschreven aan de paus van Rome, maar werd al snel de exclusieve titel van de aartsbisschop en patriarch van Constantinopel, de hoofdstad van de Oost-Romeinse staat (Byzantijnse rijk). De oecumenische patriarch is de eerste ondergelijken ("primus inter pares") van alle bisschoppen van de orthodoxe kerk en zit de bisschoppensynode voor.

Gregorius Nazianze: ook wel bekend als Gregorius de Theoloog. Hij wordt beschouwd als een belangrijk persoon van de kerk en een van de drie hiërarchen. Hij werd in 329 geboren in Arianzus, nabij Nazianzus in Cappadocië. Hij werd tot bisschop gewijd en tot oecumenisch patriarch uitgeroepen. Zijn rijke literaire werk is onderverdeeld in preken, brieven en gedichten. Hij stierf op 25 januari 390, op 61-jarige leeftijd. Zijn nagedachtenis in Oost en West wordt gevierd op 25 januari.

Herberg: Een soort hotel in vroegere tijden; een plaats die tegen betaling accommodatie en voedsel aanbood voor reizigers en hun dieren.

Ioniërs: De Ioniërs waren een van de vier oude Griekse stammen en vestigden zich voornamelijk in Attica, de Egeïsche eilanden en Klein-Azië, in de regio genaamd Ionië. Volgens de mythologie waren de Ioniërs en de rest van de Griekse stammen afstammelingen van Deucalion en Pyrrha wiens zoon, Hellen, beschouwd werd als de stamvader van de Griekse (Helleense) stammen. Van de naam Ionia noemden de Turken de Grieken "Yunan" en Griekenland "Yunanistan", aangezien de Ioniërs de eerste stam waren die ze ontmoetten toen ze naar het gebied kwamen.

Jericho: een stad in Judea, 27 km ten noordoosten van Jeruzalem. De weg van Jericho naar Jeruzalem liep op veel plaatsen door woestijn met verschillende afgronden en steile kliffen. Rovers zochten vaak hun toevlucht op zulke plaatsen en gebruikten ze als hun bolwerken. Pelgrims die van Galilea naar Jeruzalem reisden om Pesach te vieren, maakten vaak een laatste stop in Jericho.

Kozani: een stad in West-Macedonië in Noord-Griekenland die bloeide in de 18e eeuw. Kozani heeft nog veel herenhuizen uit die tijd, die een toeristische trekpleister vormen.

Maximus de Belijder: werd geboren in Constantinopel in 580 en ontving een opmerkelijke filosofische en theologische opleiding. Hij was een hooggeplaatste regeringsleider en werd later monnik. Als monnik was hij een centrale figuur in het verzet tegen de ketterijen van zijn tijd. Hij werd verbannen en gemarteld vanwege zijn opvattingen, maar toch belijdde hij (bleef hij trouw aan) de orthodoxie. Hij stierf in 662. De kerk herdenkt hem op 21 januari

Olijfolie: dit bekende product van het persen van olijven was het hoofdvoedsel van de volkeren van de oostelijke Middellandse Zee. Tegelijkertijd vergemakkelijkt het, dankzij de heilzame ingrediënten, een snellere genezing van wonden, waardoor ze zacht en vochtig blijven en pijn wordt voorkomen. Hippocrates, de Griekse arts uit de 4e eeuw v. chr.Chr., beveelt in zijn werk "over zweren" aan "gaas in tweeën gevouwen en bevochtigd met wijn, met daaroverheen schone wol gedrenkt in olijfolie" voor de behandeling van wonden.

Wijn: een product dat in de tijd van Christus dagelijks werd gebruikt door de volkeren van de Middellandse Zee en het Midden-Oosten. Naast consumptie om van te genieten, werd het vanwege zijn alcoholgehalte ook gebruikt voor sterilisatie en zuivering.

1.10 TRANSCRIPT EN DIALOGEN VAN DE VIDEO

Personages

Yiorgos: 13 jarige tiener

Maria: de moeder van Yiorgos

Apostolos: de vader van Yiorgos

Grootvader: de opa van Yiorgos en vader van Apostolos

Arts

Vluchtelingenjongeren

SCENE 1

Op een bekend eiland nabij de Griekse grens ervaart de familie - die we al kennen uit een vorige aflevering - moeilijkheden die worden veroorzaakt door de aanwezigheid van honderden vluchtelingen in de lokale gemeenschap. Deze vluchtelingen zijn op het eiland aangekomen en ze leven in geïmproviseerde kampen. De zoon van het gezin, de dertienjarige Yiorgos, zit aan een tafel en maakt zijn huiswerk. Zijn vader kijkt in de woonkamer naar het tv-journaal. Zijn moeder maakt het eten klaar. De deur tussen de twee kamers staat open. We zien Yiorgos op de voorgrond terwijl zijn vader op de achtergrond tv kijkt.

VADER (bijna roepend): Hé, kijk wat hier aan de hand is! Keer op keer landen boten met vluchtelingen en immigranten op ons eiland. Waar zal het allemaal eindigen? Kunnen ze nergens anders heen? Binnenkort zullen we geen Grieks meer horen in de straten.

MOEDER: Kalmeer eens wat, Apostolos, Yiorgos is aan het lezen.

VADER: Wat zeg je, Maria? Zie je niet dat we een heel ernstig probleem hebben met al die buitenlanders? Ze zijn anders dan wij, we hebben niets gemeen. Wat Yiorgos betreft, ik weet dat hij vrienden heeft gemaakt met kinderen uit het vluchtelingenkamp. Tijd om hier een einde aan te maken, jongen, hoor je me?

YIORGOS (Luistert. Blijft schuldig zwijgen. Hij fluistert zwakjes): Ja, pa.

De telefoon gaat en onderbreekt het gesprek. De moeder neemt op. Het is duidelijk dat het slecht nieuws is. Yiorgos luistert angstig naar het gesprek tussen zijn ouders.

MOEDER: Apostolos, kom gauw. Er is iets met je vader gebeurd. Hij ligt in het ziekenhuis.

VADER (praat over de telefoon): Ja, ik begrijp het. We zullen er zijn ... we zullen doen wat we kunnen.

MOEDER (met duidelijke bezorgdheid): Wat is er gebeurd?

VADER: Mijn vader heeft een hartaanval gehad. Hij moet onmiddellijk geopereerd worden en ze hebben ons nodig om bloed te geven voor de operatie. Laten we naar het ziekenhuis gaan.

MOEDER: Yiorgos, we vertrekken naar het ziekenhuis. Blijf hier. Ah, God help ons! ...

SCENE 2

Yiorgos is alleen thuis. Zijn telefoon gaat. Op het scherm van de gsm verschijnen zijn vrienden uit het vluchtelingenkamp, twee jongens en een meisje, vrolijk kijkend ...

JONGEREN: Hé, waar ben je, Yiorgos? Wat is er gebeurd? Kom je vandaag?

YIORGOS (verdrietig): Sorry, jongens, ik kan vandaag niet komen. Mijn grootvader heeft een hartaanval gehad en moet geopereerd worden. Het moet ernstig zijn. Ik heb gehoord dat het ziekenhuis ons vroeg om bloed te geven voor de operatie. Ik ben erg bang, jongens. (Hij barst in tranen uit)

SCENE 3

Enkele uren later gaan vader en moeder naar de bloeddonoratie-afdeling van het ziekenhuis. Ze praten met elkaar.

MOEDER: Wat bedoel je met "je hebt het aan iedereen verteld en er kwamen maar twee mensen"?

VADER: Ik heb iedereen gebeld en gezegd dat we bloed nodig hebben, maar uiteindelijk kwamen alleen Sotiris en Lena.

MOEDER: En de rest?

VADER: De anderen konden niet.

MOEDER: Dus twee eenheden bloed van hen en twee van ons, vier. En hoeveel hebben we nodig?

VADER: Minstens acht. Misschien tien.

MOEDER: Lieve God, wat zullen we doen?

Ze bereiken de bloeddonoratie-afdeling en zien een lange rij vluchtelingen wachten.

VADER: Kijk nou, het is verschrikkelijk. Ze komen hier met duizenden en ze vullen ook onze ziekenhuizen.

De afdeling betredend ...

VADER: We kwamen om bloed te geven voor mijn vader.

ARTS: Maakt u zich geen zorgen, meneer Apostolos. Er zijn al vijftig eenheden bloed beschikbaar voor uw vader.

VADER: Houdt u ons voor de gek, dokter? Waar kwamen die vijftig bloedgevers vandaan?

ARTS: Ik weet niet waar ze vandaan kwamen, maar daar staan ze geduldig te wachten om bloed te geven voor uw vader.

De dokter wijst naar de wachtende vluchtelingen en Apostolos wordt sprakeloos achtergelaten, zijn ogen wijd open van verbazing.

SCENE 4

Enkele dagen later. In de ziekenhuiskamer. De grootvader van Yiorgos herstelt na de operatie. Naast hem staan Yiorgos met zijn vader en moeder.

De twee mannen zijn met elkaar in gesprek.

VADER: Godzijdank, vader, alles is goed verlopen.

GROOTVADER: Ja, mijn zoon. Ik voel me al beter. Wat ik echter niet begrijp, is hoe al die vreemde mensen bloed voor mij kwamen doneren.

VADER: Het is echt vreemd, maar ik kom er wel achter. Hoe dan ook, ik denk dat ze ons hadden moeten vragen of we bloed van die mensen wilden ontvangen.

GROOTVADER: Als die mensen er niet waren geweest, zouden we hier nu niet zo staan praten. Ik weet niet waarom, maar sinds gisteren, toen ik over het bloed hoorde, zit de parabel van de barmhartige Samaritaan in mijn hoofd. Weet je nog? Een Jood wordt beroofd en geslagen. En terwijl hij daar ligt te bloeden, komt een Joodse priester voorbij, maar hij schenkt geen aandacht aan de gewonde man. Dan passeert een joodse levieta, die hem ook negeert. Eindelijk komt er een Samaritaan langs, een man uit een gemeenschap die de Joden vroeger haatten, en hij heeft medelijden met het slachtoffer. Hij maakt zijn wonden schoon en neemt hem mee naar een herberg voor betere zorg. Zie je? Een man die als een vijand wordt beschouwd, helpt hem, terwijl zijn volksgenoten en gelovigen hem laten liggen. Ik vraag me af wie hier de vriend en wie de vijand is? Wie is "de naaste", zoals het evangelie zegt?

VADER: Het lijkt mij dat u bang was dat u zou sterven en dat u zich nu tot de religie heeft gewend. Maar ik vraag me af, is het bloed dat ze u gaven veilig? Die mensen zitten vol ziektes.

GROOTVADER: We zijn tegenwoordig bang voor onze eigen schaduw, Apostolos! Deze mensen zijn hier nu meer dan een jaar. Het zijn onze medemenssen. En ze zijn onze medeburgers geworden. Ze hebben het zeker in mijn geval laten zien, vind je niet?

VADER: Ik herken u niet, vader. Hebben we niet gezegd dat al deze mensen een bedreiging vormen en dat ze terug naar hun eigen land moeten gaan?

GROOTVADER: Laten we het even rusten, Apostolos. We zitten al zoveel jaren bij het verkeerde eind. Nu hebben we ze leren kennen in ons gemeenschappelijk vaderland: dat van menselijkheid en liefde.

De vader en moeder van Yiorgos vertrekken.

Yiorgos blijft op de afdeling om zijn grootvader gezelschap te houden. De camera zoomt in ... Grootvader leest een boek in het ziekenhuisbed (misschien wel de Bijbel) en Yiorgos zit naast hem.

YIORGOS: Opa, mag ik u iets vragen?

GROOTVADER: Ja, natuurlijk. Doe maar...

YIORGOS: Wat betekent "bloedbroeders zijn"?

GROOTVADER: "Bloedbroeders" zijn degenen die hun bloed hebben verenigd.

YIORGOS: Hun bloed? Jakkie!

GROOTVADER: Ja, en dus, hoewel ze niet uit dezelfde ouders zijn geboren, behandelen ze elkaar alsof ze echte broers zijn.

YIORGOS: En hoe verenigen ze hun bloed?

GROOTVADER: Ze snijden een snee in de huid van hun handen met een mes en voegen hun wonden samen. Dit is hoe hun bloed wordt gemengd en dit is iets dat hen voor altijd verenigt. Leuk idee, hè?

korte stilte

YIORGOS: Betekent dat, opa, dat u, nu u het bloed van de vluchtelingen in u heeft, een bloedbroeder met hen bent?

GROOTVADER (met een verbaasde glimlach): Hm, daar had ik niet aan gedacht, maar hm ... nou ... ik veronderstel dat je het zou kunnen zeggen ... eigenlijk, waarom niet?

Nog een moment stilte, grootvader en Yiorgos kijken elkaar aan

GROOTVADER: Weet je iets, mijn jongen? Enige tijd geleden bladerde ik door je schoolboek over religie en las ik iets van St. Gregorius de Theoloog. Hij zei dat alle mensen een goddelijk zegel hebben en dat wij allemaal, in de liefde van Christus, één worden. Hij zei ook dat alle discriminatie tot de oude wereld behoort, de wereld die christenen hebben achtergelaten. Toen ik het las, vond ik het helemaal niet leuk. Ik sloot het boek, en ik was een beetje boos. Ik kon me niet voorstellen hoe diep ik verbonden was met deze oude wereld ...

YIORGOS: Weet u wat ik denk, opa? Na wat er is gebeurd, is het goed dat ik u en niet papa heb gevraagd wat het betekent om 'bloedbroeders' te zijn. Ik ben bang dat papa met me zou spotten.

GROOTVADER: (lachend) Ik denk dat je gelijk hebt. Je vader heeft wat meer tijd nodig om zulke vragen nuchter te kunnen beantwoorden. Laten we hem de tijd geven, niet? Wat denk je ervan?

YIORGOS: (speels lachend) Ja ... natuurlijk ... Laten we wachten tot hij volwassen wordt!

De scène wordt afgesloten met grootvader en kleinzoon die samen hartelijk lachen om hun grapje.

1.11 REFERENCES

In deze lijst zijn ook de referenties opgenomen die gebruikt werden bij de voorbereiding van dit project. Referenties naar kunst en muziek zijn een meerwaarde die de leerlingen kunnen stimuleren tot een actieve lesdeelname.

1.11.1 Boeken

The Holy Bible, Old and New Testament, translated from the original texts, Athens: Hellenic Bible Society, 1997 [Η Αγία Γραφή, Παλαιά και Καινή Διαθήκη, Μετάφραση από τα πρωτότυπα κείμενα, Αθήνα: Ελληνική Βιβλική Εταιρία, 1997]

Anastasios (Yannoulatos), Archbishop of Tirana, *God manifested in flesh*, Athens: Maistros, 2006 [Αναστάσιος Γιαννουλάτος, Αρχιεπίσκοπος Τιράνων, Θεός εφανερώθη εν σαρκί, Αθήνα: Μαΐστρος, 2006]

Anastasios (Yannoulatos), Archbishop of Tirana: *Co-existence: Peace, Nature, Poverty, Terrorism, Values*. Athens: Armos, 2015 [Αναστάσιος Γιαννουλάτος, Αρχιεπίσκοπος Τιράνων, Συνύπαρξη: Ειρήνη, φύση, φτώχεια, τρομοκρατία, αξίες, Αθήνα: Αρμός, 2015]

Bartholomew, the Ecumenical Patriarch, "Abandon indifference and cynicism", interview commenting the Papal Encyclical *Fratelli tutti*, 23.10.2020 [Βαρθολομαίος (Οικουμενικός Πατριάρχης): "Εγκαταλείψτε την αδιαφορία και τον κυνισμό", συνέντευξη σχολιάζοντας την Παπική Εγκύκλιο *Fratelli tutti*]. Retrieved in October 23, 2020 from <https://fanarion.blogspot.com/2020/10/fratelli-tutti.html>

Basil the Great, On charity, oration d, PG 32, 1160D-1161A. [Βασίλειος ο Μέγας. Περί ελεημοσύνης λόγος δ', PG 32, 1160D-1161A.]

Anthony Bloom (Metropolitan of Sourozh), *God and Man*, London: Darton, Longman & Todd, 2004 [Bloom, Anthony, Προσευχή και Αγιότητα. Μτφρ. Β. Αργυριάδης, Αθήνα: Εν πλω, 2011].

Ignatius (Georgakopoulos), Metropolitan of Demetrias, "When St. Nicholas asked Kosmas to open the church for the refugees", Newspaped "Demokratia", Nov. 7, 2015, retrieved on November 13, 2020 from <https://bit.ly/3s5QRYV>

Kapuscinski, Ryszard, *Ten inny*, Krakow; Wydawnicto Znak, 2006 [Καπισίνσκι, Ρ., Ο Άλλος, Αθήνα: Μεταίχμιο, 2011]

Karavidopoulos, I., *Introduction to the New Testament*, Thessaloniki: Pournaras, 1991 [Καραβιδόπουλος, Ιω. (1991). Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, 1991].

Karavidopoulos, I., *Bible Studies*, Thessaloniki: Pournaras, 1995 [Καραβιδόπουλος, Ιω. Βιβλικές Μελέτες, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, 1995]

Maximus the Confessor, "Four hundred texts on love", in *The Philokalia: The Complete Text*, edited by G. E. H. Palmer, Philip Sherrard & Kallistos Ware, London: Faber & Faber, 1983-1995 [Μάξιμος Ομολογητής, "Πρώτη εκατοντάδα κεφαλαίων περί αγάπης" στο Φιλοκαλία των ιερών Νηπτικών, μτφρ. Α. Γαλίτης, τόμ. Β', Θεσσαλονίκη: Το περιβόλι της Παναγίας, 1991].

Nikolaos, Metropolitan of Mesogea & Lavreotiki, "From the daily to the Godly". Athens: En plo, 2008, [Νικόλαος, Μητροπολίτης Μεσογαίας και Λαυρεωτικής. Από το καθ' ημέραν στο καθ' ομοίωσιν, Αθήνα: Εν πλω, 2008]

Papakonstantinou, M., *My grandmother Rousa*, Athens: Estia, 1997 [Παπακωνσταντίνου, Μ., Η γιαγιά μου η Ρούσα, Αθήνα: Εστία, 1997].

Papathanassiou, Athanassios, My God, a foreigner. Texts on a truth "down on the street", Athens: En plo, 20085 [Παπαθανασίου, Αθανάσιος, Ο Θεός μου ο αλλοδαπός. Κείμενα για μια αλήθεια που είναι "του δρόμου", Αθήνα: Εν πλω, 20085].

Papathanassiou, Ath. – Koukounaras Liangis M. Lessons of Christian Ethics for C Class of Ecclesiastic Lyceum, Athens: Ministry of Education, 2020 [Παπαθανασίου, Αθ. – Κουκουνάρας Λιάγκης Μ. (2020). Θέματα Χριστιανικής Ηθικής, Γ' Εκκλησιαστικού Λυκείου, Αθήνα: ΥΠ.Ε.Π.Θ., 2020].

Papathanassiou, Ath. N., The rupture with zero. Shots of political theology, Athens: Armos, 2015 [Παπαθανασίου, Αθ. Ν., Η ρήξη με το μηδέν. Σφηνάκια πολιτικής θεολογίας, Αθήνα: Αρμός, 2015].

Ramfos, St. Jesus' secret, Athens: Armos, 2006 [Ράμφος, Στ., Το Μυστικό του Ιησού, Αθήνα: Αρμός, 2006].

1.11.2 Kunst en kortfilms

Vincent van Gogh, De barmhartige Samaritaan, 1889

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vincent_Willem_van_Gogh_022-2.jpg

Paula Modersohn-Becker, De barmhartige Samaritaan,

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Paula_Modersohn-Becker_005.jpg

Rembrandt, De barmhartige Samaritaan, 1638

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f1/Rembrandt_Harmensz._van_Rijn_033.jpg

Aimé Morot, De barmhartige Samaritaan, 1880,

<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=7901316>

De barmhartige Samaritaan, detail uit Codex Purpureus Rossanensis fol-7v <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4d/RossanoGospelsFolio007vGoodSamaritan.jpg>

New Order, "Be a rebel" (tekst/muziek: New Order):

https://www.youtube.com/watch?v=f6E6ugW7TOo&ab_channel=neworder

Provincie Iudea in de eerste eeuw, opgehaald van

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:First_century_ludaea_province.gif

Kortfilms

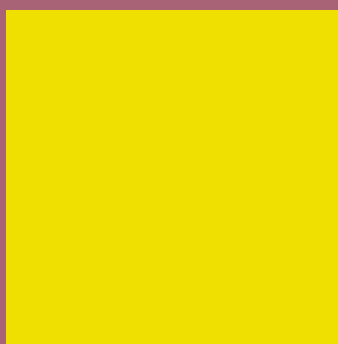
Jaffar: https://youtu.be/OWe_omalyE0

My Brother: <https://www.youtube.com/watch?v=kJ01lGOqnVc>

Pet Shop: <https://www.youtube.com/watch?v=cRhbtOjAv0c>

Links for works of art retrieved on Nov. 13, 2020.

2

DE ONTMOETING MET SACRALE/
HEILIGE TEKSTEN:
GEWELDDADIGE TEKSTEN

GEWELDDADIGE TEKSTEN

2.1 LEERDOELSTELLINGEN & THEOLOGISCH KADER

2.1.1 LEERDOELSTELLINGEN

In de Heilige boeken van verschillende religieuze tradities vinden we teksten met verhalen waarin God of de godenwereld geweld gebruikt tegen mensen. In de traditie van de Orthodoxe Kerk komen zulke teksten zelfs met regelmaat voor in het Oude Testament en gedurende eeuwen heeft men binnen onze traditie pogingen ondernomen om zulke teksten te duiden. Onze doelstelling in dit project is de leerlingen in contact te brengen met deze teksten zodat ze kunnen ontdekken hoe de Kerk en haar gemeenschap ermee omgaat. We willen de leerlingen ook doorheen de interpretaties en evaluaties van deze teksten leiden, en bijkomend de betekenis van deze Bijbelse verhalen tonen voor het hedendaagse leven.

Foto: © Bits and Splits / Adobe Stock

1.1.1 Leerdoelstellingen.

De hoofddoelstelling is om de leerlingen bekend te maken met voorvallen van geweld in de Heilige teksten van de Orthodoxe Traditie, om hen te helpen deze gebeurtenissen te interpreteren en het belang ervan te vatten voor onze tijd.

1.1.2 Specifieke leerdoelen voor de leerlingen tijdens het project.

De leerlingen ...

- verkennen een Bijbels verhaal waarin 'heilig geweld' voorkomt.
- benaderen een specifieke Bijbelse tekst waarin geweld voorkomt en interpreteren deze tekst vanuit een traditioneel Orthodox Christelijk perspectief.
- leren een onderscheid maken tussen de historische elementen van het Bijbels verhaal en de theologische waarheden die de tekst bevat.
- zien in dat bijbelauteurs gewelddadige passages inlassen om hun verhaal vorm te geven vanuit bepaalde imperatieven opgelegd door een historische context op het moment van schrijven.
- zoeken het Godsbeeld uit het Nieuwe Testament waarbij God een Vader is die iedere mens liefheeft, ook zijn vijanden.
- begrijpen het effect dat voorkomt uit een Bijbelse tekst met gewelddadige inhoud op ons eigen gedrag naar onze medemens.
- leren door een kritische benadering van de teksten, vijandige vooroordelen naar de 'andere' als zijnde een bedreiging of een vijand om te vormen.
- nemen de houding en het gedrag aan van actieve en democratische burgers, die zich verzetten tegen iedere vorm van geweld.

1.1.3 Beoogde leerdoelstellingen als resultaat van het volledige leerproces.

De leerlingen ...

- zijn in staat om Bijbelse verhalen die elementen van 'heilig geweld' bevatten kritisch te interpreteren.
- begrijpen specifiek taalgebruik van Bijbelse schrijvers.
- kunnen foutieve en stereotype opvattingen gebaseerd op een letterlijke interpretatie van Bijbelse teksten, in het bijzonder teksten die elementen van 'heilige geweld' bevatten, herzien.
- kunnen gevallen van hedendaags geweld duiden volgens de Christelijke traditie van interpretatie.

2.1.1 THEOLOGISCHE VEREISTEN

Theologische achtergrond over het onderwerp

Zoals vermeld in de leerdoelstellingen moeten we de leerlingen begeleiden in hun realisatie dat bij het benaderen van Bijbelse verhalen een onderscheid gemaakt moet worden tussen een bepaalde verhalende vorm specifiek gebonden aan een historische context en de tijdloze en steeds hedendaagse theologische betekenis van het verhaal zelf. Dat is waarom in de orthodoxe traditie van interpretatie, van de tijd van de grote Kerkvaders tot heden, de draagwijdte van teksten niet samenvalt met de letterlijke betekenis van de Bijbel.

Deze benadering van een Bijbelse tekst, en in ons geval het Bijbels verhaal van de doortocht door de Rode Zee, is van groot belang en betekenis voor de leerling aangezien deze vorm van interpretatie bijdraagt tot de ontwikkeling van kritisch en creatief denken. Op deze manier komt de Bijbelse tekst onze leerlingen op een realistische manier ‘tegemoet’ waarbij ze zelf de tekst existentieel benaderen en niet theoretisch of abstract. Als een goede basis voor de theologische benadering van ons lesonderwerp, geven we onderstaande teksten mee. Het zijn uittreksels uit relevante literatuur over het onderwerp.

Theologische documentatie

Als een verslag van ervaringen is de Bijbel geen didactisch moraliserend boek, maar eerder een verteller van geschiedenis. Het is een geschiedschrijving die niet de bedoeling heeft een gedetailleerde beschrijving te geven van gebeurtenissen uit het verleden van de menselijke samenleving, en evenmin wil het een objectief verslag zijn van de politieke en militaire geschiedenis van Israël. Bijbelse schrijvers verwerkten materiaal uit hun eigen voorafgaande mondelinge traditie. Ze gingen daarbij niet te werk als geschiedkundigen – zoals we vandaag de dag het werk van geschiedkundigen begrijpen – maar ze verhielden zich met hun eigen historische realiteit als theologen. Bijgevolg is de vertelling ook niet bedoeld als ‘historische informatie’ – in een hedendaags opzicht – maar articuleren deze verhalen eeuwige theologische waarheden. Het zijn waarheden die van belang blijven zolang er mensen op aarde zullen zijn. Voor een hedendaags lezer van deze teksten is de hoofdvraag of deze zaken werkelijk zo gebeurd zijn als beschreven staat: welke condities hebben tot een bepaald resultaat geleid of in welke volgorde gebeurden de feiten en hoe lang duurden ze? Voor de Bijbelse auteurs waren zulke details, die van groot belang zijn voor een geschiedkundige, in feite niet van toepassing. Ze waren geïnteresseerd in het eindresultaat en meer in het bijzonder in de theologische betekenis voor de huidige en toekomstige relatie tussen God en zijn volk. Zo kunnen ze hetzelfde verhaal gemakkelijk twee keer vertellen waarbij ze de feiten uit twee volledig verschillende standpunten weergeven, zonder zich de moeite te getroosten de verschillen tussen de verhalen te overbruggen.

Zonder twijfel veroorzaakt de idee dat God zelf de vernietiging eist van de inwoners van een veroverd gebied – waarbij kinderen niet gespaard blijven – een afkeer bij de moderne lezer en blijkbaar waren zulke gevoelens niet vreemd aan toehoorders in de oudheid. Door zulke weerzinwekkende beschrijvingen probeerden de Bijbelse schrijvers aan te tonen dat er geen ruimte is voor twijfel over het niet-bestaan van heidense goden en de almacht van de ene en enige God.

(M. Konstantinou, *The Old Testament: Deciphering the universal human heritage*, Athens: Armos, 2008, pp. 66-67, 78, vrije vertaling)

Het begin van het Boek verhaalt over het ontstaan van de wereld (Genesis), dan volgt de ontmoeting met de Enige God (Exodus), en daarna zijn er de beproevingen van het uitgekozen volk, hun verdriet en hun overwinningen. Het boek dat het vaakst uitgegeven, gelezen en gepolijst is, ons MetaBoek, krijgt zijn uitstraling doordat het een bron is van zowel informatie als geloof, van de geschiedschrijving van het volk Gods én van het Woord van God. Het heeft een dubbele waarde: horizontaal (als de kroniek van een bepaalde geschiedenis) en verticaal (als de onthulling van een bovennatuurlijk plan). Aan de ene kant vinden we een epische vertelling van de reisroute en vorming van een volk, een pittoresk verhaal, aan de andere kant worden een aantal specifieke gebeurtenissen op een universeel niveau gebracht die nu deel uit maken van het gebed van velen. Twee verhalen voor de prijs van één, waarbij het profane en sacrale verhaal elkaar ondersteunen. Maar naar mate dat de elementen dieper onderzocht worden, weekt het theologische los van het historische. De creatieve waarde van de fantastische elementen en de efficiëntie van de symbolen krijgen hierdoor een meerwaarde. De Bijbel is niet 'onwaar' – enkel vanuit het standpunt van een historicistische illusie. De Bijbel brengt verandering.

(Régis Debray: God. An itinerary (trns J. Mehlman),
London & New York: Verso, 2004, pp.26-27, vrije vertaling)

We komen nu bij de passage van de doortocht door de Rode Zee door de Joden. We begrijpen waarom Mozes als leider van (voormalige) slaven zijn volk niet naar het Noorden leidt waar de grenzen door het Egyptische leger bewaakt worden. Maar hij leidt hen naar het noordoosten, naar de Suez, de woestijn, doorheen gebieden die soms droog stonden en dan weer overstroomden. Uiteindelijk zouden ze proberen om Kanaän via het oosten te bereiken. De term 'de Rode Zee' is een foute interpretatie van de vertalers van de Septuagint. In de Hebreeuwse tekst vinden we "Yam Suph" of de rietzee, die zich bij de delta van de Nijl bevindt, meer bepaald nabij de stad Goshen waar vele van de Joodse slaven leefden.

De Rode Zee is, zoals we kunnen zien op een kaart, erg ver van de plek waar de gebeurtenissen uit Exodus plaatsvonden. De oudste bronnen, de Jahwist (900 voor Christus) en de Elohist (850 voor Christus) verhalen eveneens een oorlog van Jahwe tegen de farao. Het water splitste in twee en het Joodse volk ging er door, maar toen het leger van de farao de oversteek waagde, vloeide het water terug en ze verdronken. Of in een andere versie: God treft de Egyptenaren met verschrikking en zij vallen in de zee en verdronken. De Bron van de Priester spreekt van een wonderbaarlijk laag tij waarbij de Joden oversteken en een plots hoog tij wanneer de Egyptenaren een poging doen om over te steken. De vroegst overgeleverde tekst waarin de overwinning van Jahwe staat, is die van het overwinningslied van Myriam en Israël in Exodus 15:1. Dit is een heroïsch overwinningslied dat veel ouder is dan de rest van de tekst in Exodus. Het doet denken aan de lofzang van de vrouwen wanneer David de Filistijnen overwint (1 Koningen 18:1-2), Balaams zegen over Israël (Num. 24) en de zegen van het volk door Mozes (Deut. 32-33)

Dit wonder van de doortocht door de Joodse reizigers en de rampspoed over de Egyptenaren was de officiële overgang van slavernij naar Israël als een historisch volk onder de bescherming van Jahwe, en in die zin wordt het beschouwd als het beginpunt van de Joodse godsdienst en de Joodse nationale eenheid. Volgens Martin Noth zijn de gebeurtenissen bij deze zee zo uniek en buitengewoon dat ze de kern werden van het oorspronkelijke geloof van Israël. Ze zijn het begin van de geschiedenis van Israël en van Gods handelen ten gunste van Israël.

Wanneer het Joodse volk doorheen haar geschiedenis de diepte van haar relatie met God wilde uitdrukken, verwijst zij naar dit verhaal van Exodus. De grote Profeet van de ballingschap, de zogenaamde Deutero-Jesaja (Je. 40-45) beschrijft de bevrijding van het volk uit de Babylonische ballingschap als een nieuwe Exodus. En ook in het Nieuwe Testament ziet Jezus Zijn dood en opstanding in Jeruzalem als 'zijn Exodus die in Jeruzalem in vervulling moest gaan' (Ik 9:31) Apostel Paulus spreekt ook over het beeld van Exodus en de weg van Gods volk doorheen de woestijn in zijn beeldspraak over de weg die de Kerk zal afleggen tot de Wederkomst (1 Kor 10: 1-13).

(S. Agourides, History of the religion of Israel, Athens: Ellinika Gramata, 1995, pp.58-59, vrije vertaling)

Van alle grote werken van God is Exodus één van de belangrijkste. Het is duidelijk een mysterie van bevrijding. Het is slechts een van de dimensies van Pasen. [...] Het mysterie van God als bevrijder van gevangenen komt op verschillende momenten van de heilsgeschiedenis tot uiting, zoals een geluid dat weerklinkt in een weerkaatsende echo. [...] Het volk van Israël liet de tirannie van Egypte achter zich weggeleid door een vuurzuil. De farao en zijn wagenmenners zetten de achtervolging in. En het volk kwam aan de zee. De weg was afgesneden. Ze zijn veroordeeld tot vernietiging of tot een tweede periode van slavernij. Ze zijn als een leger dat vastzit op het strand, op het moment dat ze gevangen genomen zullen worden of volledig van de kaart worden geveegd. Het is belangrijk te onderlijnen dat de situatie uitzichtloos is. Hierin komt de diepe betekenis van dit verhaal tot uiting. Inderdaad, op het moment dat ze zichzelf niet konden redden, doet God hetgeen voor de mensen onmogelijk is. [...] Wanneer ze bij zonsopgang, na een wonderbaarlijke en tragische nacht, de lijken van de Egyptenaren op het strand zien liggen, zingen Mozes en de kinderen van Israël prompt de Hymne van Exodus. Miriam, de profetes, de zuster van Aaron, neemt een tamboerijn in de hand en al de vrouwen volgen haar dansend met tamboerijnen. Miriam antwoordt aan de kinderen van Israël: "Laten we zingen tot de Heer, want heerlijk wordt Hij verheerlijkt, Hij stortte zowel de paarden als hun ridders in de zee." Hier op de oevers van de Rode Zee wordt het allereerste Pesach bevestigd. Dom Winzen merkt op dat "op dat moment de Goddelijke Liturgie ontstond". Want dit is inderdaad een Liturgie. Het koor van de vrouwen dat afwisselend met het mannenkoor de verzen zingt. We zingen deze hymne nog steeds tijdens de paaswake. Doorheen de heilsgeschiedenis weerklinkt met ieder Pasen de hymne van Miriam.

(Jean Daniélou, Essai sur le mystère de l'histoire, Volos: Volos Academy Publications, 2014, pp.240-241, vrije vertaling)

De Openbaring van God aan de mensheid is progressief. Ze ontwikkelt zich. Beetje bij beetje onthult God meer en meer van de waarheid, afhankelijk van hoeveel het volk het kon aanvoelen en aannemen. En zo wordt de gehele mensheid opgevoed door Israël. (Gal 3:24) ... Een kind van vier bijvoorbeeld, heeft een absolute nood te voelen dat zijn vader hem van iedere uitwendige bedreiging zal beschermen. Hij vraagt voor de bescherming van de vader tegen de bedreiging zonder zich af te vragen of zijn buur, vriend of zelfs broer hierdoor nadeel ondervindt. Zo kunnen we ook kijken naar de eerste periode in de relatie tussen God en Israël: Israël is als een kind dat bescherming zoekt van zijn Almachtige vader. Maar doorheen de eeuwen voedt God de Vader de Israëlieten op door steeds meer te onthullen. Op deze manier kunnen we begrijpen dat iedere keer wanneer Israël God ziet als 'exclusief van hen', 'vijandig tegenover anderen', 'streng' en rechtvaardig wrekend', het volk zich als een kind tot God verhoudt. Het zit in een kinderfase. Mensen, door hun zwakheid, projecteren hun eigen behoeften op hun relatie met God, met zoals een kind dit doet met zijn ouders. (1 kor 13:11)

(Ol. Grizopoulou – P. Kazlari, Old Testament, The prehistory of Christianity, Class A Religious Education (Teacher's book), Athens: O.E.D.V., undated, pp. 52-53, vrije vertaling)

2.2 VIDEO ALS UITGANGSPUNT

In dit deel bekijken de leerlingen een video en beantwoorden ze de vragenlijst voor de eerste keer. Op die manier krijgen ze een eerste indruk en beeld van het plot van de video en de inhoud.

Figuur 2.1
Het beeldfragment

2.2.1 KORTE INHOUD VAN HET PLOT VAN DE VIDEO

De hoofdpersonages van de video zijn twee tieners op een Grieks eiland. Ze zijn op een afgelegen stuk aan de kust en spreken over vluchtelingen die hun eiland hebben overspoeld. Ze bespreken de vraag of vluchtelingen gevaarlijk zouden zijn en ze denken na of het feit dat vele vluchtelingen verdrinken tijdens hun oversteek naar de Griekse eilanden de wil van God zou zijn of niet. De discussie voert hen naar het verhaal van het verdrinken van de Egyptenaren in het boek Exodus. Wat is dan de wil van God? Zijn de vluchtelingen gevaarlijk omdat ze een ander geloof hebben of uit een ander land komen? Misschien wil God opnieuw Zijn macht laten zien, net zoals in het verhaal van de Hebreeënen die de Rode Zee oversteken? Een van de jongeren heeft een religieuze houding in het debat, de andere stelt zijn argumenten in vraag. Terwijl ze verder praten, wordt het nacht en het weer slaat om. Plots zien de jongens een boot op de grote golven in de zee. In de boot zitten vluchtelingen die om hulp roepen. Hoe zullen de jongeren reageren? Na kort overleg besluiten de jongens om de vluchtelingen zelf te gaan helpen aan gezien hulp gaan zoeken te veel tijd zou kosten. Met veel moeite slagen ze erin om de boot op de rotsen te krijgen en de vluchtelingen aan land te brengen. Bij hun thuiskomst vertelt een van de jongens (de gelovige) het verhaal aan zijn moeder. De moeder prijst de heldhaftigheid van de jongen en ze geeft een nieuwe uitleg aan het gebeuren waarbij ze spreekt over geweld dat geïnspireerd is door godsdienst/geloof en de wil van God. De volgende dag gaan de jongens langs bij de vluchtelingen die hen bedanken en hen zien als gestuurd door Gods Voorzienigheid. Het geredde meisje geeft een flesje met jasmijnparfum als geschenk aan één van de jongens.

2.2.2 VRAGENLIJST BEGRIJPEND KIJKEN.

Instructies: Na het kijken van de video worden de leerlingen uitgenodigd om individueel de volgende lijst met meerkeuzevragen te beantwoorden. Het doel van deze vragen is de leerkracht een beeld te geven in welke mate de leerlingen de inhoud van de video begrepen hebben en hun visie op de relatie tussen geweld en godsdienst/geloof. Dezelfde vragenlijst zullen de leerlingen opnieuw individueel moeten invullen aan het einde van de lessen om na te gaan in welke mate hun begrip en mening veranderd zijn. Daarom worden er op deze plaats in het leerproces geen oplossingen aangegeven. Dit gebeurt pas aan het einde van de lessen.

Beantwoord volgende vragen op basis van de video die je hebt gezien.

1. *Waarom wilden de jongeren de vluchtelingen eerst niet helpen?*
 - a. Ze hadden een ontmoeting met vrienden en wilden geen tijd verliezen.
 - b. Ze geloofden dat vluchtelingen een gevaar zijn voor hun eigen land.
 - c. Het werd donker en ze moesten naar huis gaan.
 - d. Ik weet het niet/ geen antwoord
5. *Over welk volk gaat het in het Bijbelse verhaal Exodus?*
 - a. Grieken en Syriërs
 - b. Egyptenaren en Grieken
 - c. Egyptenaren en Joden
 - d. Ik weet het niet/ geen antwoord
3. *Welke zee wordt er in het Bijbelse verhaal overgestoken door het vervolgte volk zodat ze gered waren?*
 - a. De Egeïsche Zee
 - b. De Rode Zee
 - c. De Middellandse Zee
 - d. Ik weet het niet/ geen antwoord

4. *Waarom wordt God in het Bijbelse verhaal voorgesteld als gewelddadig en wraakzuchtig?*
- a. Omdat de gelovigen op deze manier hun vertrouwen in de enige God en Redder van de mensheid uitdrukken
 - b. Omdat God gewelddadig is en hen straft die Zijn wil niet doen.
 - c. Omdat God rechtvaardig is en Zijn rechtvaardigheid soms alleen door geweld kan worden afgedwongen.
 - d. Ik weet het niet/ geen antwoord
5. *Voor Christenen is God Diegene Die*
- a. van alle mannen en vrouwen houdt ongeacht hun afkomst, geloof of sociale status.
 - b. enkel van hen houdt die in Hem geloven.
 - c. als een vader hen straft die Zijn kinderen - dit zijn de gelovigen – kwaad doen en hierbij ook geweld kan gebruiken.
 - d. Ik weet het niet/ geen antwoord

2.2.3 DISCUSSIETHEMA'S

Deze video vormt voor de leerlingen de inleiding voor de lessen rond "Heilige teksten ontmoeten: teksten over geweld". Na de video is er ruimte voor volgende discussiepunten:

- a. Waarom wordt God in de Bijbel voorgesteld als iemand die gewelddadig optreedt?
- b. Misschien willen deze heilige teksten dat we nog iets anders begrijpen, een diepere betekenis, zoals bijvoorbeeld in het verhaal van Exodus...
- c. Welke ingesteldheden moeten we in het oog houden wanneer we teksten van de Bijbel lezen?

2.3 WAT MOET IK WETEN OM DIT BIJBELVERHAAL TE BESTUDEREN

Instructies: *In dit deel van de lesopbouw krijgen de leerlingen informatie die hen zal helpen bij het bestuderen en verwerken van het Bijbelverhaal. Terwijl de leerlingen aandachtig luisteren, volgen ze mee op de kaart (zie 4.3) en in het schema waarin de belangrijkste personen, gebeurtenissen en data staan opgesomd.*

2.3.1 HISTORISCHE EN SOCIALE CONTEXT

Het verhaal van de doortocht van de Rode Zee vinden we in het boek Exodus in het Oude Testament. In dit boek staan gebeurtenissen die plaatsvonden in de 13de eeuw voor Christus. Het boek laat Gods ingrijpen in de geschiedenis zien waarbij Hij de Israëlieten van de Egyptenaren heeft bevrijd en Hij het volk Israël naar Kanaän leidt. De Israëlieten leefden van 1600 tot 1200 voor Christus in Egypte, ongeveer een 400 jaar. Toen Ramses II de Farao van Egypte werd (1290-1224 voor Christus), nam hij strikte maatregelen tegen de Israëlieten. Hij deed dit uit vrees dat dit volk een alliantie zou vormen met andere volkeren uit de woestijn en tegen hem in opstand zou komen. Een van de maatregelen was het doden van alle mannelijke Joodse kinderen om zo hun aantal in te perken. Mozes werd in deze periode geboren en werd op wonderbaarlijke wijze gered van de dood. Hij werd door God uitgekozen om de Israëlieten te bevrijden en hen naar het land van Kanaän te brengen.

De Israëlieten volgden op hun reis naar het Beloofde Land, Kanaän niet de kortere route langs de zee. Maar om de Egyptische grenswachters te ontwijken, liepen ze naar het zuiden naar de Rode Zee. Merneptah was intussen farao geworden (1224-1204 voor Christus) na Ramses II. Merneptah vervolgde de Israëlieten met een leger tot aan de zee, maar hij kon hen niet tegenhouden omdat God het water liet splitsen en een doorgang door de zee voorzag. Het volk van Israël trok door het droge pad door de zee, zo kwam het in de woestijn terecht en werd het gered. Ter herinnering van deze belangrijke gebeurtenis vieren de Israëlieten (Joden) zelfs vandaag nog het 'Pesach' (= de doortocht) omdat de doortocht door de Rode Zee de overgang was van de slavernij in Egypte naar de vrijheid.

Op hun tocht door de woestijn sluit God een verdrag met Zijn volk. We noemen dit verdrag ook een Testament. Met het verdrag belooft God dat Hij voor het volk zal zorgen, hen verdedigen, ondersteunen, sterken en leiden. Het volk belooft met Hem in relatie te treden, te vertrouwen, Hem te erkennen als Enige en Almachtige.

2.3.2 BELANGRIJKSTE PERSONEN.

Persoon	Gebeurtenis	Datum
Ramses II	Egyptische farao die strenge maatregelen nam tegen de Israëlieten uit vrees dat ze een alliantie zouden vormen met andere woestijnvolkeren en tegen Egypte in opstand zouden komen.	1290–1224 voor Christus
Mozes	Leider van de Israëlieten die hen naar de bevrijding van de Egyptenaren leidde.	1393–1273 voor Christus
Merneptah	Egyptische farao - zoon en opvolger van Ramses II – die de Israëlieten met zijn leger tot aan de zee achtervolgde maar die hen niet kon tegenhouden te ontsnappen.	1224–1204 voor Christus

Figuur 2.2
Ivan Aivazovsky: Passage van de Joden door de Rode Zee, 1891
Bron: Wikimedia Commons: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Aivazovsky_Passage_of_the_Jews_through_the_Red_Sea.jpg

2.3.3 LANDKAART

Figuur 2.3
Kaart met de mars van
de Israëlieten die Egypte
ontvluchtten
door Vaso Gogou

2.4 DE DOORTOCHT DOOR DE RODE ZEE

Instructies: *In dit deel van de cursus benaderen de leerkracht en leerlingen de gewelddadige en bevooroordeelde houding van God doorheen de vertelling uit het Oude Testament van de doortocht door de Rode Zee. Ze proberen de redenen voor deze houding te doorgronden. Parallel hiermee lichten ze de dramatische wendingen uit het verhaal evenals de mogelijke hyperbolen en onnauwkeurigheden waarbij ze deze toetsen aan historische feiten en de theologische doelstellingen van het verhaal.*

2.4.1 TEKST UIT HET OUDE TESTAMENT (EXODUS 14: 1-31 - WILLIBRORDVERTALING 1995)

De volgende Bijbelpassage wordt best door de leerkracht zelf voorgelezen

De heer sprak tot Mozes: ²'Zeg de Israëlieten dat zij omkeren en hun kamp opslaan voor Pi-Hachiroth, tussen Migdol en de zee. Voor Baäl-Sefon moet u aan de zee uw kamp opslaan. ³Dan zal de farao denken: 'Ze zijn verdwaald. Ze kunnen niet verder nu ze bij de woestijn zijn gekomen.' ⁴Ik zal ervoor zorgen dat de farao zó koppig zal zijn, dat hij hen zal achtervolgen. Dan zal Ik aan de farao en aan zijn hele leger laten zien hoe machtig Ik ben. De Egyptenaren zullen toegeven dat Ik de Heer ben.' Ze deden wat de Heer gezegd had. [...] ¹⁰Toen de farao naderde, zagen de Israëlieten ineens dat de Egyptenaren hen achterna gekomen waren. Hevige angst maakte zich van hen meester en zij riepen luid tot de heer. [...] ¹³Mozes antwoordde het volk: 'Vrees niet en blijf volhouden: dan zult u zien hoe de heer u vandaag nog zal redden. Want vandaag ziet u de Egyptenaren nog, daarna zult u ze niet meer zien, nooit meer! ¹⁴De heer zal voor u strijden; zelf hoeft u geen vinger uit te steken.' ¹⁵Toen sprak de heer tot Mozes: [...] Beveel de Israëlieten verder te trekken. ¹⁶Uzelf moet uw hand opheffen, uw staf uitstrekken over de zee en haar in tweeën splijten. Dan kunnen de Israëlieten over de droge bodem door de zee trekken. ¹⁷Ik ga de Egyptenaren halsstarrig maken, zodat zij hen achterna gaan. En dan zal Ik mijn heerlijkheid bewijzen ten koste van de farao en heel zijn legermacht, zijn wagens en zijn wagenmenners. ¹⁸De Egyptenaren zullen weten dat Ik de heer ben, als Ik mijn heerlijkheid bewijs ten koste van de farao[...] ²¹Toen strekte Mozes zijn hand uit over de zee en de heer liet die hele nacht door een sterke oostenwind de zee terugwijken. Hij maakte van de zee droog land en de wateren splitsten. ²²Zo trokken de Israëlieten over de droge bodem de zee door, terwijl de wateren links en rechts van hen een wand vormden. ²³De Egyptenaren zetten de achtervolging in; alle paarden van de farao, zijn wagens en zijn wagenmenners gingen achter de Israëlieten aan de zee in. ²⁴Toen het ochtend werd, keek de Heer vanuit de wolk die aan één kant van vuur leek, naar het leger van de Egyptenaren. Hij bracht hen in verwarring en ze raakten in paniek. ²⁵Hij liet de wielen van de wagens wegglijden in de modder. Daardoor kwamen ze maar met moeite vooruit. Toen zeiden de Egyptenaren: "Vlucht! Want de Heer strijdt aan de kant van de Israëlieten! Hij strijdt tegen ons!" ²⁶Toen sprak de heer tot Mozes: 'Strek uw hand uit over de zee, dan zal het water terugstromen over de Egyptenaren, hun wagens en hun wagenmenners.' ²⁷Mozes strekte zijn hand uit over de zee, en toen het licht begon te worden vloede de zee naar haar gewone plaats terug. En omdat de Egyptenaren er tegenin vluchtten dreef de heer hen midden in de zee. ²⁸Het water dat terugvloede overspoelde de wagens en de wagenmenners, heel de strijdmacht van de farao die de Israëlieten op de bodem van de zee achterna was gegaan. Er bleef er niet één gespaard. ²⁹De Israëlieten trokken over de droge bodem van de zee, terwijl de wateren links en rechts van hen een wand vormden. ³⁰Zo redde de heer op deze dag Israël uit de greep van Egypte; Israël zag de Egyptenaren dood op de kust liggen. ³¹Toen Israël het machtige optreden van de heer tegen Egypte gezien had, kreeg het volk ontzag voor de heer; zij stelden vertrouwen in de heer en in Mozes, zijn dienaar.

2.4.2 OEFENINGEN

Instructies: In de volgende oefeningen verwerken de leerlingen de Bijbelse tekst. Ze identificeren woorden en passages die God voorstellen als een God die handelt met geweld. Vervolgens onderzoeken ze waarom de Bijbelse schrijver God als gewelddadig en wraakzuchtig voorstelt. De leerkracht moedigt de leerlingen aan hun eigen mening vrij uit te drukken en steunt de mening van iedere leerling onpartijdig.

Alle oefeningen gebeuren in klasverband, waar mogelijk in kleine groepjes.

Oefening 1

Met welk adjectief zou jij de God omschrijven die je in de tekst hebt ontmoet?

Almachtig		Bevooroordeeld		Wraakzuchtig	
Boos		Gewelddadig		Vergevend	
Kwaadaardig		Goedaardig		Hardvochtig	
Beschermer		Helper		Straffend	
Tussen beide komend		Wonderwerkend		Medelijdend	
Rechtvaardig		Redder		Bevrijdend	

Oefening 2

Zoek en onderlijn in het Bijbelfragment uitdrukkingen die Gods toorn tegenover de Egyptenaren weergeeft.

Oefening 3

Zoek en onderlijn in dezelfde tekst zinnen die de redenen voor Gods gewelddadig optreden weergeven.

Instructies: In de volgende oefeningen proberen de leerlingen de historische context van de Bijbelse tekst te begrijpen en de betekenis die erin werd gelegd door de laatste bewerkers van de tekst. (zie ook de tekstfragmenten hierboven van M. Konstantinou and R. Debray).

Speurtocht naar de diepere betekenis van de tekst.

Het Bijbels verhaal dat we gelezen hebben, beschrijft een God die geweld gebruikt tegen mensen. Laten we het volgende tekstfragment samen lezen en proberen te begrijpen waarom de Bijbelse schrijver God op deze manier voorstelt. Zit er in de tekst een diepere betekenis?

God als wreker

De verhalen over de gebeurtenissen in het Oude Testament werden gedurende eeuwen mondeling doorverteld voordat ze werden opgeschreven. Deze mondelinge tradities bevatten heel wat uitdrukkingen van emotie en spanning die vaak overdreven zijn. Wanneer we deze teksten vandaag lezen moeten we een onderscheid maken tussen deze uitdrukkingen en historische informatie. Ons doel is niet te weten wat er toen zwart op wit gebeurd is, maar te begrijpen welke betekenis deze verhalen hadden in het leven van de mensen die ze eeuwen later hebben opgeschreven. Deze mensen hadden de bedoeling hun geloof in de ene en enige God uit te drukken. Deze Ene was, wanneer nodig, altijd aanwezig en heeft hen van onheil, kwaad en dood gered. Deze mensen waren er diep van overtuigd dat ze onmogelijk alleen konden standhouden in de beschreven dramatische en moeilijke omstandigheden. Dit betekent niet dat God kinderen of vijanden gedood heeft – zoals geloofd wordt door hen die Oude Testament letterlijk nemen. [...] Maar het drukt het diepe geloof uit van deze mensen dat in deze strijd hun leven en rechten door God beschermd werden. Dit standpunt maakt van geschiedenis 'heilsgeschiedenis'. Dat betekent dat men de Goddelijke Voorzienigheid herkent in omstandigheden waar het leven bewaard en beschermd wordt en men zo ontsnapt aan het gevaar van vernietiging. En deze God-redder van het leven is degene die men vertrouwt.

(Ol. Grizopoulou & P. Kazlari, Old Testament, The prehistory of Christianity, Class A Religious Education (Teacher's book), Athens: O.E.D.V., undated, p.58, vrije vertaling)

Probeer de volgende vragen te beantwoorden wanneer je weet dat historische feiten van het Oude Testament eeuwen na de feitelijke gebeurtenissen werden opgeschreven door de Bijbelse schrijvers.

Tot op welk niveau zijn deze gebeurtenissen nauwkeurig beschreven?

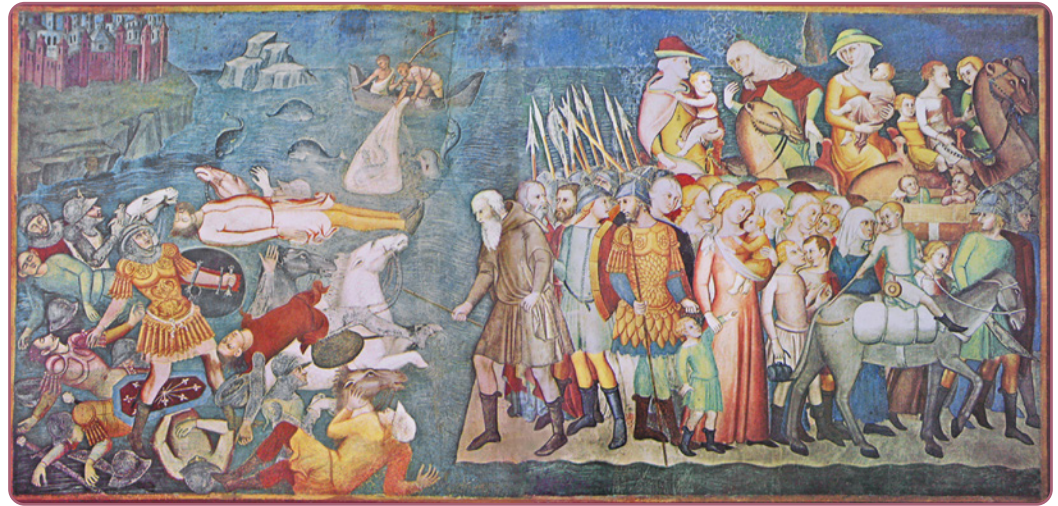
Zijn ze overdreven omdat ze feitelijk een ander doel hebben?

Wat is dan de bedoeling van zo een schrijven?

Antwoordsuggestie

Deze gebeurtenissen zijn niet beschreven zoals ze werkelijk plaatsvonden. Het is dus geen getrouwe historische vertelling omdat het verhaal eeuwenlang mondeling werd doorverteld voordat het werd opgeschreven. Zo een mondelinge vertelling was typisch doorspekt met uitdrukkingen van sterke emotie en aangedikt met overdrijvingen.

Wanneer we dus Bijbelse verhalen bestuderen, moeten we de historische gebeurtenissen onderscheiden van de manier waarop ze beschreven zijn. Het is belangrijk de overdrijvingen goed te herkennen. Deze hyperbool zoals God die de vijand vernietigt, toont het belang en de betekenis die de mensen aan de gebeurtenis wilden geven. Hun bedoeling was hun geloof in een ene en enige God uit te drukken die alom aanwezig is en die hen van onheil, kwaad en de dood heeft gered. Op die manier wilden ze hun diepe geloof uitdrukken dat God hen beschermt in hun overlevingsstrijd door zijn Voorzienigheid te erkennen.

Figuur 2.4
Bartolo di Fredi, De
oversteek van de Rode
Zee, Collegiale kerk van
San Gimignano, Italië,
1356
Bron: Wikimedia
Commons: [https://
he.wikibron.org/wiki/
ברוך_SG_OT_304_
Crossing_the_Red_Sea.
JPG](https://he.wikibron.org/wiki/ברוך_SG_OT_304_Crossing_the_Red_Sea.JPG).

2.5 VERKEND, ONDERZOCHT EN GELEERD.

Instructies: Het deeltje 'Verkend, onderzocht en geleerd' is een samenvatting van wat er in klasverband werd verkend. Deze samenvatting geeft de leerlingen een overzicht van de hoofdpunten en geeft de kans om het leerproces te evalueren (evaluatiepunt) We evalueren de verwachte leerdoelen, geven feedback over hoe de leerlingen vooruit zijn gegaan en corrigeren eventuele misverstanden.

Gebaseerd op de onderstaande tekst kan de leerkracht leervragen opstellen voor de klas om zo te evalueren hoe de nieuwe inzichten zich bij de leerlingen ontwikkelen bv. 'Wat is de relatie tussen historische en theologische waarheid?', 'Wat is de bedoeling van de Bijbelse schrijvers in de tekstfragmenten die we vandaag besproken hebben?' enz.

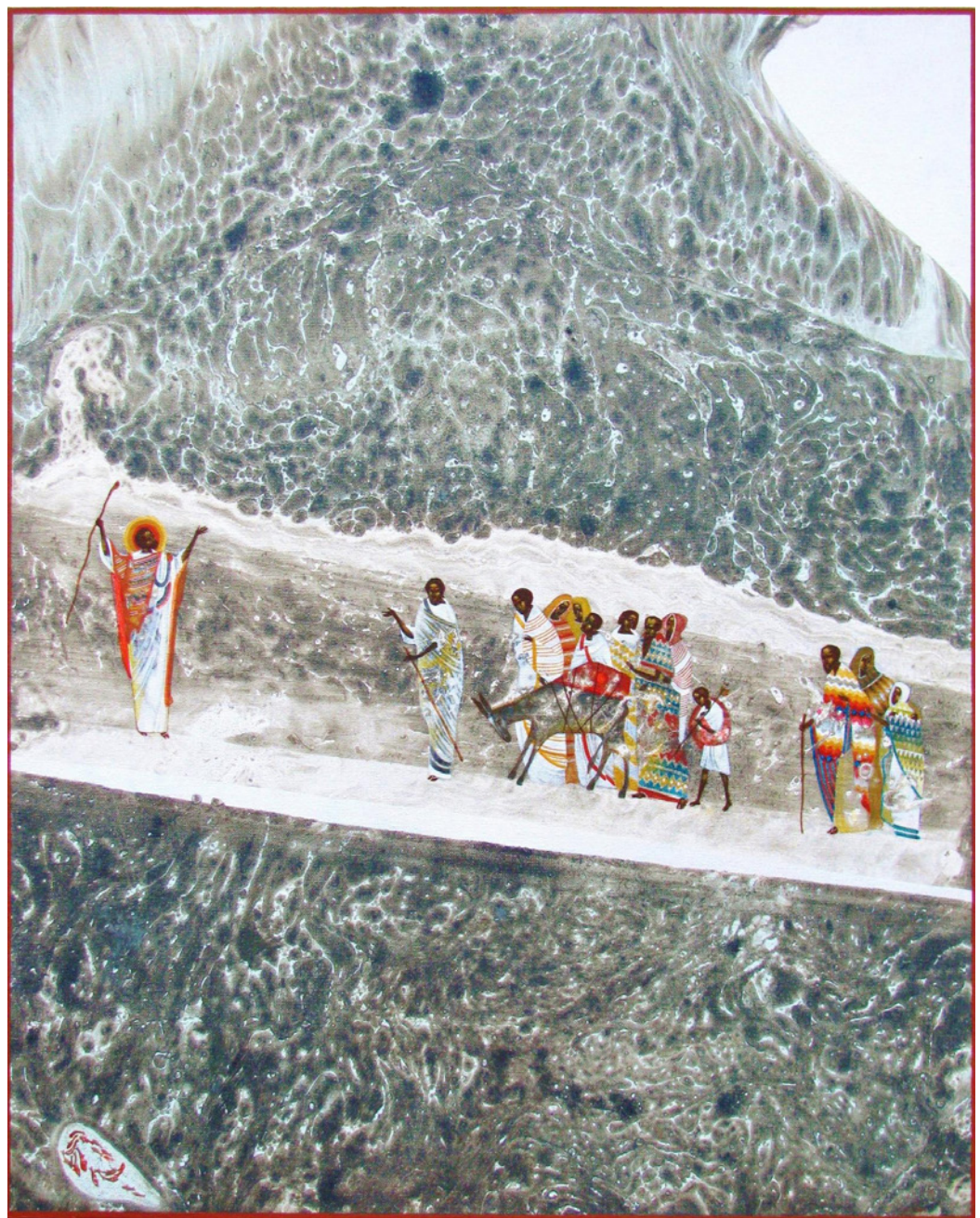
Het verhaal van de doortocht door de Rode Zee uit het Oude Testament (Exodus 14:1-31) bevat taferelen van geweld. Het is geweld dat God gebruikt tegen de Egyptenaren, waarbij Hij hen van de aardbodem wegvaagt en zo het volk van Israël redt van zijn achtervolgers. Wanneer we dit verhaal **letterlijk** nemen, vertelt het over een God die één bepaald volk begunstigt en geweld gebruikt tegen een ander volk en vernietiging brengt.

De kern van het verhaal vond plaats in historische gebeurtenissen in de 13de eeuw voor Christus, maar de tekst zelf werd pas veel later opgeschreven, namelijk in de 6de en 5de eeuw voor Christus. De bedoeling van de tekst op te schrijven was niet om deze gebeurtenissen – die generaties lang mondeling generaties lang waren doorverteld - historisch te gaan vastleggen of onderzoeken. We bedoelen dan met 'historisch vastleggen' een zeer juiste en objectieve weergave van een gebeuren in de modern zin van het woord,. Maar het opschrijven wijst op een aanvoelen van de schrijvers dat deze verhalen een diepe betekenis hadden voor hun volk in die tijd. Mensen uit deze tijd – 5de en 6de eeuw voor Christus - maakten al deel uit van een goed ontwikkelde samenleving, ze leefden in steden en de levensomstandigheden waren erg verschillend van deze uit het verhaal. Daarom nemen we aan dat deze Bijbelse referenties ons geen exacte historische informatie aanbieden in de modern zin van het woord maar eeuwige theologische waarheden willen onthullen die waar blijven zolang er mensen op aarde zullen zijn.

De Bijbelse auteurs wilden de Ene, Enige en Almachtige God sterk grafisch weergeven zodat er geen twijfel meer zou zijn bij de lezer. Deze Ene, Almachtige God stond in scherp contrast met de zwakheid en zelfs de onechtheid van de heidense goden uit die tijd.

De bedoeling van de schrijvers was dus het unieke karakter van hun God naar voren te brengen als almachtige beschermer en bevrijder. Iedere keer wanneer men zich in moeilijke of dramatische omstandigheden bevond, was Hij aanwezig en redde Hij hen van ieder kwaad. Hun diepe overtuiging is dat ze deze ontberingen niet zonder hulp kunnen doorstaan maar dat God hen door zijn reddende tussenkomst beschermt in hun rechtvaardige strijd.

Wanneer we het verhaal van de doortocht door de Rode Zee en andere verhalen uit het Oude Testament op deze manier benaderen, kunnen we ook het belang van deze verhalen begrijpen voor onze tijd. We maken een onderscheid tussen de 'heilsgeschiedenis' die we in deze teksten vinden en eerder 'objectieve geschiedenis' die feiten beschrijft.

Figuur 2.5
Ivanka Demchuk, de Doortocht door de Rode Zee. https://www.etsy.com/listing/563765092/crossing-the-red-sea-original-print-on?ref=landingpage_similar_listing_top-2&pro=1&frs=1

2.6 HET BEELD VAN DE WARE GOD

Instructies: Door de onderstaande vragen te beantwoorden, uitgaand van de video en de tekst van het Oude Testament, onderzoeken de leerlingen het beeld van God de Vader als een God van liefde voor alle mensen.

Deze liefde wist angst voor en onzekerheid naar de Andere, de vreemdeling en zelfs de vijand, uit. In de video blijft dit beeld van God de Vader de gedachtewereld van de jongeren sturen, en hun handelingen tonen dat ze hun oorspronkelijke angst en onzekerheden tegenover de vreemde hebben overwonnen.

2.6.1 OEFENING 1 Wie zou ik mijn God willen zijn?

Schrijf woorden op die spontaan in je opkomen en probeer een beschrijving te geven van deze God.

2.6.2 OEFENING 2 In de video is er het fragment waar Yiorgos met zijn moeder praat over het redden van de vluchtelingen. Hij vraagt: "Mam, denk je dat God kwaad kan doen?" waarop zij antwoordt: 'Aangezien we Hem Vader noemen, kan ik me niet voorstellen dat Hij Zijn kinderen zou schaden.'

Wat betekent de uitspraak 'God is de Vader' voor een Christen? Wat zou het kunnen betekenen?

Op zoek naar een antwoord kan deze tekst uit het Nieuwe Testament ons helpen:

Jezus zegt 'Jullie hebben gehoord dat er gezegd is: U zult uw naaste liefhebben en uw vijand haten. Maar Ik zeg jullie: heb je vijanden lief en bid voor wie je vervolgen, dan zullen jullie kinderen worden van je Vader in de hemel, want die laat zijn zon opgaan over slechten en goeden, en Hij laat het regenen over rechtvaardigen en onrechtvaardigen.' (Mt. 5:43-45 – Willibrordvertaling 1995)

2.6.3 OEFENING 3

Bekijk ook volgende fragment uit het Nieuwe Testament:

Ik (= Jezus) zeg jullie: vraag en jullie zal gegeven worden, zoek en je zult vinden, klop en er zal voor je worden opengedaan. Want ieder die vraagt, krijgt; wie zoekt, vindt; en voor wie klopt, zal worden opengedaan. Welke vader onder jullie zal zijn kind, als het om een vis vraagt, in plaats daarvan een slang geven? Of een schorpioen, als het om een ei vraagt? Als jullie dus, slecht als je bent, het goede weten te geven aan je kinderen, hoeveel te meer zal dan de hemelse Vader de heilige Geest geven aan degenen die Hem erom vragen.' (Lk. 11:9-13 – Willibrordvertaling 1995)

God is de Vader voor alle mensen. Waarom hebben we dan, wanneer we ons bedreigd voelen door een vreemde of door het onbekende God, een sterke God nodig die ons beschermt en die hetgeen vernietigt wat ons bedreigt? Wanneer we bang zijn, wordt ons beeld van God maar ook het beeld van onze medemensen, beïnvloed door onze eigen onzekerheid. Hoe kunnen we dan omgaan met onze angst voor vreemden? Onderstreep in het volgende fragment de sleutelwoorden die een antwoord bieden op deze vraag. Verklaar ook je keuze.

2.6.4 CONCLUSIE

Laten we terugdenken aan hetgeen we in de video hebben gezien: Yiorgos deelt de vrees van zijn vader voor de zogezegd 'gevaarlijke' vluchtelingen en denk daarbij aan het verhaal uit het Oude Testament. Aan het einde van het verhaal zien we hoe het contact en ontmoeting met de vluchtelingen de vrees doet verdwijnen en hoe er een gevoel van vriendschap en bekendheid groeit tussen de jonge mensen.

Antwoord : sleutelwoorden zijn "contact" en "ontmoeting"

Volgens de Christelijke traditie is God ...

... de Vader die van alle mensen houdt zonder uitzondering of onderscheid. God De Vader, die Zelf Liefde is, roept ons op om te houden van al onze medemensen, en zelfs van onze vijanden, indien we werkelijk Zijn kinderen willen zijn.

2.7 FEEDBACK OVER VRAGENLIJST

Instructies: *De eerste vragenlijst wordt opnieuw aan de leerlingen voorgelegd om zo een uiteindelijke evaluatie van het leerproces te doen. Doordat de leerlingen zelf hun tweede antwoorden vergelijken met hun eerste wordt ook duidelijk hoe ze zelf veranderd zijn in hun mening. De juiste antwoorden zijn: 1B, 2C, 3B, 4A, 5A.*

Beantwoord volgende vragen na ons klasgesprek. Vergelijk je antwoorden met dezelfde vragenlijst hierboven.

1. *Waarom wilden de jongeren de vluchtelingen eerst niet helpen?*

- a. Ze hadden een ontmoeting met vrienden en wilden geen tijd verliezen.
- b. Ze geloofden dat vluchtelingen een gevaar zijn voor hun eigen land.
- c. Het werd donker en ze moesten naar huis gaan.
- d. Ik weet het niet/ geen antwoord

2. *Over welk volk gaat het in het Bijbelse verhaal Exodus?*

- a. Grieken en Syriërs
- b. Egyptenaren en Grieken
- c. Egyptenaren en Joden
- d. Ik weet het niet/ geen antwoord

3. *Welke zee wordt er in het Bijbelse verhaal overgestoken door het vervolgte volk zodat ze gered waren?*

- a. De Egeïsche Zee
- b. De Rode Zee
- c. De Middellandse Zee
- d. Ik weet het niet/ geen antwoord

4. *Waarom wordt God in het Bijbelse verhaal voorgesteld als gewelddadig en wraakzuchtig?*

- a. Omdat de gelovigen op deze manier hun vertrouwen in de enige God en Redder van de mensheid uitdrukken.
- b. Omdat God gewelddadig is en hen straft die Zijn wil niet doen.
- c. Omdat God rechtvaardig is en Zijn rechtvaardigheid soms alleen door geweld kan worden afgedwongen.
- d. Ik weet het niet/ geen antwoord

5. *Voor Christenen is God Diegene Die*

- a. van alle mannen en vrouwen houdt ongeacht hun afkomst, geloof of sociale status.
- b. enkel van hen houdt die in Hem geloven.
- c. als een vader hen straft die Zijn kinderen - dit zijn de gelovigen – kwaad doen en hierbij ook geweld kan gebruiken.
- d. Ik weet het niet/ geen antwoord

2.8 AANVULLENDE OPDRACHTEN: MATERIAAL OM HET THEMA DIEPER TE BESPREKEN

Om de bespreking in het tweede deel van deze lessenreeks uit te diepen, stellen we het gebruik van enkele kunstuitingen voor. Kunst is uitermate geschikt om het creatieve en kritische denkvermogen van de leerlingen te stimuleren. We maken gebruik van een schilderij en een lied.

2.8.1 WANNEER EEN SCHILDERIJ ONS IETS LEERT OVER GOD: EEN THEOLOGISCHE BESPREKING VAN EEN KUNSTWERK.

Het schilderij van Marc Chagall “De oversteek van de Rode Zee” is gekozen omdat de schilder een theologische opening creëert door het perspectief van God op te nemen zoals gepresenteerd in het Nieuwe Testament; een God die niet alleen het gebruik van geweld vermijdt, maar ook gewelddadig wordt behandeld en aanvaardt dat hij wordt opgeofferd uit liefde voor de mens. We zijn dus van mening dat het belangrijkste kenmerk van dit werk de opname van de gekruisigde Jezus is, en stellen voor om de betekenis van deze opname in de klas te bespreken. Dit aspect van Chagalls werk benadrukt de geleidelijke voortgang van de openbaring van God die begint met de eerste boeken van het Oude Testament en culmineert in de persoon van Jezus Christus in het Nieuwe Testament.

Het werk is hier te vinden: https://3.bp.blogspot.com/-o05XXbSK1r0/WbgtkzEU6EI/AAAAAAAAAB9I/eZ1oukmffld4nADyMafrwNhB8WXkTnqACLcBGAs/s1600/crossing_the_red_sea_chagall.jpg

Verkennen van een schilderij van Mark Chagall

Kijk naar het schilderij van Mark Chagall

- a. Schrijf de antwoorden op de volgende vragen op voor jezelf:

Welke elementen uit het verhaal van de Doortocht door de Rode Zee zien we in het schilderij?

Welke vragen komen bij je op wanneer je dit schilderij bekijkt? (min 2)

Wat zou je nog verder willen verkennen in het schilderij?

- b. Op de horizon in het schilderij zien we hoe Chagall de gekruisigde Christus heeft afgebeeld. Bespreek waarom de schilder dit gedaan heeft.

Antwoord voor B: Het beeld een God af die niet alleen geen geweld wil gebruiken maar Die zelf gewelddadig behandeld wordt en gekruisigd is in Zijn liefde voor de mensen.

Een bespreking van Mark Chagalls schilderij 'de Doortocht door de Rode Zee'.

Tussen 1955 en 1973 schreef Mark Chagall een aantal schilderijen over het onderwerp van de doortocht door de Rode Zee. Zoals in de meeste van zijn werken, gebruikt Chagall zijn eigen symbolen en zijn eigen visionaire stijl. Hiermee drukt hij universele waarheden uit door de realiteit van zijn afbeeldingen. We kunnen hier zien hoe hij de afgebeelde personages in een dramatische co-existentie (samenleven) plaatst, met behulp van sterke kleuren. In een zee geschilderd in een etherisch blauw, leidt de witte engel de Joden naar hun redding. Mozes in zijn felgele tuniek beveelt de zee de doorgang voor de Egyptenaren, afgebeeld in een rode kleur vol wanhoop, af te sluiten.

Het verhaal wordt aangevuld met secundaire thema's. Merk de piepkleine engel die de tien geboden vasthoudt. Bovenaan het schilderij omlijsten twee afbeeldingen in de donkere lucht de reddende engel. Links lijkt koning David op zijn harp te spelen; op deze manier onthult de schilder de historische weg van het Joodse volk. Rechts worden we echter verrast met een afbeelding van de gekruisigde Jezus. Chagall slaagt er in dit werk in - net als in veel van zijn andere werken - om tegenstellingen op te nemen en kloven te overbruggen die al eeuwenlang bestaan tussen verschillende religies. Met de gekruisigde Jezus werpt hij een nieuw licht op het drama van degenen die de slavernij proberen te ontvluchten en die vol hoop door het lijden naar vrijheid willen wandelen. Volgens de orthodoxe Christelijke opvatting van dit werk staat de mens niet alleen op dit pad, want Jezus zelf lijdt met hem mee.

2.8.1 HET GEBED VAN EEN VLUCHTELING: EEN BESPREKING NAAR AANLEIDING VAN EEN LIED.

De eerste vraag in deze bespreking is bedoeld om de empathie van de student te versterken. Het is belangrijk om het juiste emotionele klimaat in de klas te creëren, zodat de leerlingen zich spontaan en vrij kunnen uiten. In de tweede vraag bekijken de groepen het gebed dat ze hebben geschreven. Ze worden uitgenodigd om de elementen te identificeren die hun compositie gemeen heeft met het lied, maar ook met de plot van de video.

Op deze manier wordt de bespreking van het onderwerp verrijkt met het stimuleren van zowel de emotie als het intellect. Tegelijkertijd wordt de evaluatie van de voortgang van het leerproces vergemakkelijkt, aangezien studenten worden aangemoedigd om kritisch te werk te gaan en, op basis van het lesmateriaal (bijbel, kunst, videoverhaal), verantwoordelijke burgers te worden tegen elke vorm van geweld.

Figuur 2.6
Nikolaos Gyzis, Greeks
fleeing the Destruction of
Psara, 1896-8
Source: [https://commons.
wikimedia.org/wiki/
File:Gysis_Nikolaos_After_
the_destruction_of_Psara.
jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gysis_Nikolaos_After_the_destruction_of_Psara.jpg)

Het gebed van een vluchteling

- Vluchtelingen staan op de kust van Turkije klaar om aan boord te gaan van bootjes die de mensenhandelaars hebben klaarstaan. Voor ze vertrekken, voelen ze de nood tot een gebed. Beeld je in dat je één van hen bent, wat zou je kunnen bidden/zeggen? Schrijf zelf een gebed/tekstje
- We luisteren naar het lied Exodus gezongen door Edith Piaf (<https://safeyoutube.net/w/45HE>). Kan je punten van overeenkomst opmerken tussen je eigen schrijfsel, dit lied en de video die we hebben gezien?

Exodus lied van E. Gold gezongen door Edith Piaf

Exodus (Edith Piaf)

Ze vertrokken in een winterzon
Ze gingen doorheen de zee rennen
Om de angst uit te wissen, om de angst te verpletteren
Dat het leven vastgenageld heeft in de grond van het hart

Ze vertrokken met geloof in de oogst
Uit het oude land van hun liedjes
Het hart zingt van hoop
Hart schreeuwt van hoop
Ze hebben het pad van hun herinnering hernomen

Ze hielden de tranen van de zee
Ze stortten zoveel gebeden uit
Verlos ons, onze broeders!
Verlos ons, onze broeders!
Dat hun broers hen naar het licht zouden trekken

Ze zijn daarginds in een nieuw land
Die drijft aan de mast van hun boot
Het hart gebroken door liefde
Het hart verloren door liefde
Ze vonden het land van liefde
Agh! Agh! ...

Bespreking van het lied Exodus

Na het beluisteren en bespreken van het lied zelf, kan de leerkracht dieper op het thema ingaan met de vraag: 'Denken jullie dat de vluchtelingen in de video die we hebben gezien 'het land van liefde' gevonden hebben?'

2.9 WOORDENSCHAT

Verklarende woordenlijst van theologische begrippen, en informatie over historische personen en plaatsen.

Kanaän: Dit verwijst in het Oude Testament naar het land dat werd bewoond door de Israëlieten, maar ook door zijn “Kanaänitische” inwoners. In het Nederlands zeggen we ook “Fenicië” dat betekent ‘land van paars’ (Grieks) en komt van het belangrijkste exportproduct van de regio, een stof die wordt gebruikt om stoffen dieppaars te verven. Het land Kanaän is het beloofde land; de vervulling van Gods beloften aan het volk Israël door hen in staat te stellen zich in dit gebied te vestigen na hun vertrek uit Egypte.

Pasen (Christelijk): De christenen hebben de oorspronkelijke joodse naam Pesach bewaard voor hun eigen viering. In het Nederlands zeggen we ‘Pasen’ of ‘Pascha’. Het Christelijk Pasen is de herdenking van Jezus Christus die door zijn kruisiging en opstanding de mens het vooruitzicht op leven en vrijheid van dood en kwaad in al zijn verschijningsvormen gaf. Christenen vieren het herstel van het leven in zijn geheel en de overwinning op de dood die door Jezus Christus werd gebracht.

Exodus: Het boek Exodus is het tweede boek van de Bijbel en de Hebreeuwse Heilige Boeken. Het behoort tot de historische boeken van het Oude Testament (Bijbel). Exodus, samen met de boeken Genesis, Leviticus, Numeri en Deuteronomium is de Pentateuch (of de Hebreeuwse wet (Thora)). In de Griekse vertaling van de Septuagint (LXX) kreeg het de naam “Exodus” omdat het centrale probleem de uittocht (Grieks: ex (uit) – odos (weg)) van de Israëlieten uit de slavernij in Egypte is. De hoofdrolspeler in Exodus is Mozes.

Merneptah (1224-1204 BCE): Hij was de 3de zoon van Ramses II en zijn vrouw Isetnofret. Met zijn leger achtervolgde Merneptah de Israëlieten naar de zee, maar hij kon hen niet verhinderen te vluchten.

Mozes: Charismatische persoonlijkheid van de Joodse natie en religie. Mozes was een leider, een held, een wetgever, een profeet en een middelaar tussen God en zijn volk. Hij leidde het volk van Israël naar de bevrijding van de Egyptenaren, waarbij hij de Rode Zee overstak en 40 jaar door de Sinai-woestijn zwierf. Volgens de joodse en christelijke traditie ontving Mozes de 10 geboden van God. Hij ontvangt speciale eer als profeet van zowel christenen als moslims.

Mondelinge traditie (van het Oude Testament): woorden en verhalen die Joden, zowel mannen als vrouwen, tegen elkaar herhaalden buiten hun tenten in de woestijn en in hun huizen. De kern van deze verhalen is altijd de overtuiging dat God de grote hoofdrolspeler is in het menselijk leven. De meeste van deze verhalen werden overgebracht op manieren die gemakkelijk te ontcijferen waren: verhalen, afbeeldingen, citaten, gedichten. Zo werden ze onuitwisbaar in het geheugen van mensen gegraveerd en kon iedereen ze begrijpen. Eeuwen later werden deze verhalen vastgelegd en geleidelijk ontstond er een verzameling teksten die later de Thora werd en voor de Christenen het Oude Testament.

Pesach (Joods): Het woord Pesach betekent “doortocht”. Joden die Pesach vieren, herinneren het feit dat hun voorouders de Rode Zee overstaken en zo van de slavernij in Egypte naar vrijheid werden geleid.

Ramses II (1290-1224 v.Chr.): Ook bekend als Ramses de Grote. Hij was de derde farao van de 19e dynastie van Egypte en de machtigste van alle Egyptische heersers.

De Rode Zee: de smalle zeearm van de Indische Oceaan tussen NO. Afrika en ZW. Azië, waar de zee de oude Arabische Golf wordt. Ten tijde van het Exodus van de Israëlieten uit Egypte was de Rode Zee ook de Rietzee dat toen een meer was. Het noordelijke deel, ten westen van het Sinai-schiereiland, wordt in het oudtestamentische boek Exodus genoemd. Het werd doorkruist door de Israëlieten, aangezien het gedurende een millennium alleen in de breedte en nooit in de lengte werd doorkruist.

Vluchteling: iemand die door omstandigheden of door geweld wordt gedwongen zijn of haar huis of vaste verblijfplaats te verlaten en toevlucht te zoeken in een vreemd land. Vaak gebruikt in het meervoud om te verwijzen naar mensen die zich in groep verplaatsen op de vlucht voor geweld, honger of andere omstandigheden.

Testament: De term betekent letterlijk de laatste uitdrukking van iemands wil in relaties tussen mensen, maar in de Bijbel wordt het gebruikt om een Hebreeuws woord te beschrijven dat “verdrag”, “alliantie” of “overeenkomst” betekent specifiek in de relatie tussen God (Gen. 9: 8; Ex. 15:18; 17: 1) en het volk Israël. (Ex. 19-24). Het heeft tot doel de voorwaarden te scheppen voor de redding van de hele mensheid. De verantwoordelijkheid voor het aangaan van de overeenkomst ligt bij God, die de inhoud en voorwaarden bepaalt. Maar dit doet niets af aan de vrijheid van de mens, die vrij is om de overeenkomst te aanvaarden of af te wijzen. De overeenkomst voorziet in rechten en plichten voor zowel God (trouw aan beloften, liefde en bescherming voor zijn volk) als voor de mens (geloof in de Enige God en sociale rechtvaardigheid). Het verbond definieert dus niet een God-meester en mens-slaaf relatie, maar een vader-zoon relatie (Ex. 4:22).

Foto: Annie Spratt | Unsplash

2.10 TRANSCRIPT EN DIALOGEN VAN DE VIDEO

Volledige tekst.

Op het strand van een Grieks eiland, vlakbij de Turkse kust. Late avond.

Twee jongeren, schoolvrienden, zijn gaan vissen op de rotsachtige en steile kust.

Het is laat in de avond. Terwijl ze vissen, geraken ze aan de praat..

STRATOS: *Heb je het gehoord? Gisteren zijn er nog twee boten met vluchtelingen en migranten op ons eiland aangekomen en ik hoorde dat hun boot gezonken is en de meeste mensen verdronken zijn.*

YIORGOS: *Eerlijk gezegd begrijp ik niet waarom ze aan boord gaan en het risico lopen te verdrinken. En degenen die erin slagen ons eiland te bereiken, leven in erbarmelijke omstandigheden. Je ziet ze overal.*

STRATOS: *Ja, ik weet het ...*

YIORGOS: *Mijn vader zegt dat we op ons eiland niet nog meer van hen kunnen veroorloven. Hij zegt ook dat velen van hen met opzet komen, om ons geloof en onze tradities te veranderen. Ze zijn gevaarlijk. Moge God zijn hand gebruiken.*

STRATOS: *Wat bedoel je?*

YIORGOS: *Mijn vader zegt dat God aan onze zijde staat en dat ze daarom verdrinken ze. God laat hen hun snode plan niet uitvoeren.*

STRATOS: *Dit doet me denken aan het verhaal van de doortocht van de Rode Zee dat we eergisteren op school gelezen hebben.*

In de klas van Stratos en Yiorgos

De leraar staat met aardig wat talent te acteren. Hij vertelt het verhaal over de doortocht van de Rode Zee en toont illustraties. Sommige kinderen zijn mee met het verhaal, sommige vervelen zich maar het enthousiasme van de leerkracht werkt aanstekelijk.

LERAAR: *En de Heer zei tegen Mozes "Zeg de Israëlieten om door te gaan. Maar gij, heft uw staf op en strekt uw hand uit over de zee en verdeelt die, zodat de Israëlieten op droge grond door de zee kunnen gaan. [...] de Egyptenaren zullen weten dat ik de Heer ben, als ik voor mezelf glorie heb verworven over Farao, zijn wagens en zijn wagenmenners. [...] En de wateren werden verdeeld. De Israëlieten gingen op droge grond door de zee. Het water vormde voor hen rechts en links een muur. De Egyptenaren achtervolgden hen en gingen achter hen aan met alle paarden, wagens en wagenmenners van de farao. [...] Toen zei de Heer tegen Mozes: 'Strekt uw hand uit over de zee, zodat het water over de Egyptenaren, op hun wagens en wagenmenners zal vloeien.'*

Mozes strekte dus zijn hand uit over de zee en bij het aanbreken van de dag keerde de zee terug naar zijn normale diepte. Terwijl de Egyptenaren wegvluchtten, gooide de Heer de Egyptenaren in de zee. De wateren keerden terug en bedekten de wagens en de wagenmenners, het hele leger van Farao dat hen de zee in had gevolgd; niet één van hen bleef gespaard. Maar de Israëlieten liepen over droge grond door de zee. Het water vormde voor hen rechts en links een muur. Zo redde de Heer Israël die dag van de Egyptenaren; en Israël zag de Egyptenaren dood aanspoelen op de kust

Op het strand van een Grieks eiland, vlakbij de Turkse kust..

YIORGOS: *Precies. Dat is wat mijn vader zegt! Toen, en nu, beschermt God zijn gelovigen en straft Hij degenen die proberen hen kwaad te doen.*

STRATOS: *Bedoel je dat God mensen vernietigt?*

YIORGOS: *Ehh... ik weet het niet. Ik heb er nooit over nagedacht, maar waarom niet?*

STRATOS: *Dus sommige mensen zijn Zijn favorieten en sommige anderen, nou, "laat ze maar naar de verdoemenis gaan", zoals we zeggen?*

YIORGOS: *Ik weet het niet zeker, maar het zou zo kunnen zijn. Alles gebeurt tenslotte zoals God het wil. Is dat niet wat ze zeggen? God kan alles, toch? God is almachtig.*

STRATOS: *Geen idee, man ... Maar ik moet echt gaan. Ik denk niet dat God me morgen bij mijn toets van aardrijkskunde zal helpen!*

Stratos begint weg te lopen wanneer Yiorgos plots iets in de zee ziet en stemmen hoort.

YIORGOS: *Hé, kijk!*

STRATOS: *Waar?*

YIORGOS: *Naar de zee, man! Er is daar een licht. En stemmen ook, hoor je ze niet?*

Een onweersbui breekt los terwijl de jongeren naar een boot vol mensen kijken die op drift raakt in de ruwe zee.

STRATOS: *Ja, juist. Kom dichterbij!*

Van op zee zijn stemmen te horen die in een onbegrijpelijke taal schreeuwen en in het Engels om hulp roepen.

STRATOS: *Er zijn mensen ... Vluchtelingen!*

YIORGOS: *Ze vragen om hulp. Laten we gaan ... (Yiorgos loopt naar de zee)*

STRATOS: *Ben je gek? Laten we naar huis gaan. Het is te gevaarlijk.*

YIORGOS: *Ze vragen om hulp. Er is geen tijd te verliezen!*

STRATOS: Hoe gaan we ze helpen? Zeg me dat eens?

YIORGOS: Ik weet het niet. We zullen zien.

De jongeren naderen de kustlijn.

STRATOS: Het is hier gevaarlijk. Laten we wat hulp gaan zoeken.

Iemand in de boot gooit een touw naar de jongeren.

YIORGOS: Kom we pakken dat touw dat ze gegooid hebben ...

STRATOS: En wat dan? Kunnen we de boot naar de kust trekken?

YIORGOS: We zullen het touw aan de rotsen vastbinden zodat ze zelf kunnen trekken. Kom op, schiet op, er is geen tijd te verliezen!

Het uiteinde van het touw glijdt in het water. De jongeren weten het touw vast te pakken en aan een rots te binden.

YIORGOS (uitgeput en doorweekt): Laten we nu om hulp gaan bellen.

STRATOS: Ja, laten we gaan!

Die nacht bij Yiorgos thuis

Yiorgos 'moeder droogt zijn haar en gaat naast hem op het bed zitten.

MOEDER: Het was gevaarlijk wat je vandaag hebt gedaan, weet je?

YIORGOS: Bedoel je dat ik het niet had moeten doen?

MOEDER Ik bedoel ... wat je deed was op het randje.

YIORGOS: Mam, denk je dat God kwaad kan doen?

MOEDER: Wat zeg je nu? Waarom zeg je dat?

YIORGOS: Nou, kan Hij dat?

MOEDER: Hmm, laat me je vertellen ... Aangezien we hem "Vader" noemen, kan ik me niet voorstellen dat Hij Zijn kinderen pijn zou doen.

YIORGOS: Ja, elke vader houdt van zijn kinderen, maar soms wordt een vader ook boos. Denk je dat papa boos op me zal zijn? Je weet wat hij denkt over immigranten en vluchtelingen ...

MOEDER: Ik weet dat wanneer papa een vuur ziet branden, hij eerst het vuur zal doven en dan op zoek gaat naar de brandstichter.

YIORGOS: Bedoel je dat papa in mijn schoenen hetzelfde gedaan zou hebben?

MOEDER Ja, dat geloof ik. Je vader heeft misschien zijn ideeën, maar hij stelt medelijden boven alles.

YIORGOS: En wat is jouw mening, mam?

MOEDER: Ik denk dat je, omdat je daar toevallig was, precies gedaan hebt wat je moest doen.

Ik ben erg trots op je.

Yiorgos' moeder kust hem en vertrekt.

Volgende dag bij de oude olijmolen

De jongens praten met elkaar terwijl ze dichterbij komen.

STRATOS: Gelukkig waren we er, hè? Of was het Gods plan? Wat denk jij?

YIORGOS: Mijn grootmoeder zegt dat God op zijn eigen manier handelt en dat we ons vaak niet eens kunnen voorstellen waarom het zo is.

Aangekomen bij de oude olijmolen zien ze drie vluchtelingen van hun leeftijd, onder wie een meisje.

De vluchtelingen herkennen de twee jongens en komen glimlachend op hen af.

VLUCHTELINGENMEISJE: Hé, jij! Ja, jullie, jongens! Jullie zijn toch de jongens die gisteren het touw van onze boot hebben vastgebonden?

YIORGOS: (op de een of andere manier verward en verlegen) Jaa-aa, nou, weet je ... we ... we waren er toevallig ...

VLUCHTELINGENMEISJE: Heel erg bedankt. Dankzij jou werden we gered.

YIORGOS: Nee, zeg dat niet ... Iedereen zou hetzelfde doen.

STRATOS: Het was puur geluk.

VLUCHTELINGENMEISJE: Sommige mensen noemen het geluk. Ik noem het de hand van God. Gisteren was je Gods hand.

Het jonge meisje komt dichterbij en geeft Yiorgos een flesje. Ze lacht naar hem en vertrekt. Yiorgos kijkt naar zijn hand. Hij opent de fles en er komt een heerlijke geur uit.

STRATOS: Wat is het?

YIORGOS: Parfum. (Hij ruikt het.) Jasmijn!

STRATOS: Hmm, jasmijn. Wat een goddelijke geur! Kom op, laten we gaan en je kunt me helpen onze opslagruimte schoon te maken. Mijn vader vroeg me om het te doen en God zal me niet uit vaders handen redden! De twee jongeren lopen lachend en plagend weg.

2.11 BIBLIOGRAFIE EN REFERENTIES

In deze lijst zijn ook de referenties opgenomen die gebruikt werden bij de voorbereiding van dit project. Referenties naar kunst en muziek zijn een meerwaarde die de leerlingen kunnen stimuleren tot een actieve lesdeelname.

11.1 Boeken

The Holy Bible, *Old and New Testament, translated from the original texts*, Athens: Hellenic Bible Society, 1997 [*Η Αγία Γραφή, Παλαιά και Καινή Διαθήκη, Μετάφραση από τα πρωτότυπα κείμενα*, Αθήνα: Ελληνική Βιβλική Εταιρεία, 1997]

S. Agourides, *History of the religion of Israel*, Athens: Ellinika Grammata, 1995 [*Σ. Αγουρίδης, Ιστορία της Θρησκείας του Ισραήλ*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1995]

Anastassios (Yiannoulatos) Archbishop of Tirana, *Co-existence*, Athens: Armos, 2016 [Αρχιεπισκόπου Τιράνων Αναστασίου (Γιαννουλάτου), *Συνύπαρξη*, Αθήνα: Αρμός, 2016]

J. Daniélou, *Essai sur le mystère de l'histoire*, Paris: Les Éditions du Cerf, 1982 [J. Daniélou, *Δοκίμιο για το Μυστήριο της Ιστορίας*, μτφρ. Ξ. Κομνηνός, Βόλος: Εκδοτική Δημητριάδος, 2014]

R. Debray, *God. An itinerary* (trns J. Mehlman), London & New York: Verso, 2004 [P. Ντεμπρέ, *Ο Θεός: Μια ιστορική διαδρομή*, μτφρ. Μ. Παραδέλη, Αθήνα: Κέδρος, 2005]

Ar. Emmanouil, *Dictionary of Hebrew terms and names*, Athens: Gavrielides, 2016 [Άρ. Εμμανουήλ, *Γλωσσάρι Εβραϊκών όρων και ονομάτων*, Αθήνα: Γαβριηλίδης, 2016]

R. Girard, *La violence et le sacré*, Editions Grasset, 1972 [P. Ζιράρ, *Βία και θρησκεία: Αιτία ή αποτέλεσμα*; μτφρ. Α. Καλατζής, Εκδ. Νήσος, Αθήνα, 2017]

Ol. Grizopoulou – P. Kazlari, *Old Testament, The prehistory of Christianity, Class A Religious Education* (Teacher's book), Athens: The Greek Organization for Publication of School Books (O.E.D.V.), not dated. [Ολ. Γριζοπούλου - Π. Καζλάρη, *Παλαιά Διαθήκη, Η προϊστορία του Χριστιανισμού*, Θρησκευτικά Α' Γυμνασίου, Βιβλίο Εκπαιδευτικού, Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β., x.x.]

A. Kokkos et al., *Education through the Arts*, Athens: Metechmio, 2011 [Α. Κόκκος κ.ά., *Εκπαίδευση μέσα από τις Τέχνες*, Αθήνα: Μεταίχμιο, 2011]

M. Konstantinou, *The Old Testament, Deciphering the universal human heritage*, Athens: Armos, 2008. [Μ. Κωνσταντίνου, *Παλαιά Διαθήκη, Αποκρυπτογραφώντας την πανανθρώπινη κληρονομιά*, Αθήνα: Αρμός, 2008]

Th. N. Papathanassiou, *"Anthropology, Culture, Praxis" in S. Fotiou (ed.)*, *Terrorism and Culture*, Athens: Armos, 2013 [Θ. Ν. Παπαθανασίου, «Ανθρωπολογία, πολιτισμός, πράξη», στο Σ. Φωτίου (επ.), *Τρομοκρατία και Πολιτισμός*, Αθήνα: Αρμός, 2013]

Th. N. Papathanassiou (ed.), *Violence, religions and culture*, Synaxis 98 (2006) [Θ. Ν. Παπαθανασίου (επ.), *Η βία, οι θρησκείες και η πολιτισμικότητα*, Σύναξη 98 (2006)]

W. Zimmerli, *Grundriss der alttestamentlichen Theologie*, Dritte, neu durchgesehene Auflage, W. Kohlhammer, 1978 [W. Zimmerli, *Επίτομη Θεολογία της Π. Διαθήκης*, μτφρ. Β. Στογιάννου, Αθήνα: Άρτος Ζωής, 1981]

L. Zoja, *La morte del prossimo*, Torino: G. Einaudi, 2009 (Greek translation M. Meletiades, Athens: Itamos, 2011) [L. Zoja, *Ο θάνατος του πλησίον*, μτφρ. Μ. Μελετιάδης, Αθήνα: Ίταμος, 2011]

Dictionary of Modern Greek Language (<https://bit.ly/305zcoE>)

11.2 Kunst en muziek

Ivan Aivazovsky: Passage van de Joden door de Rode Zee, 1891, Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Aivazovsky_Passage_of_the_Jews_through_the_Red_Sea.jpg.

Kaart met de mars van de Israëlieten die Egypte ontvluchtten, Vaso Gogou.

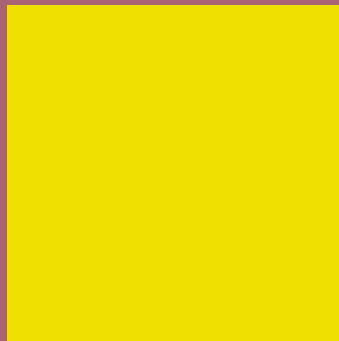
Ivanka Demchuk, De Rode Zee oversteken, <https://www.ivankademchuk.com/ivankademchukportfolio?lang=en&lightbox=dataItem-j8ipwing1>.

Bartolo di Fredi, De oversteek van de Rode Zee, Collegiale Kerk van San Gemignano, Italië, Fresco, 1356, <https://www.christianiconography.info/Wikimedia%20Commons/redSeaBartolo.html>.

Nikolaos Gyzis, Grieken op de vlucht voor de vernietiging van Psara, 1896-8, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gysis_Nikolaos_After_the_destruction_of_Psara.jpg.

E. Marnay, E. Gold & P. Boone, «Exodus», (lied), gezongen door Edith Piaf, <https://safeyoutube.net/w/45HE>.

3

DE ONTMOETING MET DE
LEEFOMGEVING: SOCIALE EN
ECOLOGISCHE VRAAGSTUKKEN

MODULE DRIE

SOCIALE EN ECOLOGISCHE VRAAGSTUKKEN

3.1 LEERDOELSTELLINGEN & THEOLOGISCH KADER.

De afgelopen jaren zijn er heel wat boeken geschreven en discussies gevoerd over de ecologische crisis waaronder de wereld lijdt. Personen of verenigingen zijn zich bewust geworden van de ecologische problematiek en de worsteling om deze te boven te komen. De orthodoxe theologie belicht de belangrijkste oorzaken van het probleem en stelt tegelijkertijd manieren voor om het probleem aan te pakken. In de tekst die volgt, schetst de Oecumenische Patriarch de ecologische crisis. Hij geeft de belangrijkste oorzaken aan en benadrukt tegelijkertijd onze fundamentele verantwoordelijkheid voor de bescherming van het milieu.

De hedendaagse ecologische problemen zijn een deel van de crisis van een cultuur die enkel op economie gericht is. Het is een cultuur die technocratisch, individualistisch en arrogant is. Het is een cultuur van kwantitatieve criteria en aantallen, van winst en consumptie, van gelukzaligheid en van onbelemmerde vrijheid. De vernietiging van het milieu is het resultaat van een specifieke manier van economische, technologische en sociale ontwikkeling. Het is een ontwikkeling die zowel de menselijke persoon als de natuur veracht. Voor het eerst in de geschiedenis heeft de mens het vermogen om het leven op aarde te vernietigen. Kernwapens zijn het meest vooraanstaande symbool van de Prometheaanse titaan die de huidige mens denkt te zijn. Gezien dat we vandaag de dag de grenzen kunnen overschrijden, krijgt het idee van "matiging" een ongekennde relevantie en waarde. "Matig zijn is het beste", zoals de oude Grieken zeggen. Naarmate de wetenschap dieper doordringt in de diepten van het mysterie van het leven en het manipuleert, wordt onze verantwoordelijkheid om het leven te beschermen groter. "

Uit een toespraak van de Oecumenische Patriarch over milieubescherming
Bron: https://ntsireve.blogspot.com/2019/03/blog-post_9.html

Onze benadering in "De ontmoeting met de leefomgeving" is de leerlingen de kans geven om de stellingen van Bijbelse en hedendaagse theologische teksten te ontdekken. Zo kunnen ze waarden en attitudes over onze houding tot het milieu onderzoeken en opnieuw definiëren. Het leidmotief is de interesse van de leerlingen wekken en hen aanmoedigen zelf oplossingen te zoeken voor de milieucrisis die, tenzij we onmiddellijk handelen, ons naar een totale catastrofe kan leiden...

Leerdoelstellingen.

De lessen hebben tot doel leerlingen te helpen het christelijke begrip van de heiligheid van de natuur te ontdekken en te evalueren en om hun bewustzijn over de bescherming van het milieu te vergroten. Daarvoor maken we gebruik van ecologische theologische leerstellingen van de orthodoxe kerk.

Specifieke leerdoelen voor de leerlingen tijdens het project.

De leerlingen ...

- verwerven een diepgaand begrip van de interpretatie en ecologische implicaties van de orthodox-christelijke leer van de schepping van de wereld en van de mens naar het beeld van God.
- ontdekken eco-theologie in het orthodox-christelijke denken en maken kennis met vertegenwoordigers van deze theologie.
- evalueren christelijke stellingen over het milieu en de menselijke verantwoordelijkheid zowel lokaal als wereldwijd.
- leren omgaan met de persoonlijke verantwoordelijkheid van de gelovige evenals hun eigen verantwoordelijkheid in de ecologische crisis.

Beoogde leerdoelstellingen als resultaat van het volledige leerproces.

De leerlingen ...

- bestuderen de christelijke leer over de schepping van de wereld en de missie van de mensheid om voor de wereld verantwoordelijk te zijn.
- evalueren Christelijke standpunten over de natuurlijke omgeving.
- erkennen de rol van religieuze leiders wat betreft milieubehoud.
- ontdekken hedendaagse persoonlijkheden binnen de orthodoxe kerk die hun woorden vertaalden in inspirerende acties voor de bescherming van het milieu.
- erkennen de verantwoordelijkheid van de gelovige voor de ecologische crisis lokaal en wereldwijd.
- vergroten hun bewustzijn over milieubescherming als een topprioriteit in hun leven.

3.1.2 THEOLOGISCHE VEREISTEN

Om een solide basis te bieden aan onze theologische benadering van het thema “De Ontmoeting met de leefomgeving”, citeren we fragmenten uit de relevante literatuur, die enkele theologische basisposities van de Orthodoxe Kerk formuleren over de relatie tussen mens en milieu.

1. De christelijke gelovige respecteert de wereld als heilig, omdat de wereld in een dialectische relatie met God staat en de energieën van de Heilige Geest ontvangt. De mensheid is dus de schakel tussen de wereld en God. Hij functioneert als een priester die vrij en bewust de wereld accepteert die God ons geeft en deze als een geschenk teruggeeft aan de Gever. Het is dan onze taak om de wereld om te vormen tot een “dankoffer”, dat het potentieel heeft om geïntegreerd te worden in elke vorm van cultuur die de heiligheid van de natuur bewaart.

Het lijkt erop dat de ecologische crisis een cultuurcrisis is. Het is een crisis die te maken heeft met het verlies van de sacraliteit van de natuur in onze cultuur. En ik zie maar twee manieren om dit te verhelpen. De ene zou de weg van het heidendom zijn. De heiden beschouwt de wereld als heilig, omdat ze doordrongen is van goddelijke aanwezigheid. Hij respecteert de natuur daarom zodanig dat deze expliciet of impliciet wordt aanbeden. Hij maakt zich nooit zorgen over het lot ervan, want hij gelooft in de eeuwigheid ervan. De andere manier is wat we hier hebben geprobeerd te beschrijven. Het is de christelijke manier, want de christen beschouwt de wereld als heilig, omdat ze in een dialectische relatie met God staat. Aldus respecteert hij de natuur (zonder deze te aanbidden, aangezien het geen goddelijke aanwezigheid heeft). Maar hij maakt zich altijd zorgen over het lot ervan: een verbreking van de gemeenschap met God zal neerkomen op het uitsterven van de wereld. Van deze twee wegen is het de tweede die de mens verantwoordelijkheid geeft voor het lot van de schepping. De eerste ziet de mens als een deel van de wereld; de tweede ziet hem als de cruciale schakel tussen de wereld en God, als de enige persoon in de schepping die haar kan leiden tot overleving. Tenzij we terugkeren naar het heidendom, lijkt deze tweede manier de enige manier te zijn om de ecologische crisis het hoofd te bieden en opnieuw de sacraliteit van de natuur te respecteren.

(Uit John Zizioulas, Metropolitan of Pergamon,
“Preserving God’s Creation”, *Theology in Green* 7.1993, p. 31)

Er zijn drie woorden die wij christenen gewoonlijk gebruiken om de relatie van de mens met de schepping te beschrijven: koning, penningmeester en priester. De eerste hiervan, koning, heeft diepe fundamenteën in de Bijbel. In de beschrijving van de schepping aan het begin van het boek Genesis - onmiddellijk na de schepping van Adam naar het beeld en de gelijkenis van God - krijgt de mens heerschappij over alle dieren (Gen. 1:26). Vervolgens oefent hij zijn rechtmatige soevereiniteit uit en geeft elk levend wezen zijn naam (Gen. 2: 18-20). Het is opmerkelijk dat zoals het te lezen staat in Genesis, het koninklijk ambt aan de mens verleend wordt als gevolg van zijn schepping naar beeld en gelijkenis van God. God, als de koning van het universum, is vrijgevig en Hij heeft een teder en barmhartig hart. En daarom moet de mens, als koning, als hij een waar beeld van de goddelijke majesteit wil zijn, juist deze kwaliteiten tentoonspreiden. Koningschap is geen tirannie. Helaas hebben Christenen dit door de eeuwen heen niet begrepen. De term koning, die overigens legitiem is, heeft praktisch een arrogante, ongevoelige mentaliteit aangemoedigd die verantwoordelijk is voor de huidige ecologische crisis. Daarom wordt er zowel in Amerika als in Europa vandaag moeite gedaan om deze term te vermijden. Het is het misschien beter om over de mens te spreken als de schatbewaarder van de schepping. Dit heeft in ieder geval het voordeel dat onze macht over de schepping niet absoluut is, maar alleen verkregen is door toestemming. We zijn niet de eigenaar of de baas, want uiteindelijk is de wereld van God. De wereld werd ons gewoon in vertrouwen gegeven. Maar zelfs deze functie van de penningmeester heeft enkele nadelen. We kunnen het beschouwen als een utilitaire, managementbenadering van de natuur. De natuur is dan als een troef die we moeten cultiveren en exploiteren. We moeten aandachtig zijn de schepping niet te objectiveren en te depersonaliseren. We mogen de natuur niet zien als een onpersoonlijk 'het' maar als 'jij'. Met het oog op dit mogelijke misbruik van de termen "koning" en "penningmeester" is het verstandiger een derde model aan te nemen. Onze roeping als mens is om op te treden als priester van de schepping. Bewust neemt hij de wereld in eigen handen - de wereld die God ons geeft - en biedt hij dit geschenk aan de Gever aan. Daarmee roept hij Zijn zegen af over de hele fysieke orde. Door deze daad van priesterlijke offergave communiceert de schepping met God en wordt ze gered, vervult ze haar doel en wordt ze getransformeerd. Dit is de essentie van het priesterschap, een roeping die alleen mensen kunnen vervullen. Onze menselijke plicht is dan ook, als priesters van de schepping, om de wereld om te vormen tot een "dankoffer".

(Uit Kallistos Ware, *Ecological Crisis and Hope*,
Athens: Akritas, 2008, pp. 36-39)

Mensen hebben een vitale behoefte om in een koinonia van liefde te leven, niet alleen met de rest van de mensheid maar ook met de wereld van de natuur en het hele universum. Als we de natuur blijven misbruiken in plaats van deze te 'gebruiken', bestaat het gevaar dat de ontwikkeling van onze technologie ons tot angstaanjagende prestaties van zelfvernietiging zal leiden. Het christendom heeft de mensheid verlost van de angst die inherent is aan magische overtuigingen en van de vergoddelijking van de natuur; Bovendien moedigde het christendom, door een actieve in plaats van een passieve houding bij de mens aan te kweken, ook de ontwikkeling van de wetenschap aan. Uiteindelijk heeft de moderne mensheid echter elk gevoel voor het heilige verloren en is ze in feite al aan het andere uiterste gekomen, starend naar de natuur met goddeloze ogen die geen respect hebben en vaak vervuld zijn van vijandig cynisme in plaats van liefde. We zijn dus steeds meer vervreemd van de natuur; we gedragen ons als rovers van de natuur en sluiten onszelf op in onze door mensen gemaakte schuilplaatsen. Maar ook de natuur kan wraak nemen. Enige verzoening tussen de mensheid en de natuur is dringend nodig. Het wordt tijd dat we begrijpen dat de natuur iets heiligs is. Het ligt niet buiten de sfeer van de activiteit van de Heilige Geest. In Christus werd heiligheid verenigd met menselijkheid; als resultaat roept heiligheid niet langer angst op, maar wekt het respect en liefde op - het nodigt ons zelfs uit om te delen in koinonia. De verschillende elementen in de orthodoxe eredienst die de natuur vertegenwoordigen, worden niet louter als versiering gebruikt, maar spelen een organische rol in de dienst. Brood, wijn, vuur en wierook zijn integrale componenten in een liturgie van liefdevolle gemeenschap. Het herontdekken van de dimensies van de heiligheid van de natuur en haar oorspronkelijke harmonie met de intrinsieke aard van de mensheid vormt een onmisbare bijdrage aan het bereiken van echte wereldwijde koinonia

(Uit Anastasios Yannoulatos, Archbishop of Albania,
Facing the World: Orthodox Christian Essays on Global Concerns,
St Vladimir's Seminary Press & WCC Publications, Crestwood and
Geneva, 2003, p. 36.)

2. Het kwaad heeft niet alleen betrekking op menselijke relaties, maar heeft invloed op de hele materiële schepping. Daarom is zonde niet alleen een mislukking in menselijke relaties, maar ook het falen van de mens in zijn relatie met de natuur. Deze positie verbreedt het perspectief dat we tot dusver hebben gehad op ethiek.

Het kwaad is niet alleen een probleem voor de mens, maar het heeft invloed op de hele schepping. Het kwaad veronderstelt vrijheid en kan als zodanig alleen door vrije personen worden voortgebracht. Maar op het moment dat het werkelijkheid wordt, dringt het kwaad door en verstoort het de hele gecreëerde orde. Dit is wat Paulus de bekende "ecologische" woorden van de brief aan de Romeinen laat spreken: "de hele schepping kreunde tot nu toe van barensweeën" (Romeinen 8:22). [...] Verval en dood, verdriet en pijn zijn veel voorkomende ervaringen van alle wezens, samen met mensen. Anderzijds wordt verwacht dat het overwinnen van dit kwaad alle wezens zal treffen, niet alleen mensen. Elke pijn en ellende die aan niet-menselijke wezens wordt opgelegd, is niet minder slecht dan die welke op mensen valt. Kosmologische profetie en kosmologische eschatologie veronderstellen een begrip van het kwaad dat de natuur omvat. Ze leiden tot een nieuwe opvatting van moraliteit die verder gaat dan wat we gewoonlijk als moreel of immoreel beschouwen. Deze moraal wacht nog steeds om zijn plaats in ons christelijk geweten te vinden. We zijn gewend zonde vooral in antropologische of sociale termen te zien. Maar er is ook een zonde tegen de natuur, aangezien het kwaad de geschapen orde als geheel verstoort. Kosmologie moet onze ethiek binnentreden, en dit vraagt om een revolutie in ons onderricht, in onze preken en onze leerboeken.

(Uit John Zizioulas, Metropolitan of Pergamos, "Revelation and the Environment", Synaxis 56 (1995), pp.17-21)

Het misbruik van de schepping moet als een zonde worden beschouwd [...] Het misbruik van materiële dingen niet alleen bestempelen als een technologische 'fout' maar als een morele overtreding, lijkt eenvoudig. Maar het is iets dat christenen in het verleden te vaak over het hoofd hebben gezien. De neiging is om te denken dat zonde verband houdt met het kwaad dat we onze medemensen aandoen [...] Aangezien het misbruik van land en lucht, watervoorraden, planten en dieren rechtstreeks voortkomt uit hebzucht. Ons egoïsme is inderdaad een zonde, een dodelijke overtreding, die berouw en correctie nodig heeft.

(Uit Kallistos Ware, *Ecological Crisis and Hope*, Athens: Akritas, 2008, pp.35-36)

3. De ecologische crisis heeft geestelijke en morele gronden.

Het is duidelijk dat de huidige ecologische crisis ook geestelijke en morele gronden heeft. Deze gronden zijn verbonden met hebzucht, gierigheid en egoïsme. Ze leiden tot het onnadenkend gebruik van natuurlijke hulpbronnen, het vullen van de atmosfeer met schadelijke verontreinigende stoffen en tot klimaatverandering. De christelijke reactie op het probleem vereist berouw voor de misbruiken, een ascetische gemoedstoestand als tegengif voor overconsumptie, en tegelijkertijd een ontwikkeling van het bewustzijn dat de mens een 'rentmeester' is en niet een eigenaar van de schepping. De Kerk houdt nooit op te benadrukken dat toekomstige generaties ook recht hebben op de natuurlijke hulpbronnen die de Schepper ons heeft gegeven. Om deze reden neemt de Orthodoxe Kerk actief deel aan de verschillende internationale ecologische initiatieven en heeft ze 1 september uitgeroepen tot gebedsdag voor de bescherming van de natuurlijke omgeving

(Uit de boodschap van het Heilige en Groot Concilie van de Orthodoxe Kerk voor de orthodoxen en alle mensen van goede wil, Kreta 2016)

4. De ecologische problematiek is verbonden met de sociale kwestie van armoede en menselijke waardigheid.

...] Geleerden en theologen hebben de afgelopen decennia onze aandacht getrokken op de wederkerige relatie tussen ecologie en menselijke waardigheid – tussen het misbruik van het milieu en de uitbuiting van mensen. Een lichtend voorbeeld is Zijne Heiligheid, de oecumenische patriarch Bartholomeus. In zijn boek "Encountering the Mystery" [...] schrijft Zijne Al-Heiligheid: "Orthodoxe theologie [...] erkent dat de natuurlijke schepping onlosmakelijk verbonden is met de identiteit en bestemming van de mensheid, omdat elke menselijke handeling een blijvende indruk achterlaat op de aardbol. Menselijke houdingen en gedragingen ten opzichte van de schepping hebben een directe invloed op en weerspiegelen de houding en het gedrag van de mens ten opzichte van andere mensen [...] Wetenschappers schatten dat degenen die de komende jaren het meest getroffen worden door de opwarming van de aarde degenen zijn met de kleinste financiële middelen. Daarom is het ecologische probleem van vervuiling stevast verbonden met het sociale probleem van armoede. Zo wordt alle ecologische activiteit uiteindelijk gemeten en correct beoordeeld op de impact en het effect op de armen (zie Mat. 25). In zijn openingstoespraak op het Oecumenisch forum over moderne slavernij zei Zijne Allerheiligheid vorig jaar het volgende: "We zijn ervan overtuigd dat reageren op het probleem van moderne slavernij direct en onlosmakelijk verbonden is met zorg voor de schepping. De hele wereld is het lichaam van Christus; net zoals mensen het lichaam van Christus zijn. De hele planeet draagt de sporen van God, net zoals elke persoon is geschapen naar het beeld van God. De manier waarop we de schepping respecteren, weerspiegelt de manier waarop we reageren op onze medemensen. De littekens die we onze omgeving toebrengen, laten zien dat we bereid zijn onze broer en zus uit te buiten. " De visie die Zijne Allerheiligheid uitdrukt in deze passages, en in zijn hele ambtsbevoegdheid getuigt van het geïntegreerde begrip van het orthodoxe christendom van ecologie, theologie en menselijke waardigheid.

(Uit Rev. Deacon Perry Hamalis, "Love God, Love thy Neighbor, Love the Trees: Environmental Justice in Orthodox Christianity" in Ecology, Theology and Human dignity in the Orthodox Christian Tradition", International Symposium on the Environment Proceedings, Seoul: Orthodox Metropolis of Korea, 2018, pp. 168-172)

5. In de orthodox-christelijke traditie is het voorstel dat in de praktijk is getest voor de oplossing van het ecologische probleem de ascese. Door ascetische zelftranscendentie leert de mens de heiligheid van de natuur te respecteren, aangezien hij zijn zelfzuchtige verlangens beperkt en ze onderscheidt van zijn werkelijke, natuurlijke behoeften. De menselijke verlangens varieerden historisch gezien tussen de vergoddelijking van de natuur als het ene uiterste en de devaluatie ervan als het andere.

Voor de christen is de natuur geen onpersoonlijk en neutraal object, zelfs niet als ze door een Opperwezen is geschapen. De natuur is het gedicht van het Woord, de persoonlijke God. Het onthult in elk aspect het persoonlijke anders-zijn van de creatieve energie van zijn dichter. Een 'theorie over de natuur' is in Christelijk perspectief een resultaat, een resultaat van ascetische zelftranscendentie. Het is de ascetische prestatie van de mens die zijn egocentrische bezittelijke en utilitaire prioriteiten overwint en zijn relatie met de wereld ervaart zoals hij een schilderij, een beeldhouwwerk, een muziekcompositie of enig ander kunstwerk ervaart. »

(Uit Christos Yannaras, "Nature and History in the Book of Apocalypse",
Synaxis, 56 (1995), p.46)

Ascese [...] betekent niet alleen vasten, vigilie houden en buigen, maar elke vorm van vrijwillige zelfbeheersing. Het omvat een grotere eenvoud op elk niveau van ons dagelijks leven. De ecologische crisis kan alleen worden opgelost - als een oplossing inderdaad nog steeds mogelijk is - door onze bereidheid om onszelf te beperken in onze consumptie. Dan bedoelen we niet enkel de consumptie van voedsel, maar van alle natuurlijke hulpbronnen. Het kan alleen worden opgelost als we onderscheid maken tussen wat we willen en wat we nodig hebben, tussen onze zelfzuchtige verlangens en onze natuurlijke behoeften. Alleen door zelfverloochening, door de beslissing om af te zien en soms 'nee' tegen onszelf te zeggen, zullen we onze juiste plaats in het universum herontdekken.

(Uit Kallistos Ware, The beginning of the Day: the Orthodox Vision of Creation,
Athens: Akritas, 2007, pp. 54-55)

3.2 VIDEO ALS UITGANGSPUNT

In dit deel bekijken de leerlingen een video en beantwoorden ze de vragenlijst voor de eerste keer. Op die manier krijgen ze een eerste indruk en beeld van het plot van de video en de inhoud.

Figuur 3.1
Het beeldfragment

3.2.1 KORTE INHOUD VAN HET PLOT VAN DE VIDEO

In de klas van Yiorgos en Stratos, de jongeren die we kennen uit eerdere video's, legt de godsdienstleerkracht het verhaal van Genesis uit over de schepping van de wereld, van de biosfeer en de verantwoordelijkheid van de mens als verzorger ervan. De volgende dag gaat de hele klas op uitstap naar het nabijgelegen strand bij een rivier. Terwijl ze in een vrolijke bui zijn beseffen de jongeren plotseling dat er dode vissen rondrijven. Er komt een vreselijke geur uit de riviermonding. Na een kort onderzoek ontdekken ze dat dit het gevolg is van de vervuiling veroorzaakt door een nabijgelegen olijfpers. De jongeren en de leraar bespreken hoe deze praktijk in strijd is met het Bijbels uitgangspunt. In een derde scène spreken Yiorgos en Stratos met de familie van Yiorgos over vervuiling. De vader van Yiorgos houdt vol dat de vervuiling onbeduidend is in vergelijking met de voordelen van de olijfpers en dat er geen theologische leer is over milieukwesties. Maar plotseling, in het nieuwsbulletin op de televisie, is er een toespraak van de Oecumenische patriarch. Deze legt uit dat misbruik en vervuiling van het milieu een zonde is. Zo staat de vader van Yiorgos met zijn mond vol tanden. Hij heeft ongelijk.

3.2.2 VRAGENLIJST BEGRIJPEND KIJKEN

Instructies: Na het kijken van de video worden de leerlingen uitgenodigd om individueel de volgende lijst met meerkeuzevragen te beantwoorden. Het doel van deze vragen is de leerkracht een beeld te geven in welke mate de leerlingen de inhoud van de video begrepen hebben en wat hun visie is op de relatie tussen (gelovige) mens en milieu in het thema 'ontmoeting met het milieu'. Dezelfde vragenlijst zullen de leerlingen opnieuw individueel moeten invullen aan het einde van de lessen om na te gaan in welke mate hun begrip en mening veranderd zijn. Daarom worden er op deze plaats in het leerproces geen oplossingen aangegeven. Dit gebeurt pas aan het einde van de lessen.

Beantwoord volgende vragen op basis van de video die je hebt bekeken.

1. *In de video was het thema van de schepping van de wereld verbonden met ...*

- a. humanitaire hulpverlening door de kerk
- b. religieuze diensten
- c. de bescherming van het milieu
- d. D. Ik weet het niet/ geen antwoord

2. *De vervuiling die de jongeren ontdekken tijdens hun uitstap wordt veroorzaakt door ...*

- a. het afvalwater van een nabijgelegen olijfpers
- b. een olietanker die gezonken is nabij de kust
- c. wind turbines
- d. Ik weet het niet/ geen antwoord

3. *In de video zijn de jongeren van mening dat vervuiling van het milieu gestopt kan worden door*

- a. de olijfpers en de fabriek te sluiten
- b. de fabriek te dwingen de milieuwetgeving te respecteren
- c. het afvalwater ergens anders te lozen
- d. Ik weet het niet/ geen antwoord

4. *Wat beschrijft de Oecumenische patriarch als een zonde in de video?*
- a. milieuvervuiling
 - b. biodiversiteit
 - c. kinderarbeid
 - d. Ik weet het niet/ geen antwoord
5. *Wat denk jij dat de houding van de Christelijk kerk is ten opzichte van milieubescherming?*
- a. De kerk is er niet mee bezig
 - b. Het is voor de kerk geen prioriteit
 - c. De kerk vindt het belangrijk
 - d. Ik weet het niet/ geen antwoord

3.2.3. **ONDERZOEKSTHEMA'S**

De video die we bekeken hebben, stelt het thema voor: “De Ontmoeting met de leefomgeving”. De belangrijkste vragen en discussiepunten die we gaan onderzoeken zijn de volgende:

- a. Welke is de zending van de mensheid voor de transformatie of omvorming van de schepping met betrekking tot haar heiligheid.
- b. Hoe staat het met de relatie van de mens en het milieu. Is ze tot mislukken gedoemd?
- c. Welke verantwoordelijkheid heeft de mensheid om het milieu te beschermen? Welke praktijken kunnen we putten uit de orthodoxe traditie die ons een uitweg bieden uit de ecologische crisis of bijdragen aan een oplossing?

Instructies: Met de volgende vragen nodigen we de leerlingen uit na te denken over de milieuproblematiek die in de video getoond wordt. De bedoeling is dat ze hun eigen mening hierover leren uitdrukken. Maar er is zeker ook ruimte voor het vertellen van eigen relevante ervaringen of voorbeelden.

Oefening 1

Hoe zouden Yiorgos en zijn klasgenoten hun oplossing voor de vervuilende olijpers verder kunnen uitwerken? Wat zouden ze concrete kunnen doen?

Antwoordwijzer:

De leerlingen stellen een brief op gericht aan het bestuur van de olijpers en de fabriek. Ze lichten in dit schrijven de problematiek toe en geven een aanzet van een oplossing. Deze brief kan ook gericht zijn aan de lokale overheid.

Oefening 2

Ken jij soortgelijke milieuvervuiling? Ben je er zelf al getuige van geweest?

Antwoordwijzer:

Milieuvervuiling die voortkomt uit vleesverwerking of door overbemesting, enz ...

3.3 DE BIJBEL OVER HET MILIEU

Milieuvervuiling is overal aanwezig op onze planeet en vormt een bedreiging voor alle leven. Hoe zijn we hier aanbeland? Waarom hebben we dit niet eerder opgemerkt? Is het (nog) mogelijk om erger te voorkomen? Wat is onze verantwoordelijkheid hierin?

Laten we in onze zoektocht naar antwoorden eens gaan kijken naar Bijbelse teksten. Kunnen we hierin antwoorden vinden? Kan de traditie van Bijbelinterpretatie uit de orthodox Christelijke traditie ons hierin helpen?

Instructie:

De ontwikkeling van het thema 'milieu' is gebaseerd op de beschrijving van de schepping van de wereld en van de mensheid zoals beschreven in Genesis. In deze passage vinden we de fundamentele leerstellingen van het christelijk geloof over de relatie tussen de mens en de schepping:

- De hele natuur is een schepping van de God van liefde en als zodanig alleen goed.
- De mensheid, geschapen naar het beeld van God, ontvangt de hele schepping van God, met heerschappij erover, en accepteert de verantwoordelijkheid om ervoor te zorgen en haar te beschermen.

De Bijbelse tekst wordt door de leerkracht voorgelezen.

3.3.1 HET BOEK VAN GENESIS (GEN. 1, 27-31 & 2, 8&15)

Genesis 1,27-31 (Wilibrordvertaling 1995)

²⁷En God schiep de mens als zijn beeld; als het beeld van God schiep Hij hem; mannelijk en vrouwelijk schiep Hij hen. ²⁸God zegende hen, en God sprak tot hen: 'Wees vruchtbaar en word talrijk; bevolk de aarde en onderwerp haar; heers over de vissen van de zee, over de vogels van de lucht, en over al het gedierte dat over de grond kruipt.' ²⁹En God zei: 'Hierbij geef Ik alle zaadvormende gewassen op de hele aardbodem aan jullie, en alle bomen met zaaddragende vruchten; zij zullen jullie tot voedsel dienen. ³⁰Maar aan alle wilde beesten, aan alle vogels van de lucht en aan alles wat over de grond kruipt, aan alles wat dierlijk leven heeft, geef Ik al het groene gewas als voedsel.' Zo gebeurde het. ³¹God bekeek alles wat Hij gemaakt had, en Hij zag dat het heel goed was. Het werd avond en het werd ochtend; dat was de zesde dag.

Genesis 2,8&15 (Wilibrordvertaling 1995)

⁸Daarna legde de heer God een tuin aan in Eden, ergens in het oosten, en daarin plaatste Hij de mens die Hij geboetseerd had. [...] ¹⁵Toen bracht de heer God de mens in de tuin van Eden, om die te bewerken en te beheren.

Figuur 3.2
Aquarelle
door Vaso Gogou

3.3.2. WAT MOET IK WETEN OM DIT BIJBELVERHAAL TE BESTUDEREN?

Instructies: De volgende informatie is noodzakelijk voor de verwerking van het Bijbelverhaal. Het kan hardop worden voorgelezen aan de klas, of individueel bestudeerd door de leerlingen. De leerlingen kiezen dan in onderstaande oefening met de juiste woorden. Hiermee evalueren we het begrip van de tekst zelf en de kennis van de extra info.

Naar het beeld: De zin dat “de mens is geschapen naar het beeld van God” verwijst niet naar uiterlijke kenmerken, maar naar **de geestelijke** of spirituele **eigenschappen** van de mens, zoals rede, wil, geweten, vrijheid, enz., ... en ook de heerschappij over natuur. Dit is wat de mens onderscheidt van de rest van de schepping.

Man en vrouw schiep Hij hen: vanaf het eerste moment van de schepping is de mens een **sociaal wezen** dat in een samenleven en in een relatie tot anderen staat.

Vul de aarde en onderwerp haar: het gezag van de mens over de natuur wordt door God verleend, wat inhoudt dat we bij God verantwoordelijkheid moet afleggen voor het juiste beheer van de natuur. Alleen de schepper, God, is een absoluut heerser over de schepping en bijgevolg **kan de mens alleen beheerder worden door mede-schepper te zijn.**

God zag alles wat Hij had gemaakt, en het was inderdaad heel goed: Met deze zin maakt de Bijbel de waarde van Gods scheppingswerk duidelijk. Ook wordt er benadrukt dat **God, die zelf goed is, alleen het goede doet.** Daarom is de God van liefde niet verantwoordelijk voor de lelijke en slechte dingen in de wereld.

God plantte een tuin in het oosten, in Eden: dit beeld wil de lezer de schoonheid van de plaats schetsen die God voor de mens bereid heeft om in te wonen. Het woord **“Eden” betekent plezier**. In de vertaling van de Septuaginta wordt de term “Eden” niet als plaatsnaam gegeven, maar als zelfstandig naamwoord: “het Paradijs”. Het woord “paradijs” is van Perzische oorsprong en betekent een grote tuin met veel bomen en diverse planten. De tuin is in het oosten geplaatst. Het westen werd in die tijd werd beschouwd als de plaats waar de dood heerst, terwijl het oosten daarentegen een symbool van leven was. Natuurlijk is de Hof van Eden nergens op aarde te vinden. Het is een grenzeloze ruimte die de hele aarde beslaat. **Het is het koninkrijk van de mens in de hele schepping.** De bijbelauteur put het beeld van de Hof van Eden uit verschillende tradities en mythen die in die tijd bestonden onder de volkeren van Mesopotamië. Hij gebruikt een beeld dat zijn lezers bekend is om een belangrijke waarheid te verkondigen: het geluk van de mens hangt af van zijn relatie met God en zijn harmonieuze relatie met de omgeving.

God nam de man en plaatste hem in de hof van Eden om deze te bewerken en te verzorgen: God plant de tuin. Hij plaatst er zelf de mens in. Hij nodigt de mens uit om te werken om de wereld om te vormen door zijn eigen werk. De mens had niet onmiddellijk de hele wereld als zijn eigendom, noch domineerde hij de hele schepping, noch was zijn relatie met God een volledige en volmaakte gemeenschap. **De mens wordt daarom geroepen tot een dynamische koers om een mede-schepper te worden en Godgelijkend.**

3.3.3 OEFENING

Kies het juiste woord. Gebruik de bovenstaande informatie om je te helpen de juiste keuze te maken.

Na het scheppen van de wereld keek God naar al zijn schepselen en scheppingen en Hij verheugde zich omdat ze **heel goed** (heel goed / heel veel) waren. De mens is geschapen naar het beeld van God. Dat betekent dat van de hele schepping alleen de mens geestelijke kwaliteiten heeft. Volgens de Bijbel heeft God de man en de vrouw geschapen om ons te laten zien dat de man een **sociaal** (sociaal / reproductief) wezen is. De mens kreeg ook instructies van God om over de hele aarde te regeren. Dit betekent niet dat de mens de schepping domineert, maar dat hij verantwoording verschuldigd is aan God voor een **juist beheer** (goede consumptie / juist beheer) van de schepping. De Bijbel zegt ook dat God een tuin plantte in het oosten, in Eden. God plaatste de mens in deze prachtige tuin om te leven. Hij gaf hem de opdracht gaf om deze te **cultiveren** (cultiveren / domineren) en er **zorg voor te dragen** (zorg voor te dragen/ willekeurig mee om te gaan). Natuurlijk stond deze tuin niet op een specifieke plaats, maar hij omvat de hele **aarde** (aarde / Mesopotamië).

De leerlingen lezen Psalm 65 individueel en beantwoorden de vragen die volgen. Het doel is dat ze de aard van de relatie tussen God, de mens en de schepping ontdekken. De leerlingen worden ook uitgenodigd om de geciteerde tekst van Alexander Schmemmann over de relatie van de mens met de schepping te lezen.

Uit Psalmen (Ps. 65:10 -12)

¹⁰ Tot de aarde komt Gij, geeft haar
groei­kracht,
rijkdom geeft Gij die zich ver­meer­dert:
want de beek van Gods regen vloeit over.
Zo geeft Gij het graan zijn begin,
schept Gij het begin op de akker,
¹¹ drenkt de voren,
effent het ploegland,
maakt met zware regens het willig.
En Gij zegent wat gaat ontkiemen.
¹² En dan kroont Gij het jaar met uw gaven;

Figuur 3.3
Aquarelle
door Vaso Gogou

Oefening

Markeer in Psalm die je zojuist hebt gelezen woorden of zinsdelen die de relatie van God met de schepping laten zien..

Antwoordsleutel:

Woorden of zinsneden die de leerlingen waarschijnlijk zouden moeten benadrukken: Gij komt, Gij geeft, Gij zegent, Gij maakt willig , Gij kroont met uw gaven ...

Uit het werk van Alexander Schmemmann

Alles wat bestaat is een geschenk van God aan de mens, en het bestaat allemaal om God aan de mens bekend te maken, om het leven van de mens in gemeenschap met God te brengen. Het is goddelijke liefde dat tot voedsel is gemaakt, dat tot leven is gemaakt voor de mens. [...] God zegende de wereld, gezegend mens, zegende de zevende dag (dat wil zeggen, tijd), en dit betekent dat Hij alles wat bestaat vervulde met Zijn liefde en goedheid en Hij dit alles “zeer goed” maakte. Dus de enige natuurlijke (en niet ‘bovennatuurlijke’) reactie van de mens, aan wie God deze gezegende en geheiligde wereld gaf, is om God in ruil daarvoor te zegenen, Hem te danken, de wereld te zien zoals God die ziet en - in deze daad van dankbaarheid en aanbidding - om de wereld te kennen, te benoemen en te bezitten.

Uit Alexander Schmemmann, *For the life of the world*,
St. Vladimir's Seminary Press, New York, 1998, pp. 14-15

Oefening

Welke waarheden over de relatie van de mens met de schepping onthult de bovenstaande tekst?

Antwoordsleutel:

De mens wordt geroepen “om de wereld te zien zoals God die ziet; en in de daad van dankbaarheid en aanbidding, om de wereld te kennen, te benoemen en te bezitten.”

3.4 SPEURTOCHT NAAR DE DIEPERE BETEKENIS VAN DE TEKST

Instructies: We wijden meer uit over wat het betekent dat de mens de wereld benoemt en bezit. De leerlingen zullen hierover zeker vragen en opmerkingen hebben. De bedoeling is dieper in te gaan op de relatie tussen mens en schepping. Dit idee van bezit van de wereld in combinatie met het 'heersen' dat we in de Bijbelse tekst lezen, kan vragen en misverstanden creëren bij de leerlingen. Het is ook van belang te begrijpen wat het betekent dat de mens "namen geeft" aan de wereld.

Materiaal voor de uitwerking van het bovenstaande vinden we in a) de tekst van Kallistos Ware en b) het fresco van Theophanes van Kreta.

a. Tekst van Kallistos Ware: Na het grondig lezen van de tekst door en met de leerlingen volgt er een klasdiscussie. De betekenis van de menselijke soevereiniteit in de schepping zal naar voren gehaald worden.

b. Fresco door Theophanes van Kreta: De leerlingen bekijken de afbeelding en lezen grondig de bijhorende commentaar. Daarna volgt er een klasdiscussie over de betekenis van de naamgeving.

God zegende de man en de vrouw na hun schepping en zei tegen hen: "vul de aarde en onderwerp haar." Zo lezen we in het boek Genesis. Probeer met behulp van de volgende tekst te ontdekken wat het betekent dat de mens 'heerser' is over de hele schepping.

Want in Genesis is onze heerschappij over de schepping juist een gevolg van het feit dat we naar het goddelijke beeld zijn geschapen. Onze uitoefening van heerschappij is dus verre van egoïstisch en onderdrukkend, maar zou de eigenschappen van God, ons archetype, moeten weerspiegelen. We moeten voor het geschapene niets minder tonen dan het zachte en tedere mededogen dat kenmerkend is voor God zelf. [...] Laten we de natuur behandelen als een 'gij', niet als 'het'. [...] Het is onze menselijke roeping om priester van de schepping te zijn. De essentie van het priesterschap [...] is te offeren, te danken en te zegenen. De priester [...] is degene die de wereld in zijn of haar handen neemt en deze vervolgens terug aanbiedt aan God. Daarbij roept hij of zij de zegen van God af op datgene wat aangeboden is. Door deze daad van priesterlijke offerande wordt de schepping in gemeenschap gebracht met God zelf. Dat is de essentie van het priesterschap; dat is onze door God gegeven roeping als mens; en het is een roeping die alleen mensen kunnen uitoefenen. Door op deze manier te handelen als priesters van de schepping, veranderen wij, mensen, de wereld in een 'eucharistisch' offer.

(Uit Kallistos Ware, *The Beginning of the Day: the Orthodox Vision of Creation*, Athens: Akritas, 2007, pp. 52-54)

Oefening

Kan je op basis van de bovenstaande tekst, kort uitleggen wat de heerschappij van de mens over de schepping betekent?

Antwoordsleutel

Heerschappij betekent hier niet dat de mens de schepping overheerst met egoïsme en onderdrukking, maar de mens, als een beeld van God, moet zichzelf uitdrukken met vriendelijkheid en barmhartigheid, net zoals God dat doet. De natuur moet door de mens worden gezien als een persoon, dat wil zeggen als een 'jij' en niet als een onpersoonlijk en neutraal 'het'. Daarom wordt de mens door God gevraagd priester van de schepping te worden, d.w.z. om de wereld in eigen handen te nemen, te transformeren en als een offer aan God terug te geven.

Figuur 3.4
Bron: Wikimedia
Commons, [https://
az.wikipedia.org/wiki/
Fayl:Adam_naming_
animals_-_Moni_Ayou_
Nikolaou_\(Meteora\).jpg](https://az.wikipedia.org/wiki/Fayl:Adam_naming_animals_-_Moni_Ayou_Nikolaou_(Meteora).jpg)

Theophanes van Kreta, "Adam gaf namen aan al de dieren, de vogels in de lucht en de wilde beesten." (Genesis 9: 19-20), fresco, 16de eeuw, H. Nikolaos Anapafsaskerk, Meteora, Griekenland.

Bespreking van de fresco

De mens is een schepper als een beeld van God die de Schepper is. Hij geeft de dingen een naam en op deze manier geeft hij ze betekenis. Hij schept dingen door de schepping van God te vernieuwen en op deze manier onthult hij de goddelijke heerlijkheid in nieuwe vormen.

Uit Kallistos Ware, *Ecological Crisis and Hope*, Athene: Akritas, 2008, p.93

3.5 VERKEND, ONDERZOCHT EN GELEERD

Instructies: *Het deeltje 'Verkend, onderzocht en geleerd' is een samenvatting van wat er in klasverband werd verkend. De leerlingen hebben tot nog toe begrepen over de relatie tussen de mens en de schepping...*

... dat de wereld door God met liefde en zorg is geschapen, en dat de mens werd gevraagd ervoor te zorgen. De mens heeft heerschappij over de schepping, maar dit betekent niet dat hij de beheerser wordt en haar dus mag vernietigen. Het betekent dat hij functioneert als **een priester die de hele wereld ontvangt als een geschenk** en een zegen van God en het is zijn verantwoordelijkheid om **er creatief in te handelen en het terug te geven aan zijn Gever** met volmaakt respect voor elk van zijn scheppingen.

3.6. TEKSTEN UIT DE ORTHODOX CHRISTELIJKE TRADITIE

Instructies: Onze volgende leerstap is teksten uit de orthodox-christelijke traditie te onderzoeken die het hoofd bieden aan de ecologische crisis. We kijken naar de oorzaken van de crisis, de manieren om eruit te komen en de grote verantwoordelijkheid van ons allemaal voor het heden en de toekomst van het milieu.

Deze vragen zijn aan de orde:

- *Wat zijn de oorzaken van de ecologische crisis die we vandaag doormaken?*
- *Is er een uitweg uit de crisis en wat is het concreet?*
- *Wat is onze plicht met betrekking tot het milieu?*

We kunnen antwoorden putten uit de orthodox-christelijke traditie

In feite ligt de huidige crisis niet buiten ons maar is de crisis in onze natuurlijke omgeving een crisis binnen in onszelf, in de manier waarop wij mensen denken en voelen. Het echte probleem ligt niet in het ecosysteem, maar in het menselijk hart. Het is waar wat er gezegd wordt: we lijden aan ecologisch hartfalen. Dit betekent dat het echte probleem niet technologisch of economisch is, maar diep geestelijk. Als de atmosfeer steeds meer vervuild raakt, als meren en rivieren vergiftigd worden, als bossen afsterven en de groene weiden van de aarde verlaten worden, is dat omdat wij mensen vervreemd zijn van God en van ons ware zelf [...] Onze meest dringende behoefte is niet meer complexe wetenschappelijke vaardigheden, maar een collectieve berouwbeweging, met de letterlijke betekenis van de Griekse term (metanoia), namelijk "verandering van geest". We moeten de manier waarop we over God, de wereld en onszelf denken, veranderen.

(Uit Kallistos Ware, Ecological Crisis and Hope, Athens: Akritas, 2008, pp. 34-35)

Het is duidelijk dat de huidige ecologische crisis te wijten is aan geestelijke en morele oorzaken. De wortels van de crisis liggen in hebzucht, gierigheid en egoïsme, die leiden tot het onnadenkend gebruik van natuurlijke hulpbronnen, het vullen van de atmosfeer met schadelijke verontreinigende stoffen en tot klimaatverandering. De Christelijke reactie op het probleem vereist berouw voor de misbruiken, een ascetische gemoedstoestand als tegengif voor overconsumptie, en tegelijkertijd een ontwikkeling van het bewustzijn dat de mens een "rentmeester" is en niet een bezitter van de schepping.

(Uit een Boodschap van het Heilig en Groot Concilie van de Orthodoxe Kerk aan de orthodoxen en alle mensen van goede wil, Kreta 2016)

De neiging was om zonde te beschouwen als gerelateerd aan het kwaad dat we onze medemensen aandoen [...] Aangezien het misbruik van land en lucht, waterbronnen, planten en dieren rechtstreeks voortkomt uit hebzucht en hebzucht, is ons egoïsme inderdaad een zonde, een dodelijke overtreding, op zoek naar berouw en correctie

(Kallistos Ware, Ecologische Crisis en Hoop, Athene; Akritas, 2008, pp. 35-36)

3.6.1 DIEPER DOORDENKEN

Oefening 1

Wat zijn volgens de orthodox-christelijke opvatting de oorzaken van de ecologische crisis?

Antwoordsleutel:

De oorzaken liggen niet in het ecosysteem, maar in het menselijk hart. Met andere woorden, de diepere oorzaken zijn geestelijk en moreel. Hebzucht en egoïsme leiden tot milieurampen.

Oefening 2

Wat is volgens het orthodox-christelijke standpunt de uitweg uit de ecologische crisis?

Antwoordsleutel:

Er kan een uitweg zijn als we begrijpen dat misbruik van de schepping een zonde is. Daarom moeten we ons bekeren, dat wil zeggen de manier veranderen waarop we over God, de wereld en onszelf denken. Dit is de letterlijke betekenis van het Griekse woord "berouw" of 'metanoia', dat is samengesteld uit 'boven' (meta) + het 'verstand' (nous). Het wil zeggen: ik verander mijn manier van denken en mijn manier van leven. Dus deze verandering betekent in de praktijk het verminderen van overdadigheid en overconsumptie door terughoudendheid en ascese.

Figuur 3.5
Aquarelle
door Vaso Gogou

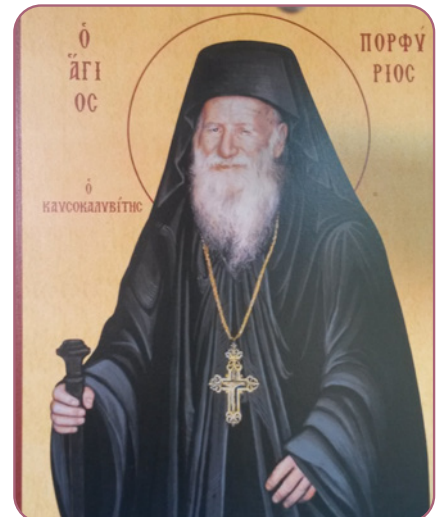
3.7. DE HEILIGEN VAN DE KERK EN HUN VERHOUDING TOT HET MILIEU.

Instructies: Onze laatste stap in het eerste lesmoment bestaat uit gebeurtenissen te bespreken uit het leven van heiligen van de Christelijke kerk die een relatie van liefde en zorg voor het milieu illustreren. We stellen voor dat de leerlingen in kleine groepen worden verdeeld en dat elke groep een heilige kiest en de liefdevolle relatie identificeert die deze heilige had met de omgeving. Elke groep wordt vervolgens gevraagd om de ecologische boodschap van het verhaal over te brengen en hun eigen poster te maken. Er kunnen verschillende schildertechnieken en media worden gebruikt: collageposters of digitale posters. Aan het einde worden de posters in de klas opgehangen en zullen de leerlingen ze aan de klas voorstellen. Het doel van deze oefening is dat de leerlingen op creatieve wijze hun betrokkenheid bij en kennis van het thema uitdrukken.

De Heilige Silouan van de Athos hield niet alleen van mensen, maar ook van de hele schepping van God. Kijkend naar de blauwe lucht en de witte wolken, zei hij: "Hoe groot is onze Heer en hoe prachtig heeft Hij alles gemaakt! Zijn glorie is duidelijk zichtbaar in alle dingen om ons heen. Het enige wat we is voor hen allemaal zorgen, met liefde. We moeten Hem vreugdevol verheerlijken vanwege Zijn rijke gaven. Het hart dat heeft geleerd lief te hebben, treurt om de hele schepping, zelfs om een klein groen blad als het zonder noodzaak wordt afgebroken."

De Heilige Porfyrios van Kafsokalivia vertelt: "Op een keer kwam een vrouw me haar geiten brengen en vroeg me: Kun je voor mijn geiten bidden, want het gaat niet goed met ze? De vrouw was verdrietig en ik had medelijden met haar. Ik stond op. De geiten kwamen uit zichzelf naar me toe. Ik strekte mijn armen uit en las een gebed. Ze waren allemaal bij me, hieven hun koppen op en keken me aan. Een mannetje kwam dichterbij."

Figuur 3.6
Heilige Silouan van de
Athos, aquarelle door
Vaso Gogou

Figuur 3.7
De heilige Porphyrios
van Kafsokalivia, icoon
van de heilige Porphyrios
in het klooster van
Panagia Eleousa,
Achaëa, Griekenland
door Peloponnisios via
Wikimedia Commons.
Gelicentieerd onder
de Creative Commons
[Naamsvermelding-
GelijkDelen 4.0
Internationaal](#) licentie..
De afbeelding is niet
gewijzigd en
kan worden gevonden op
[https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/
thumb/d/d0/Saint_Porphyrrios.jpg/800px-Saint_Porphyrrios.jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/d/d0/Saint_Porphyrrios.jpg/800px-Saint_Porphyrrios.jpg)

Hij boog zich voorover en kuste mijn hand. Hij wilde dat ik hem aaide. Ik aaide hem en hij was tevreden. De dieren verzamelden zich om me heen en keken omhoog. Ze keken me in de ogen. Ik zegende ze. Ik was aan het praten en bidden. Alles wat de natuur aangaat, is een grote hulp voor ons in ons geestelijk leven, door de genade van God. Ik word zelf tot tranen van vreugde bewogen wanneer ik de harmonie van de natuur voel.

Figuur 3.8
De heilige Gerasimus van Jordanië
Bron: Wikimedia
Commons: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=73126343>

De Heilige Gerasim van de Jordaan

leefde als monnik in de woestijn rond de rivier de Jordaan. Op een dag, toen hij aan de oevers van de rivier was, hoorde hij het vreselijke gebrul van een leeuw. Geleid door de kreten van het beest en zonder enige angst, kwam hij oog in oog te staan met een enorme leeuw. De koning van de dieren leek veel pijn te hebben. De heilige had medelijden met het schepsel van God en, alsof het met hem kon praten, vroeg hij de leeuw waar het pijn deed. Het trotse beest kwam vol vertrouwen naderbij en toonde de heilige zijn voorpoot. Een scherp riet stak in zijn poot. De heilige trok voorzichtig het riet uit de poot van het dier en behandelde de wond met grote zorg. Daarna werd de leeuw de trouwe en onafscheidelijke metgezel van de Heilige Gerasim. Het volgde hem waar hij ook ging en diende hem, omdat hij zijn grote dankbaarheid wilde uiten.

Figuur 3.9
De heilige Amfilochios van Patmos,
<https://www.saint.gr/4444/saint.aspx>

De Heilige Amfilochios

woonde in Patmos, in het klooster van de heilige Johannes de Theoloog. De vader zei vaak: „Weet u dat God ons een ander gebod heeft gegeven dat niet in de Bijbel staat? Het is het gebod om van bomen te houden. “Wie een boom plant, plant hoop, plant vrede, plant liefde en heeft de zegen van God.” In het sacrament van de biecht luisterde vader Amfilochios naar de fouten en zonden van de mensen; hun lijden en beproevingen, hun vragen. Hij troostte hen en adviseerde hen, moedigde hen aan goede en eervolle beslissingen te nemen en zich te bekeren, dat wil zeggen, hun manier van denken en leven te veranderen. En hij adviseerde hen om een boom te planten en te verzorgen, om hun berouw te tonen. (Selections from the book: Drops of God's love, the Saints and the Environment, Holy Monastery of Chrysopigi, Chania, 2015)

uittreksels uit: *Drops of God's love, Saints and the Environment*,
Chania: Holy Monastery of Chrysopigi, 2015

3.7.1 OEFENING

Kies één van de bovenstaande verhalen. Schrijf een slagzin die de houding van de Heilige ten opzichte van het milieu uitdrukt.

3.8 FEEDBACK OVER VRAGENLIJST

Instructies: De eerste vragenlijst wordt opnieuw aan de leerlingen voorgelegd om zo een uiteindelijke evaluatie van het leerproces te doen. Doordat de leerlingen zelf hun tweede antwoorden vergelijken met hun eerste wordt ook duidelijk hoe ze zelf veranderd zijn in hun mening. De juiste antwoorden zijn: 1C 2A 3B 4A 5C

Beantwoord volgende vragen na ons klasgesprek. Vergelijk je antwoorden met dezelfde vragenlijst hierboven.

1. In de video was het thema van de schepping van de wereld verbonden met

- a. humanitaire hulpverlening door de kerk
- b. religieuze diensten
- c. de bescherming van het milieu
- d. Ik weet het niet/ geen antwoord

Antwoord 1: C

In de video was het thema van de schepping van de wereld gekoppeld aan de bescherming van het milieu, omdat God de schepping aan de mensheid (de tuin van Eden) gaf om voor te zorgen.

2. De vervuiling die de jongeren ontdekken tijdens hun uitstap wordt veroorzaakt door ...:

- a. het afvalwater van een nabijgelegen olijfpers
- b. een olietanker die gezonken is nabij de kust
- c. wind turbines
- d. Ik weet het niet/ geen antwoord

Antwoord 2: A

De plaatselijke oliemolen of olijfpers was verantwoordelijk voor het rioolwater dat het milieu vervuilde.

3. *In de video zijn de jongeren van mening dat vervuiling van het milieu gestopt kan worden door :*
- a. de olijfpers en het fabriek te sluiten
 - b. de fabriek te dwingen de milieuwetgeving te respecteren
 - c. het afvalwater ergens anders te lozen
 - d. Ik weet het niet/ geen antwoord

Antwoord 3: B

De jongeren willen de fabriek niet sluiten of het probleem verplaatsen, maar willen dat het bedrijf zich houdt aan de wetten die de bescherming van het milieu regelen.

4. *Wat beschrijft de Oecumenische patriarch als een zonde in de video?*
- a. milieuvervuiling
 - b. biodiversiteit
 - c. kinderarbeid
 - d. Ik weet het niet/ geen antwoord

Antwoord 4: A

De Oecumenische patriarch verwijst naar de vervuiling van het milieu, dat hij een zonde noemt. Kinderarbeid is ook een zonde, maar het is niet het onderwerp van de video. Biodiversiteit maakt deel uit van de schepping en is natuurlijk geen zonde.

5. *Wat denk jij dat de houding van de Christelijk kerk is ten opzichte van milieubescherming?*

- a. de kerk is er niet mee bezig
- b. het is voor de kerk geen prioriteit
- c. de kerk vindt het belangrijk
- d. Ik weet het niet/ geen antwoord

Antwoord 5: C

Vervuiling van het milieu vernietigt Gods schepping en is ook schadelijk voor de mens. Daarom geeft de Kerk om de bescherming van het milieu.

3.9. AANVULLENDE OPDRACHTEN: MATERIAAL OM HET THEMA DIEPER TE BESPREKEN

In het tweede lesmoment wordt de discussie verrijkt door teksten en kunstwerken. Dit geeft een impuls aan het creatieve en kritische denken van de leerlingen.

De focus van de discussie kan zijn:

- a) Manieren waarop de ecologische crisis verband houdt met kwesties van menselijke waardigheid en met de sociale kwesties van onderdrukking en uitbuiting.
- b) De grote verantwoordelijkheid van de Kerk, maar ook van ieder mens, voor de bescherming van het milieu.
- c) De bescherming van het milieu als onmiddellijke prioriteit omdat de tijdsmarges dramatisch zijn afgenomen.

De leerkracht kan, afhankelijk van de bekwaamheid en de interesses van de klas, één of meer van de bovenstaande diepteverwerkingen kiezen met bijbehorend materiaal en de activiteiten.

3.9.1 ECOLOGIE EN MENSELIJKE WAARDIGHEID

De ecologische kwestie heeft ook ernstige sociale gevolgen, en het is erg belangrijk dat onze leerlingen dit herkennen. De leerkracht leest de volgende tekst voor aan de klas en bespreekt met de leerlingen hoe milieurisico's de meest kansarme groepen in de samenleving bedreigen. De voorbeelden van Chicago en Korea laten ons zien dat achtergestelde sociale groepen worden onderdrukt. Ze worden gedwongen te leven in een gedegradeerde en vervuilde omgeving. Deze tekst geeft de mogelijkheid om de ecologische crisis te verbinden met de menselijke waardigheid. Aan het einde van de discussie nodigt de leerkracht de leerlingen uit de volgende vraag te beantwoorden: leg uit hoe de verantwoordelijkheid van de mensheid voor de bescherming van het milieu onlosmakelijk verbonden is met de verantwoordelijkheid voor het bereiken van sociale rechtvaardigheid.

Antwoordsleutel

Als christenen hebben we een grote verantwoordelijkheid, niet alleen om het milieu te beschermen, maar ook om te vechten voor de bescherming van arme en onderdrukte sociale groepen. Zij zijn vaak het meest worden getroffen door milieuvervuiling. Alle mensen zijn kinderen van God en de hele planeet is ook de schepping van God. Het respect dat we moeten tonen voor de schepping omvat en weerspiegelt de manier waarop we omgaan met onze medemensen. We moeten daarom de overheersing en uitbuiting van het milieu en van medemensen vervangen door de liefde en creativiteit die ons zijn geschonken als een geschenk van God, van wie we "het beeld" zijn.

Dit is een voorbeeld van wat geleerden “milieu-racisme” noemen. Het is een vorm van milieuonrechtvaardigheid. Het geeft ons een beeld van het verband tussen milieuverontreiniging en onderdrukte mensen; tussen misbruik van de natuurlijke wereld en uitbuiting van personen; tussen ecologische schade en verlies van menselijke waardigheid. Burgers van Chicago die in ‘rode zones’ wonen, dragen een onevenredig groot deel van het milieurisico omdat ze minder welvarend, lager opgeleid en minder verbonden zijn met de politici die bepalen waar sterk vervuilende bedrijven kunnen worden gevestigd. Kortom, de armen zitten in de val, en elke poging om ergens anders heen te verhuizen, levert andere obstakels en onrechtvaardigheden op. [...] Ecologie en menselijke waardigheid zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. [...] Recente studies over milieuongelijkheid hier in de Republiek Korea, bijvoorbeeld, kijken naar de “Toxic Release Inventory (TRI)” en laten zien dat de verdeling van milieurisico’s en -voordelen niet evenredig is over de verschillende sociaal-politieke groepen op het schiereiland. Bovendien suggereert de studie dat naarmate meer buitenlanders naar Korea migreren en zich vestigen in stedelijke buurten met een laag inkomen, deze buurten vaak het doelwit zijn voor nieuwe fabrieken en afvalbeheervoorzieningen, waardoor de meest vervuilde milieus letterlijk op het dak van de meest kwetsbare en machteloze leden van de samenleving terechtkomen.

(Uit Rev. Deacon Perry Hamalis, “Love God, Love thy Neighbor, Love the Trees: Environmental Justice in Orthodox Christianity” in *Ecology, Theology and Human dignity in the Orthodox Christian Tradition, International Symposium on the Environment Proceedings*, Seoul: Orthodox Metropolis of Korea, 2018, p. 176-180)

3.9.2 WANNEER EEN BEELDHOUWWERK ONS IETS LEERT.

Het tweede verdiepingsthema gaat over het dramatisch tijdsbestek die rest voor de milieubescherming. Isaac Cordals beeldhouwwerk “Politici bespreken de opwarming van het klimaat” spreekt bijna voor zich. In dit werk laat Cordal een groep senatoren zien die al pratend opgeslokt worden door stijgend water. Het kunstwerk is hier te vinden: <http://cementeclipses.com/Works/follow-the-leaders/>.

De discussie in de klas wordt geopend door het kunstwerk te analyseren via de routine “Interpretation - Justification” van Artful Thinking, een methode van lesgeven door middel van kunst voorgesteld en toegepast door David Perkins, en ontwikkeld door Harvard Project Zero in samenwerking met Traverse City voor Michigan Public Schools.

De methode maakt gebruik van beeldende kunst (schilderkunst, beeldhouwwerken, architectuur), muziek en literair werk. De instrumenten van kunstzinnig denken worden routines genoemd. Het belangrijkste doel van de methode is de ontwikkeling van kritisch en creatief denken van leerlingen door middel van kunst.

Op basis van de routine “Interpretation – Justification” of ‘Interpretatie - Rechtvaardiging’ stellen en beantwoorden leerlingen de volgende vragen:

- Wat zie je gebeuren in dit werk?
- Waarom zeg je dat?

Met deze vragen gaan de leerlingen het werk aandachtig observeren en het werk interpreteren. Ze lichten hun observaties en interpretatie toe door te blijven doorvragen.

In de discussie die volgt, willen we hen bewust maken van hoe kort de tijdslimieten zijn geworden voor het redden van het milieu en hoe groot de verantwoordelijkheid is voor onmiddellijke actie van de kant van de wereldleiders, maar ook van anderen.

Isaac Cordal, Politici bespreken de opwarming van het klimaat
(Beeldhouwwerk, Berlijn, 2011)

3.9.3 DE DRIE KLEINE DUIVELTJES: EEN ANEKNOTE.

De volgende tekst van Kallistos Ware draagt ook op een originele manier, met een anekdote, bij aan de discussie over de beperkte tijd die we hebben om te handelen om het milieu te redden. Het vestigt onze aandacht op het uitstelgedrag dat ons kenmerkt.

De leraar leest de tekst voor aan de klas en vraagt de leerlingen om de vraag te beantwoorden: wat is de ecologische implicatie van de volgende anekdote?

Antwoordsleutel:

Het antwoord van de derde duivel "Ik zal ze vertellen dat er geen reden is om haast te maken" benadrukt ons uitstelgedrag en onze onwil om verantwoordelijkheid te nemen, vooral in het licht van urgente milieuproblemen. Dit uitstelgedrag geeft aan het kwaad de kans te zegevieren.

Het is een verhaal over drie kleine duiveltjes die hun opleiding in de hel afmaken. Net voordat ze naar de aarde worden gestuurd, verschijnen ze voor de duivel voor een eindexamen. De leider wendt zich tot de eerste en vraagt: 'Wat ga je de mensen vertellen als je naar de aarde opstijgt?' 'Ik zal ze vertellen dat er geen God is', antwoordt de eerste duivel. 'Dat is niet zo indrukwekkend', zegt de examiner, 'dat hebben de mensen al vaak gehoord. Het probleem is dat velen van hen Hem persoonlijk kennen.' Hij wendt zich tot de tweede duivel met de vraag: "Wat ga jij ze vertellen?". "Ik zal zeggen dat er geen hel is," antwoordt de tweede. "Ah, dat vind ik slimmer, maar het slaat helaas niet aan. Velen van hen leven al in de hel." Ten slotte vraagt hij aan de derde: "En wat ga jij ze vertellen?". En de derde antwoordt: "Ik zal ze vertellen dat er geen reden is om haast te maken." "Geweldig!" roept de aartsduivel uit. "Ga aan het werk!" Dit is absoluut een grap met ecologische implicaties.

(Uit Kallistos Ware, *Ecologische crisis en hoop*, Athene: Akritas, 2008, pp.84-85)

3.10 WOORDENSCHAT

Verklarende woordenlijst van theologische begrippen, en informatie over historische personen en plaatsen.

Amfilochios van Patmos, Heilige: Geboren in 1889 op Patmos, een Grieks eiland waar, volgens de christelijke traditie, Johannes de Theoloog het boek Openbaring schreef. H. Amphilochios werd in 1905 monnik in het klooster van H. Johannes de Theoloog en in 1935 werd hij tot abt gekozen. Hij stierf in 1970. In 2018 verklaarde het Oecumenisch Patriarchaat hem heilig. Zijn nagedachtenis wordt op 16 april gevierd.

Ascetische ethiek/ ascese: De strijd van de christen om de zonden te overwinnen. Deze zonden versterken en ontwikkelen het ego en verwijderen de mens van God. Door middel van gebed, vasten, wake en naastenliefde wordt de strijd gevoerd. De bedoeling is zo de relatie met God, de medemensen en de hele schepping herstellen

Bartholomeus, Oecumenische Patriarch: de 270ste 'Aartsbisschop van Constantinopel- het nieuw Rome - en Oecumenische Patriarch van de Orthodoxe Kerk', volgens zijn juiste titel. Geboren op het eiland Imbros in 1940. Hij staat bekend als "De Groene Patriarch" vanwege zijn initiatieven voor de bescherming van het milieu en zijn inspanningen om christenen bewust te maken van ecologische kwesties.

Berouw: De kerkelijke term "berouw" kan worden opgevat als een "verandering van gedachten". In het Grieks is het corresponderende woord "metanoia", wat een samengesteld woord is (meta + nous) en een mentaliteitsverandering betekent. In de orthodoxe kerk wordt bekering opgevat als genezing van de ziekte van zonde.

Biodiversiteit (of biologische diversiteit): deze term verwijst naar de som van de genen, biologische soorten en ecosystemen van een gebied. Het grote aantal en de diversiteit van hedendaagse levensvormen op aarde is het resultaat van honderden miljoenen jaren van evolutionaire geschiedenis van de schepping. Tegenwoordig is er een afname van de biodiversiteit op de planeet als gevolg van een aantal ecologische oorzaken, zoals milieuvervuiling, ontbossing, woestijnvorming en waterverontreiniging.

Eucharistie: Dankbetuiging door de mens aan God, de medemensen en de natuurlijke omgeving. De kern van deze dankzegging is de goddelijke eucharistie. De eucharistie is het basissacrament in de orthodoxe kerk, waarin de gelovigen, die communiceren met het lichaam (brood) en bloed (wijn) van Christus, verenigd zijn met God en met elkaar.

Gerasim van Jordanië, Heilige: Geboren in Lycaea in de 5e eeuw na Christus. In 451 na Christus werd hij monnik in de Jordaanwoestijn en stichtte later een klooster nabij de stad Beth Hoglah. Hij stierf in 475 na Christus en zijn nagedachtenis wordt gevierd op 4 maart.

Mesopotamië: de naam die de oude Grieken gaven aan het gebied dat wordt begrensd door de rivieren Tigris (in het oosten) en de Eufraat (in het westen). De naam definieert een groot gebied, dat de valleien van de twee rivieren en hun zijrivieren omvat, waarvan de meeste in het huidige Irak liggen.

Porfyrios van Kafsokalivia, Heilige: Geboren in 1906 in het dorp Agios Ioannis op Evia. Op 13-jarige leeftijd ging hij naar de berg Athos en bleef daar 6 jaar. In 1926 werd hij priester gewijd en ging hij naar het klooster van St. Nikolaos in Evia. In 1940 werd hij benoemd tot priester van de kerk van H. Gerasimos in de Polikliniek van Athene, waar hij diende tot 1973. Hij stierf in 1991. In 2013 verklaarde het Oecumenisch Patriarchaat hem heilig. Zijn nagedachtenis wordt op 2 december gevierd.

Psalmen: Een van de boeken van het Oude Testament, feitelijk een verzameling van 150 psalmen. De naam komt van het snaarinstrument "psalter", dat gepaard ging met het zingen van de psalmen. De Psalmen zijn een typisch werk van lyrische religieuze poëzie.

Silouan de Athoniet, Heilige: Geboren in 1866 in het dorp Shovskoe bij Lipetsk, Rusland. In 1892 ging hij naar de berg Athos en werd monnik in het heilige klooster van de H. Panteleimon. Hij stierf in 1938. In 1987 werd hij uitgeroepen tot heilige van de orthodoxe kerk. Zijn nagedachtenis wordt op 24 september gevierd.

Theophanes van Kreta: Een van de prominente schilders van de Kretenzische School in de eerste helft van de 16e eeuw, wiens werk invloed had op de religieuze post-Byzantijnse schilderkunst. Zijn werk, over een periode van twintig jaar (1527-1546), is te vinden in de twee belangrijkste kloostercentra van de Grieks-sprekende orthodoxe kerk, Meteora en de berg Athos.

Zonde: In de christelijke traditie betekent het woord zonde "fout", "mislukking". Dat wil zeggen, het falen van een persoon om zijn doel te bereiken. Dit falen leidt door middel van gedachten of daden, tot scheiding van God, van zijn eigen zelf, zijn medemensen en de natuurlijke omgeving.

3.11 TRANSCRIPT VAN HET BEELDFRAGMENT

Personages

YIORGOS : dertienjarige tiener

STRATOS: vriend van Yiorgos

LEERKRACHT: de godsdienstleerkracht

MARIA: moeder van Yiorgos

APOSTOLOS: vader van Yiorgos

De Patriarch van het Oecumenisch Patriarchaat,
Monseigneur Bartholomeos

SCENE 1

In een volle klas staat de godsdienstleerkracht klaar om de les te beginnen.

LEERKRACHT: Wel, jongens en meisjes, vandaag zullen we het hebben over God en de schepping van de wereld. Als we om ons heen kijken, kunnen we zien dat de wereld echt mooi is en goed functioneert. We hebben alles gekregen wat nodig is om van dit leven te genieten, in harmonie met de natuur, precies zoals de Bijbel zegt. Ik ga voor jullie lezen uit het boek Genesis. Dit is het eerste boek van het Oude Testament, waar God mensen schiep en ze in een prachtige tuin plaatste. Er staat en God zei tegen hen: 'Zie, Ik heb jullie op de hele aarde elke plant gegeven die zaad oplevert, en elke boom met zaad in zijn vrucht; jullie zullen ze als voedsel hebben. En aan elk beest van de aarde, en aan elke vogel in de lucht, en aan alles wat op aarde kruipt, alles wat levensadem heeft, heb ik elke groene plant als voedsel gegeven.' En het was zo. God zag alles wat hij had gemaakt, en inderdaad, het was heel goed. En het was avond en het was ochtend, de zesde dag. "(Gen. 1: 29-31) Let op en onthoud de zin: "God zag alles wat hij had gemaakt, en inderdaad, het was heel goed". Om het even wat God had gemaakt, was zeer goed. Er is niets mis met de schepping. Er zijn geen slechte schepselen.

STRATOS: Maar, Mevrouw, is de mens niet vaak slecht?

LEERKRACHT: Wel, Stratos, dat is waar. Wij, mensen, doen vaak het verkeerde. Maar dat komt omdat we het enige wezen zijn, dat vrij is.

STRATOS: En wat betekent dat? Is het dan verkeerd om vrij te zijn?

LEERKRACHT: Helemaal niet, maar het is ook een last. Het is moeilijk, omdat je als vrije persoon kan kiezen om het goede te doen of net niet.

De les gaat verder. Achtergrondmuziek.

LEERKRACHT: Zo, dat is alles voor vandaag. Denk eraan dat we morgen een wandeling gaan maken naar het strand bij de rivier. Breng wat eten en water mee. Ik zie jullie morgen. Een fijne dag nog!

SCENE 2

De volgende dag loopt de hele klas op het strand. De jongeren zijn een vrolijke en speelse bui. Ze spelen, rennen, lachen, gooien stenen in zee. Plots stoppen de tieners één voor één. Ze kijken naar dode vissen in de monding van de rivier en zien grote zwarte vlekken die een vieze, prikkelende geur afgeven.

YIORGOS: Kijk, dode vissen!

STRATOS: Ja, en het stinkt hier!

LEERKRACHT: Hier moet iets gebeurd zijn. Er zit iets in de rivier dat de vissen doodt.

YIORGOS: Ja. Laten we het gaan zoeken.

STRATOS: Hier in de buurt staat een olijmolen. Laten we gaan kijken. Misschien komt die vreselijke geur daar vandaan.

Na een tijdje stoppen ze voor een pijpleiding die uitmondt in de rivier. Het lijkt goed verborgen te zijn, want het is nauwelijks zichtbaar door het riet van de rivieroever. Een dikke vloeistof, bijna zwart van kleur en vreselijk stinkend, stroomt eruit.

LEERKRACHT: Je had gelijk, Stratos! (Gaat helaas verder). Ik heb een paar dagen geleden ergens gelezen dat één kubieke meter vloeibaar afval van een olijmolen gelijk is aan 100 kubieke meter gemeentelijk afvalwater. Het afvalwater van de olijfmolens kan zich tot 10 kilometer verspreiden en kusten, de ondergrond en het oppervlakte water vervuilen. Onvoorstelbaar! Laten we hier weggaan, we hebben genoeg gezien ...

Op de terugweg

YIORGOS: Ik denk, Mevrouw, dat God nooit gedacht had dat de mensheid Zijn prachtige schepping zou vernietigen ...

LEERKRACHT: En te bedenken, Yiorgos, dat God 'de man nam en hem in de hof van Eden plaatste om deze te bebouwen en te bewaren'. (Gen 2:15)

YIORGOS (bitter): Ja, precies het soort menselijke zorg dat we vandaag zagen!

SCENE 3

Yiorgos en zijn vriend Stratos ontmoeten de ouders van Yiorgos in het ouderlijk huis.

STRATOS: We vertellen u de waarheid, meneer Apostolos, we hebben met onze eigen ogen gezien hoe het zwart afvalwater uit de pijpleiding in de rivier stroomt.

YIORGOS: Ja, papa, waarom geloof je ons niet?

VADER: Ik geloof je, maar ik denk dat je een beetje overdrijft.

YIORGOS: We overdrijven helemaal niet. We hebben het met eigen ogen gezien. Als je ons niet gelooft, vraag het dan aan onze lerares die bij ons was.

VADER: Ik hoef het niemand te vragen. Het lijkt me gewoon ongeloofwaardig dat zo'n grote olijfolieplant niet voldoet aan de vereiste milieubeschermingsmaatregelen en een dergelijke vervuiling veroorzaakt die jullie zagezegd gezien hebben.

MOEDER: Waarom geloof je de kinderen niet, Apostolos? Ze zijn niet te jong om dit soort zaken te begrijpen.

VADER: Oké, laten we aannemen dat de dingen zijn zoals jullie zeggen. Wat ga je nu doen? Ga je de fabriek beschuldigen? Zal je tevreden zijn wanneer de fabriek gesloten wordt? Weten jullie niet dat daar tientallen mensen werken en er hun brood verdienen?

YIORGOS: Nee, we denken niet dat het fabriek gesloten moet worden. Daar zijn we ook niet voor, hoor! Wat we willen is dat de molen voldoet aan de wetten en regels over milieubescherming, net zoals andere fabrieken in het hele land. Dit is wat we gisteren op school hebben geleerd en vandaag op excursie met onze lerares hebben.

VADER: Ah, het is gewoon weer een nieuwe mode, zoals altijd.

MOEDER Wat bedoel je?

VADER: Iedereen begint nu plotseling zorg te dragen voor het milieu.

YIORGOS: Zeg, papa? Wordt u zelf niet boos als we naar het strand gaan en we overal sigarettenpeuken en rotzooi zien? Vindt u dit allemaal niet erg?

VADER: Dit is een andere zaak. Net hadden we het over zaken die niet gemakkelijk kunnen worden gewijzigd, omdat het meer problemen zou veroorzaken dan oplossen. Er zouden veel banen verloren gaan en de economie zou verlies lijden.

STRATOS: Maar God gaf ons de wereld om deze te bewaren en over te waken.

VADER: En waar staat dat geschreven, Stratos?

STRATOS: Het Oude Testament zegt het zo. We lazen het op school. De kerk zegt het. VADER: De kerk? Maakt de kerk zich zorgen over milieukwesties? Ik heb nog nooit een preek over het milieu gehoord.

De televisie laat een nieuwsbulletin zien en verwijst op dat moment naar patriarch Bartholomeus. De journalist noemt hem "Groene Patriarch".

VADER: Eh, hier is de patriarch! Heb je hem ooit over zulke kwesties horen praten?

MOEDER Stil, Apostolos, laten we de zaak even bedaren. Maar waarom noemt de journalist hem de "Groene Patriarch"?

(Men hoort de patriarch zeggen): "Misdaden tegen de natuurlijke omgeving zijn een zonde. De vernietiging van de biodiversiteit van Gods schepping, de vervuiling van water, aarde, lucht en van het leven door de mens, zijn allemaal zonden ..."

Vader blijft sprakeloos achter en Yiorgos, zijn moeder en Stratos barsten in lachen uit.

3.12 BIBLIOGRAFIE EN REFERENTIES

In deze lijst zijn ook de referenties opgenomen die gebruikt werden bij de voorbereiding van dit project. Referenties naar kunst en muziek zijn een meerwaarde die de leerlingen kunnen stimuleren tot een actieve lesdeelname.

3.12.1 Boeken

The Holy Bible, Old and New Testament, translated from the original texts, Athens: Hellenic Bible Society, 1997 [Η Αγία Γραφή, Παλαιά και Καινή Διαθήκη, Μετάφραση από τα πρωτότυπα κείμενα, Αθήνα: Ελληνική Βιβλική Εταιρεία, 1997]

Drops of the love of God: Saints and Environment, Chania: Holy Monastery of Chrysosopigi, 2015 [Σταλαγματιές της αγάπης του Θεού: Οι Άγιοι και το Περιβάλλον, Ιερά Μονή Χρυσοπηγής, Χανιά, 2015]

Anastasios (Yannoulatos), Archbishop of Tirana: *Co-existence: Peace, Nature, Poverty, Terrorism, Values*. Athens: Armos, 2015 [Αναστάσιος Γιαννουλάτος, Αρχιεπίσκοπος Τιράνων, Συνύπαρξη: Ειρήνη, φύση, φτώχεια, τρομοκρατία, αξίες, Αθήνα: Αρμός, 2015]

Anastasios (Yannoulatos), Archbishop of Tirana: *Facing the World: Orthodox Christian Essays on Global Concerns*, Crestwood & Geneva: St. Vladimir's Seminary Press & WCC, 2003). [Αναστάσιος Γιαννουλάτος, Αρχιεπίσκοπος Τιράνων, Παγκοσμιότητα και Ορθοδοξία, Αθήνα: Ακρίτας, 2000]

John Chrysavgis, Bartholomew: Apostle and Visionary, Nashville, W Publishing, 2016 [Greek translation: Ιωάννης Χρυσσαυγής, Βαρθολομαίος, Αποστολή και Όραμα, Αθήνα, Εν Πλω, 2018]

Perry Hamalis, "Love God, Love thy Neighbor, Love the Trees: Environmental Justice in Orthodox Christianity" in *Ecology, Theology and Human dignity in the Orthodox Christian Tradition, International Symposium on the Environment Proceedings*, Seoul: Orthodox Metropolis of Korea, 2018 [Greek translation: Πέρρυ Χαμάλης, «Αγάπα τον Θεό, αγάπα τον πλησίον, αγάπα τα δέντρα: Η περιβαλλοντική δικαιοσύνη στον Ορθόδοξο Χριστιανισμό», Σύναξη 154 (2020)].

Alexander Schmemmann, *For the life of the world*, New York: St. Vladimir's Seminary Press, 1998, [Greek translation: Alexander Schmemmann, *Για να ζήσει ο κόσμος*, μτφρ. Ζ. Λορεντζάτος, Αθήνα, 1970].

Kallistos Ware, *The Beginning of the Day: the Orthodox Vision of Creation*, Athens: Akritas, 2007 (bilingual)

Kallistos Ware, *Ecological crisis and hope*, Athens: Akritas, 2008 [Greek translation: Κάλλιστος Ware, Οικολογική κρίση και ελπίδα, μτφρ. Π. Τσαλίκη-Κιοσόγλου, Ε. Τσιγκρή, Ν. Χριστοδούλου, Αθήνα: Ακρίτας, 2008]

Christos Yannaras, "*Nature and History in the Book of Apocalypse*", Synaxis 56 (1995) [Χρήστος, Γιανναράς, "Φύση και Ιστορία στην Αποκάλυψη του Ιωάννη", Σύναξη 56 (1995)].

John Zizioulas (Metropolitan of Pergamon), "Preserving God's Creation", *Theology in Green* 7. (1993), p. 31 [Greek translation: Ιωάννης Δ. Ζηζιούλας, Μητροπολίτης Περγάμου, Η κτίση ως ευχαριστία: Θεολογική προσέγγιση στο πρόβλημα της Οικολογίας, Αθήνα: Ακρίτας, 1998].

Metropolitan John Zizioulas, "The Book of Revelation and the Natural Environment", in Sarah Hobson and Jane Lubchenco (eds.), *Revelation and the Environment: AD 95–1995* (Singapore: World Scientific Publishing Co., 1997): 17-21 [Greek version: Μητροπολίτη Περγάμου Ιωάννη, "Αποκάλυψη και φυσικό περιβάλλον", *Περιοδικό Σύναξη* 56 (1995)].

3.12.2 Kunst

Theophanes van Kreta, "Adam gaf namen aan al de dieren, de vogels in de lucht en de wilde beesten." (Genesis 9: 19-20), fresco, 16de eeuw, H. Nikolaos Anapafsaskerk, Meteora, Griekenland

[https://az.wikipedia.org/wiki/%C5%9E%C9%99kil:Adam_naming_animals_-_Moni_Ayou_Nikolaou_\(Meteora\).jpg](https://az.wikipedia.org/wiki/%C5%9E%C9%99kil:Adam_naming_animals_-_Moni_Ayou_Nikolaou_(Meteora).jpg)

De heilige Gerasimus van Jordanië, Wikimedia Commons, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=73126343>.

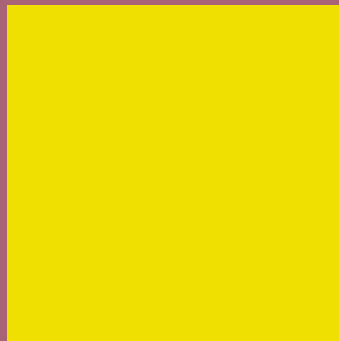
De heilige Amfilochios van Patmos, <https://www.saint.gr/4444/saint.aspx>.

De heilige Porphyrios van Kafsokalivia, icoon van de heilige Porphyrios in het klooster van Panagia Eleousa, Achaëa, Griekenland door Peloponnisios via Wikimedia Commons, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/d/d0/Saint_Porphyrrios.jpg/800px-Saint_Porphyrrios.jpg.

Aquarellen gemaakt door Vaso Gogou

Links laatst geraadpleegd op 15 december 2020.

4

ONTMOETING WORDT
CONFLICT: RECHTVAARDIGE
OORLOG EN GERECHTE
VREDE

MODULE VIER

RECHTVAARDIGE OORLOG EN GERECHTE VREDE

4.1 LEERDOELSTELLINGEN & THEOLOGISCH KADER

4.1.1. LEERDOELSTELLINGEN

De mens zoekt en verheugt zich in ontmoeting: ontmoeting met zichzelf, met zijn medemens, met de natuur, met God zelf. Ontmoeten in vrede. Ontmoeten in veiligheid, om talenten creatief te ontwikkelen, om persoonlijk én collectief vooruitgang te boeken, om te genieten van schoonheid, van de natuur, van het samenleven met anderen. Het samenwerken en de solidariteit ontdekken en ontwikkelen door zijn eigen inspanningen, in afwachting van een betere, creatievere en vreedzamere toekomst. En toch leert de ervaring dat ontmoeting geen gemakkelijke opgave is. Het wordt vaak vergiftigd en verandert vaak in een conflict. De geschiedenis van de mensheid zit vol geweld, vijandelijkheden, agressiviteit en bloedige conflicten tussen individuen en volkeren. Niet alleen in de context van nationale, politieke en sociale confrontaties, maar ook in de context van religie. Geen enkele religie is aan de verleiding van conflict ontsnapt en het Christendom vormt daarop helaas geen uitzondering. Zulke conflicten staan vaak ook nog in tegenspraak tot de fundamentele waarden die ze onderwezen worden in een religie.

De kwestie die ons in dit thema zal bezighouden, wordt beschreven in de volgende tekst waarin de hoofdlijnen worden aangegeven.

Dagelijks zijn we getuige van misdaden begaan in de naam van God of in de naam van een religie. Het tonen van deze misdaden, online en op televisie, vergroot de afschuw en afkeer, het gevoel van onzekerheid en vijandigheid jegens anderen. Dit soort onzekerheid verspreidt zich in de Westerse samenlevingen, inclusief de onze. [...] Over de hele wereld zijn er godsdienstoorlogen. Misdaden en bloedbaden worden gepleegd in naam van religie. In zijn mildste vorm zien we geweld en dwang in naam van een religie [...] Ongetwijfeld hebben we dringend behoefte aan modellen van vreedzaam samenleven, van dialoog, tolerantie en verzoening tussen religieuze gemeenschappen. [...] We zijn pas echt Christenen voor zover we trouw blijven aan het gebod van liefde uit het Evangelie. Het gebod geldt jegens alle mensen, ongeacht ras, geslacht, religie, sociale klasse of afkomst. Het moet een liefde zijn die zelfs onze vijanden omvat. We zijn pas werkelijk orthodox als we niet bezwijken voor de verleiding om het koninkrijk van God op te leggen via seculiere middelen. Wanneer we weerstaan aan de uitroeiing van het 'onkruid' dat de komst ervan verhindert of vertraagt [...].

Uit Ignatios, Metropolitiet van Demetrias en Almyros. "The spread of the phenomenon of religious fanaticism and the witness and martyrdom of Christians in the modern world". Presentation at the International Interdisciplinary Conference on "Religion and Violence" (ATh., April 27-29, 2015).

**1.1.3 BEOOGDE
LEERDOELSTELLINGEN
ALS RESULTAAT
VAN HET VOLLEDIGE
LEERPROCES.**

Leerdoelstellingen

De lessenreeks is bedoeld om de leerlingen te helpen bij het analyseren en evalueren van Christelijke standpunten over oorlog, geweld en vrede. Ook de grenzen aan menselijke interactie worden in dit licht bekeken. De leerlingen worden aangemoedigd om Christelijke waarden in hun persoonlijke leven op te nemen om zo vrede in de wereld te bevorderen door middel van dialoog.

Specifieke leerdoelen voor de leerlingen tijdens het project.

De leerlingen ...

- begrijpen de verschillende standpunten van de Orthodoxe Kerk over alle vormen van geweld en oorlog, zelfs indien het een rechtvaardige of heilige oorlog betreft.
- bestuderen de leer van het Evangelie over het vreedzaam samenleven van mensen.
- evalueren de leer van het Christendom met betrekking tot het vestigen van vrede en verzoening.
- nemen het belang van oecumenische en inter-christelijke dialoog in overweging waarbij het vreedzaam samenleven van religieuze gemeenschappen voorop staat.
- definiëren de persoonlijke verantwoordelijkheid van de gelovige, evenals hun eigen verantwoordelijkheid, voor het cultiveren van verzoening tussen alle vormen van anders-zijn.

De leerlingen ...

- kennen de betekenis van de termen "rechtvaardige oorlog", "heilige oorlog" en "vrede in Christus".
- onderzoeken en evalueren de verschillende interpretatieve benaderingen van de bovenstaande termen.
- onderscheiden de beginselen van het Evangelie die de grenzen van vreedzame meningsuiting aangeven.
- ontdekken het belang van de interreligieuze dialoog en nemen het op in hun dagelijks leven.
- erkennen de verantwoordelijkheid van de gelovige voor het onderhouden van een nuchtere dialoog, voor het wederzijds respect en vreedzaam samenleven van diversiteit op lokaal en mondiaal niveau.
- worden zich meer bewust van de finesses in de samenleving en maken vrede tot een sleutelwaarde in hun leven.

4.1.2 THEOLOGISCHE VEREISTEN

Theologische achtergrond over het onderwerp

Om een diepere basis te leggen voor de theologische benadering van ons onderwerp – “Ontmoeting wordt conflict. Rechtvaardige oorlog en gerechte vrede” -citeren we fragmenten uit relevante literatuur, die de leerkracht theologisch kunnen ondersteunen. We vullen ook de teksten aan die in de studiemap van de leerlingen gebruikt worden om het onderwerp uit te werken.

Heilig Land en Heilige Volk.

De oproep die Christus tot ons richt is persoonlijk en niet gericht aan het collectief van een natie, ras, mensheid, enzovoort. Wanneer we ons argument onderbouwen met enkele specifieke Bijbelse voorbeelden, dan zijn de roeping van de twaalf, de bekering van Paulus op weg naar Damascus, de gelijkenis van de barmhartige Samaritaan, de ontmoeting van Jezus met Zacheüs, de verhalen van de Kanaänitische vrouw, de Romeinse hoofdman of zelfs de Samaritaanse vrouw bij de bron van Jacob, absoluut persoonlijke gebeurtenissen en keuzes die niet bemiddeld worden door religieuze, nationale, taalkundige, culturele of klasse-gevoelige collectieven. Bovendien zijn het ook vaak persoonlijke keuzes die zich tegen specifieke collectieve groepen keren of die tegen het kader en de grenzen botsen die een bepaald collectief bepaald heeft.

Het collectief van de natie krijgt geen vorm in het Nieuwe Testament, niet omdat er toen een zogenaamd privé-geloof of individuele versie van geloof en verlossing was ontstaan, maar omdat het enige collectief dat in het Nieuwe Testament erkend wordt de Kerk is: het nieuwe volk van God. En dit nieuwe volk is radicaal geestelijk. Het wordt niet gevormd op basis van ras, natie, taal of cultuur, maar op basis van toegang tot het Lichaam van Christus. Op deze manier biedt het universaliteit en katholiciteit. Zowel orthodoxen als christenen uit andere tradities zullen dringend moeten beslissen welke van deze twee we steunen en belijden: de eenheid van allen en het universele broederschap van mensen, of een vorm van nationale trots? In een tijd en in de context van een pluralistische postmoderne samenleving moet het Christendom de theologische en spirituele bronnen van de Bijbelse, patristische en eucharistische traditie in de retoriek van ‘identiteiten’ en in een verouderd religieus tribalisme afwerpen.

Uit Pantelis Kalaitzidis, “Holy Lands and Sacred Nations”,
Concilium: International Review of Theology, 2015.1, pp. 122-123

Een theologie van de ander en identiteit.

Vanuit religie is het nodig om een moderne theologie van de ander en identiteit te formuleren om zo te begrijpen dat anders-zijn geen bedreiging vormt voor eenheid op het niveau van het individu. Verschil leidt niet tot verdeeldheid, maar zorgt ervoor dat onze gevoelens over de ander een ontologisch deel van onze identiteit worden. Per slot van rekening is voor religie de Waarheid (God) niet het licht van de ene cultuur boven de andere; integendeel, de relatie van de Waarheid tot de wereld is onlosmakelijk verbonden met vrijheid, wat betekent dat de identiteit van de sociale persoon het anders-zijn bevat. Vanuit het standpunt van de moderne theologie betekent obsessie en zelfidentificatie met bepaalde culturele modellen de transformatie van cultuur in een "gevangenis van waarheid" [...] De mens is een schepper van cultuur in een multiculturele omgeving en niet een product of een consument in een productieproces, zoals de ideologie van de consumentenmaatschappij dicteert. Volgens deze logica respecteert religie -als een existentieel antwoord - diversiteit en kijkt ze uit naar wereldvrede, waarbij ze tolerantie bevordert tussen de verschillende denominaties en versies van openbaring, maar ook tussen haarzelf en seculiere bewegingen en opvattingen.

Uit D. Magriplis, "The world as a product and religious fanaticism",
Synaxis 104, pp. 43-44.

De Vaders van de Kerk over geweldloosheid

Volgens Johannes van Damascus “wordt deugd bij deze naam genoemd, omdat het gebaseerd is op keuze. Het is een initiatief en vrijwillig, omdat we opzettelijk goede daden verrichten, door keuze, en niet onbedoeld en uit noodzaak”. Hij stelt herhaaldelijk dat “wat met geweld wordt gedaan, geen deugd vormt”. ‘God,’ merkt Basileus de Grote op, ‘houdt niet van wat uit noodzaak wordt gedaan, maar van wat wordt verwezenlijkt door deugd. En deugd wordt bereikt door de vrije wil, niet door dwang. De vrije wil zelf hangt van onszelf af. “ De verleiding voor de mens om God te aanvaarden als een tiran is natuurlijk niet nieuw. De heilige Isidorus van Pelusium zegt, in een antwoord op iemand die zich afvroeg waarom Christus er niet in geslaagd is om Judas de deugd te laten omarmen, dat men het begrip vrije wil niet mag vergeten, “omdat de redding van de mens niet wordt opgebouwd door geweld en dwang, maar door overreding en aanvaarding “[...]

Dit is duidelijk de theologische basis die, in combinatie met het gebod van de liefde, Johannes Chrysostomus - tijdens een tijd van hevige conflicten – deed verklaren dat het een godslastering is om God te vragen op te treden tegen onze vijanden. Volgens hem moeten Christenen hun standpunten tot de dood verdedigen en strijden tegen heidense argumenten zonder anderen te provoceren, aan te vallen of te beledigen. Evenzo verhindert Augustinus in een toespraak die is beschreven als een “meesterwerk van massamanipulatie” dat de christenen van Carthago de huizen en tempels van de heidenen binnendringen om hun afgoden te vernietigen. Het is beter, zo zegt hij, afgoden uit hun hart te verwijderen door voor hen te bidden, dan in haat tegen hen te keer te gaan. En wanneer we de nieuwe vloed van martelaren voor de kerk zien, herinneren we ons de woorden van Chrysostomus. Hij beschouwt het gebruik van geweld in zaken van het geloof als een kenmerk van heidense koningen. Volgens hem heeft geen enkele christelijke koning een ongelovige ooit gedwongen zich te bekeren. In feite beschouwt hij het als een prestatie dat Christenen veel heidense boeken van de ondergang hebben gered. “Het is niet juist voor christenen”, zegt hij ergens, “om drogredenen te vernietigen door dwang en geweld; zij moeten de redding van mensen bewerkstelligen door overreding, rede en zachtmoedigheid.”

Uit Th. N. Papathanassiou, *The Church comes into being when it opens up*,
Athens: En Plo, 2008, pp. 244-246

Een korte toelichting van de gelijkenis van het onkruid.

Een korte toelichting van de gelijkenis van het onkruid (Mt: 13: 24-30) [...] De verzoeking waarover Christus in deze gelijkenis spreekt, is groot: namelijk om de wereld voor altijd van het kwaad te verlossen, om het onkruid van de goddelozen met wortel en al uit te trekken zodat het goede de absolute overhand krijgt in de geschiedenis. Maar aangezien het kwaad niet bestaat, maar het enige dat bestaat de mensen zijn die het kwade doen – want het onkruid is niet de boze maar het nageslacht van de boze - betekent de wereld reiniging van de boze eenvoudigweg de dood en bloedvergieten van de onschuldigen en de schuldigen, de rechtvaardigen en de onrechtvaardigen zonder onderscheid. Daarom verwerpt Christus deze verzoeking, net als de zonen van het koninkrijk, d.w.z. de heiligen, dit doen. Zijn gebod is ondubbelzinnig en absoluut: [...] laat ze beide groeien, het kruid en het onkruid.

Deze weigering en dit gebod vormen de meest radicale veroordeling van geweld en wel omdat geweld hier in zijn meest aantrekkelijke versie wordt veroordeeld. Wat is er meer aantrekkelijk dan geweld te rechtvaardigen als middel om de wereld van het kwaad te verlossen. Voor de ware gelovige is de enige heilige oorlog die er bestaat de interne oorlog tegen de hartstochten. Extern geweld tegen zondaars, goddelozen of ongelovigen is verwerpelijk. Dit schijnbaar zuiverende en verlossende geweld dat het onkruid van het kwaad uit de samenleving zou verdrijven, is een toelating tot genocide en etnische zuivering. We hebben dit recent nog gezien in de tragiek van de oorlog in ex-Joegoslavië. Het betekent totalitarisme of het gewelddadige opleggen van het goede, de samenleving van 'de gelukzaligheid, de verplichte deugd en het nieuwe type mens'. Laten we er tenslotte aan toevoegen dat deze verzoeking van de zonen van het Koninkrijk de hoogste mogelijke monotheïstische zonde is: de mens die God vervangen wil in het oordeel van de andere.

Jezus' gebod "laat ze beide groeien: het kruid en het onkruid" definieert de houding die christenen - en, naar mijn mening, ook volgelingen van andere religies - moeten volgen in de postchristelijke Europese samenleving: leven en getuigen van hun geloof en leer zonder bezorgdheid over cijfers en statistieken en zonder een druk uit te oefenen om mensen te bekeren. Het is een houding die niet mag bezwijken voor de verleiding van wanhoop in deze wereld die een radicaal ander pad lijkt te volgen en die deze wereld kan overlaten aan God zelf. '

Uit St. Zoumboulakis, God returns to Europe,
Inleiding tot het boek
Jean Daniel, Is God a fanatic? Athens: Polis, 1998, pp. 46-49

Religieus fanatisme of politieke pathologie?

Ik denk dat, zelfs als in de persoonlijke en subjectieve wereld, dus op het niveau van het individu, de grens tussen gematigdheid en extremisme of tussen nuchter geloof en hartstochtelijke ijver vaag en poreus is, er een beroep moet worden gedaan op bepaalde instellingen om deze nuchterheid zichtbaar en gerespecteerd te maken [...] Het behoud en de verdieping van de matiging valt onder de bevoegdheid van instellingen en bemiddelaars, zelfs wanneer dit niet kan worden gegarandeerd op momenten van persoonlijk ervaren intensiteit. Een instelling, kerkelijk of seculier, religieus of politiek, kan en moet pleiten voor en overtuigen ten gunste van de gematigde interpretatie, de niet-fanatieke en de niet-totalitaire interpretatie van het geloof. Dit betekent dat zelfs als een hartstochtelijk fanatisme een onlosmakelijk element is van de identiteit en de betrokkenheid, de instelling haar bemiddelaars en ambtenaren moet oproepen om 'verzet' te organiseren, met andere woorden om pedagogisch te bemiddelen en de duidelijke scheiding van geloof van geweld, onderdrukking en haat naar voren te brengen".

Uit Nikolas Sevastakis, "Religious fanaticism or political pathology?" Frear, 2021

<https://mag.frear.gr/thriskeytikos-fanatismos-i-politiki-pathologia/>

Vrede en Goddelijke Liturgie

De Goddelijke Liturgie begint met de "vredeslitanie". Dit zijn de drie openingsbeden: "Laten we in vrede bidden tot de Heer", "Voor de vrede van boven", "Voor de vrede van de gehele wereld ...". Op de drie belangrijkste momenten van de Goddelijke Liturgie: vóór de lezing van het evangelie, vóór de vredeskus en vóór de heilige communie, heeft de Kerk de uitroep opgenomen: "Vrede zij met jullie allen". Tijdens de Anafora, die het hoogtepunt is van de Goddelijke Liturgie, dringt de celebrant aan: "Laten we rechtop gaan staan! Laten we vol ontzag staan! Laten we oplettend zijn, zodat we het Heilige Offer in vrede kunnen aanbieden." De zangers antwoorden: "Een genade van vrede, een offer van lof" en onderlijnen zo de vredevolle inhoud van het gebeuren. Na de offerande en voor de heilige communie worden gebeden voor de verschillende noden van de gelovigen gelezen. Onder hen neemt vrede weer een belangrijke plaats in. Volgens het bovenstaande bevat de Goddelijke Liturgie een voorwaarde en een effect in relatie tot (het goede van) vrede. Vrede veronderstelt verzoening. De meeste gebeden zijn erop gericht de gelovigen vóór de eucharistieviering naar een staat van verzoening te leiden, volgens de aanbeveling van Jezus in de Bergrede: "Wanneer u uw offer op het altaar aanbiedt en u eraan denkt dat uw broer [of zuster] iets tegen u heeft, laat dan uw offer daar voor het altaar achter en ga; verzoen u eerst met uw broer, en kom dan en bied uw geschenk aan." Ware deelname aan de Goddelijke Liturgie impliceert verbondenheid met het sociale leven. Iedereen die de ervaring van vrede heeft in de Goddelijke Liturgie, kan niet onverschillig blijven tegenover de afwezigheid ervan in de samenleving. Wie werkelijk deelneemt aan de Goddelijke Liturgie, kan niet meer anders denken en handelen in de kerk, en na de liturgie.

Uit St. Ch. Tsopanidis, "The Churches in Search of a 'Just Peace' in an era of globalization", in Kasselouri-Chatzivasileiadi, Eleni (ed.): "Peace on Earth...": a Vision and a Demand for Societies and Churches Today. An Orthodox Contribution, Athens: Indiktos, 2010, p.121

4.2 VIDEO ALS UITGANGSPUNT

De video bereidt ons thema “Wanneer de ontmoeting een conflict wordt: rechtvaardige oorlog en rechtvaardige vrede” voor. Dit zijn sleutelvragen die naar voor komen in de video.

De video bereidt ons thema “Wanneer de ontmoeting een conflict wordt: rechtvaardige oorlog en rechtvaardige vrede” voor. Dit zijn sleutelvragen die naar voor komen in de video.

- Hoe gaan we in ons dagelijks leven om met geweld?
- Welke levenshouding nemen we best aan volgens Christus?
- Werkt zulk een houding wel wanneer we ons geconfronteerd voelen met onrechtvaardig geweld?

Figuur 4.1
Het beeldfragment

Na een incident met een waakhond op weg naar school, gevolgd door een ruzie tussen twee klasgenoten over hun voetbalteams, komt de tiener Yiorgos tot de conclusie dat we vaak onze overtuigingen proberen te verdedigen op een manier die erg lijkt op die van dieren. Wat zegt Jezus over onze geschillen en ruzies? We krijgen het antwoord via het Evangelie en een interactief spel georganiseerd in de klas door de godsdienstleerkracht van Yiorgos.

4.2.2 VRAGENLIJST BEGRIJPEND KIJKEN.

Instructies: Na het kijken van de video worden de leerlingen uitgenodigd om individueel de volgende lijst met meerkeuzevragen te beantwoorden. Het doel van deze vragen is de leerkracht een beeld te geven in welke mate de leerlingen de inhoud van de video begrepen hebben en wat hun eigen visie is i.v.m. het thema.

Antwoordsleutel: 1 – B, 2 – C, 3 – D.

Beantwoord volgende vragen op basis van de video die je hebt gezien

1. Wat was de aanleiding voor de discussie in de klas van Yiorgos?

- a. Een onenigheid tussen leerlingen en de leerkracht
- b. Een ruzie tussen twee leerlingen over hun favoriete voetbalteams
- c. Een ruzie tussen de ene groep leerlingen en de andere
- d. een racistische aanval van de ene student op de andere
- e. Ik weet het niet / geen antwoord

2. De leerkracht leest een passage uit het evangelie voor aan de klas. Daarin zegt Jezus:

- a. Je moet geduld hebben als je geslagen wordt
- b. Als je een klap op de wang krijgt, moet je eerlijk zijn.
- c. Als iemand je op de rechterwang slaat, keer hem dan ook de andere toe.
- d. Wanneer je geslagen wordt, moet je dit melden bij de autoriteiten.
- e. Ik weet het niet / geen antwoord

3. Welke methode gebruikt de leerkracht om de boodschap aan de leerlingen over te brengen?

- a. Ze lezen een tekst over terrorisme en bespreken die.
- b. Ze splitsen zich in twee groepen en spelen de ruzie na.
- c. Ze spelen het educatieve spel "debat"
- d. Ze spelen het interactieve spel "return the blow"
- e. Ik weet het niet / geen antwoord

4.2.3 HEB JE HET BEGREPEN?

Instructies: Met de volgende vraag nodigen we de leerlingen uit om hun persoonlijke mening te uiten, om te bepalen in hoeverre ze de boodschap van de video hebben begrepen en daarmee de betekenis van de woorden van Christus.

In de video zien we dat de leraar het spel gebruikte om de leerlingen de woorden van Christus te helpen begrijpen: "Als iemand u op de rechterwang slaat, keer ook de andere toe" (Mt. 5:39). Schrijf in het volgende vak een zin waarin je uitlegt wat de leerlingen in de video hiervan volgens jou hebben geleerd?

Antwoordsleutel:

Als we niet met geweld reageren op het geweld dat we ontvangen, dan kunnen we de vicieuze cirkel van geweld doorbreken.

4.3 HET NIEUWE TESTAMENT IS TEGEN GEWELD.

Instructies: *We zullen ons verder baseren op twee passages uit het evangelie van Lucas, die Jezus' leer en houding ten opzichte van geweld illustreren.*

De Bijbelteksten worden voorgelezen door de leerkracht.

De volgende vragen zijn bedoeld om de leerlingen te helpen het gedrag van de leerlingen en de antwoorden van Jezus in de teksten te bepalen. Vervolgens bestuderen ze de manier waarop de vicieuze cirkel van geweld kan worden doorbroken.

Dagelijks zijn we getuige van gedrag dat getekend is door conflict en geweld. De mens probeert voortdurend zijn ideeën op te leggen, of situaties te veranderen met geweld, waarbij hij elk concept van vrijheid negeert. In de leer van Christus in het Nieuwe Testament vinden we de afwijzing van elke vorm van geweld.

Twee voorvallen uit Jezus' leven laten in de praktijk zijn houding ten opzichte van geweld zien. Het is een houding die contrasteert met gewelddadigheid, hoe goed die eventueel ook bedoeld is zoals in het voorbeeld van Petrus.

We lezen in het Evangelie volgens Lucas

A. Een passage net voor het passieverhaal

⁵¹Toen de dagen van zijn verheffing hun vervulling tegemoet gingen, aanvaardde Hij vastberaden de reis naar Jeruzalem en zond boden voor zich uit. ⁵²Dezen kwamen op hun tocht in een Samaritaans dorp om er zijn verblijf voor te bereiden. ⁵³Maar de Samaritanen ontvingen Hem niet, omdat Jeruzalem het doel van zijn reis was. ⁵⁴Toen de leerlingen Jakobus en Johannes dit gewaar werden, vroegen ze: 'Heer, wilt Gij, dat wij vuur van de hemel afroepen om hen te verdelgen?' ⁵⁵Maar Hij keerde zich om en wees hen op strenge toon terecht. ⁵⁶Daarop vertrokken zij naar een ander dorp. (Uit Lucas. 9:51-56, Wilibrordvertaling 1975)

B. Gedurende de arrestatie van Jezus.

⁴⁷Hij was nog niet uitgesproken, of daar kwam een troep, voorafgegaan door een van de twaalf, Judas. Deze trad op Jezus toe om Hem te kussen. ⁴⁸Maar Jezus zei tot hem: 'Judas, verraadt ge de Mensenzoon met een kus?' ⁴⁹Toen zij die om Hem heen stonden, bemerkten wat er ging gebeuren, vroegen ze: 'Heer, zullen we met het zwaard erop inslaan?' ⁵⁰En een van hen gaf de knecht van de hogepriester een slag en hieuw hem het rechteroor af. ⁵¹Maar Jezus greep in en zei: 'Laat het hierbij.' En Hij raakte het oor aan en genas hem. (Uit Lucas 22:47-51, Wilibrordvertaling 1975)

Afbeelding 4.2
Het verraad van Judas,
18e eeuwse fresco (in
restauratie) uit de Kerk
van de Heilige Apostelen,
Agia, Griekenland. Foto
door Olya Gluschenko,
2017.

Oefening 1.

Zoek in de bovenstaande Bijbelteksten de woorden en daden van de leerlingen die gewelddadig gedrag vertonen. Duidt ook de reactie van Jezus aan.

Antwoordsleutel: De leerlingen: 'Heer, wilt u dat we het bevel geven om vuur uit de hemel neer te laten komen en ze te verteren?' 'Heer, moeten we met het zwaard toeslaan?' Toen raakte een van hen de slaaf van de hogepriester met een zwaard en sneed zijn rechteroor af. Jezus: Hij draaide zich om en berispte hen "Zo is het genoeg!" En hij raakte zijn oor aan en genas hem

Oefening 2

Jezus raadt ons aan om geweld niet met geweld te beantwoorden. Helpt deze suggestie om de vicieuze cirkel van geweld te doorbreken? Verdedig of rechtvaardig je antwoord.

Antwoordsleutel: De cirkel van geweld houdt ons gevangen in gedrag dat een doodlopende weg is. Het geweld neemt voortdurend toe en escaleert, het resultaat is vernietiging. De enige manier om uit deze val te komen, is door als eerste te stoppen met gewelddadig te zijn.

Oefening 3:

Deze oefening is gebaseerd op de tekst die volgt. De tekst geeft een antwoord op het bezwaar dat in de video over de klasgenoten van Yiorgos werd geuit: het afwijzen van geweld brengt het risico met zich mee van passiviteit en dus van onderwerping aan het kwaad.

Alternatief kan deze oefening in groepen worden uitgewerkt. De bedoeling is dat het antwoord uit de discussie over het onderwerp tussen de leerlingen geformuleerd wordt met ondersteuning van de gegeven tekst.

Laten we nog eens naar de woorden van Jezus kijken die we in de video herben gehoord: “Je hebt gehoord dat er is gezegd: ‘Oog om oog, tand om tand’. Maar ik zeg je: Bied geen weerstand aan een boosdoener. Maar als iemand je op de rechterwang slaat, keer dan ook de andere toe.” Deze woorden sporen ons aan om de vicieuze cirkel van geweld en vergelding te stoppen. Maar deze houding roept de vraag op die vaak wordt gesteld. Leidt het afwijzen van geweld niet tot passiviteit en onderwerping aan het kwaad?

De volgende tekst formuleert een antwoord op bovenstaande vraag:

We moeten ons ervan bewust zijn dat deze houding namelijk van het afwijzen van geweld niet gelijkstaat aan passiviteit* en fatalisme*. Integendeel, het is een actieve houding; het is een keuze en een actie. De getuige [de christen] legitimeert het kwaad niet. Hij botst ermee en weigert degenen die het dienen te gehoorzamen. Christus zelf vroeg de bewaker die hem had geslagen tijdens zijn proces door de hogepriester om dit uit te leggen: “Als ik verkeerd heb gesproken, getuig dan van het verkeerde. Maar als ik goed heb gesproken, waarom slaat u mij dan?” (Johannes 18:23). Sterker nog, op een bepaald moment voor zijn arrestatie, toen hij zag dat het tempelplein een markt was geworden, maakte hij een ruwe zweep van touwen, joeg mensen en dieren eruit, gooide het geld op de grond en keerde de banken om. ‘Haal die dingen hier weg! Maak geen marktplaats van mijn Vaders huis!’ (Johannes 2:16). Het is opmerkelijk dat zelfs op dit specifieke moment Christus geen mensen sloeg.

Uit Ath. N. Papathanasiou – M. Koukounaras-Liagkis
Topics of Christian Ethics, Athens: Educational Policy Institute, 2020 p.83

Formuleer op basis van de tekst je antwoorden in je eigen woorden.

Antwoordsleutel:

Het afwijzen van geweld is geen blijk van zwakte tegen degenen die ons aanvallen en proberen ons kwaad te doen. We lijken passief, maar in feite zijn we sterk. Er is kracht voor nodig om ervoor te kiezen geweld te vermijden wanneer we worden uitgedaagd. We kunnen onze rechten opeisen en reageren zonder geweld te gebruiken. Dit blijkt uit het voorbeeld van Christus, die de bewaker die hem sloeg tijdens zijn proces, om uitleg vroeg. Maar er zijn ook gevallen waarin we ons dynamisch moeten uitdrukken, zoals Christus dit deed met de kooplieden in de tempel. Hij protesteerde krachtig tegen het kwaad dat werd aangericht, maar nogmaals, zonder geweld tegen mensen te gebruiken.

4.4 OORLOG: EEN VAN DE ZWAARSTE VORMEN VAN GEWELD

Instructies: Onze volgende educatieve stap betreft de zwaarste vorm van geweld: oorlog. Zowel de oorzaken als de vormen ervan komen aan bod, evenals morele problemen die oorlog oproept voor zowel christenen als mensen met een andere levensbeschouwing. Nadat de leerlingen de teksten hebben doorzocht en de belangrijkste oorzaken van oorlog hebben gevonden, gaan ze het concept van een rechtvaardige en heilige oorlog kritisch onderzoeken. Via de geciteerde teksten worden de leerlingen uitgenodigd om de standpunten van de orthodoxe kerk met betrekking tot deze vormen van oorlog te ontdekken.

Oorlog is een van de zwaarste vormen van geweld waarmee een mens te maken kan krijgen. De dorst naar macht en kracht, maar ook het verlangen naar rijkdom, leidt tot de vernietiging van volkeren en culturen, waarbij elk teken van vrijheid en menselijkheid wordt vernietigd. De geschiedenis zit vol wonden die oorlog heeft toegebracht aan het lichaam van de mensheid. Ze bevestigen hoe onrechtvaardig en tragisch het oorlogsgeweld is.

Zoek in de volgende teksten naar de oorzaken van de oorlog.

¹Waar komen bij u die vechtpartijen en ruzies vandaan? Toch alleen van uw eigen hartstochten, die u niet met rust laten? ²Gij begeert dingen die gij niet kunt krijgen. Gij moordt en benijdt en kunt uw doel niet bereiken. Dan gaat gij vechten en strijden. Gij hebt niets, omdat gij niets vraagt. (Jakobus 4:1-2)

Geld is de galg van zielen, de haak van de dood, het lokaas van de zonde. Hoe lang zal het almachtig zijn? Hoe lang zal rijkdom, die oorzaak van oorlogen waarvoor wapens worden gemaakt en zwaarden geslepen, heersen?

Uit Basileus de Grote, Preken, PG 31, 297B

Figuur 4.3
Bereden Noormannen
die de Angelsaksische
infanterie aanvallen, 12e
eeuw, Auteur onbekend,
12e eeuw.
Bron Lucien Musset
The Bayeux Tapestry
2005 Boydell Press via
Wikimedia Commons:
[https://commons.
wikimedia.org/w/index.
php?curid=27217789](https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=27217789)

4.4.1 KAN EEN OORLOG RECHTVAARDIG ZIJN?

Maar er zijn ook oorlogen die we als noodzakelijk beschouwen, omdat ze helpen om een einde te maken aan groter kwaad. We zijn eraan gewend deze oorlog 'rechtvaardig' te noemen, als hij de vorm aanneemt van een verdediging, omdat hij de vrijheid en het leven beschermt. Met andere woorden, we spreken over oorlogen waarin je probeert de vrijheid van je vaderland en het leven van je dierbaren te beschermen door je eigen leven op te offeren. In de geschiedenis van de orthodoxe kerk zijn er gevallen waarin de kerk werd gevraagd door de Byzantijnse keizers of door de staatsmacht om de rechtvaardige oorlogen die ze voerden goed te keuren door de hulp van God in te roepen. Maar zelfs in deze "rechtvaardige" oorlog gebruiken mensen geweld en doden ze hun medemensen om zichzelf te verdedigen.

Vraag:

Wat is het standpunt van de orthodoxe kerk met betrekking tot een "rechtvaardige" oorlog?

Raadpleeg de volgende tekst om je antwoord vorm te geven en schrijf, op basis van de standpunten, een kort tekstje van een paragraaf met je antwoord:

Wanneer het voor een christen nodig is aan een oorlog deel te nemen, dient dat te gebeuren in een geest van zelfopoffering. Maar deze zelfopoffering betreft niet [...] zijn leven. Het gaat om iets dat voor een christen oneindig veel belangrijker is: het begaan van zonde en hoop op de redding! Dat wil zeggen, dat een Christen aan een oorlog zal deelnemen met het tragische besef dat men ter wille van bepaalde relatieve waarden - bijvoorbeeld de vrijheid van de gemeenschap of de veiligheid van zijn familie - aanvaardt een zonde te begaan en zijn eigen redding op het spel te zetten. Het is een tegenstrijdige omstandigheid, aangezien het een historische plicht is om geweld te gebruiken om een stortvloed van geweld te stoppen, terwijl het tegelijkertijd een marteling is, in die zin dat het een handeling is die niet alleen God niet behaagt, maar die ook Zijn vergeving nodig heeft ...

Uit Th. N. Papathanassiou, "Anthropology, Culture, Praxis"
in *Terrorism and Culture*, Athens, Armos, 2013, p.89

Antwoordsleutel:

Voor de Orthodoxe Kerk is deelnemen aan elke oorlog een zonde, zelfs als deze oorlog als "rechtvaardig" beschouwd kan worden. Oorlog is het falen van de mens om zijn medemens in liefde te ontmoeten. Daarom weet een christen, zelfs wanneer hij deelneemt aan een oorlog om de vrijheid van zijn vaderland en zijn geliefden te verdedigen, dat hij niet alleen zijn leven zal opofferen, maar ook zijn redding. Daarom vraagt hij God om vergeving. Dus deelnemen aan de "rechtvaardige" oorlog is een daad van zelfopoffering.

4.4.2 KAN EEN OORLOG HEILIG ZIJN?

Een oorlog wordt heilig genoemd wanneer deze wordt verklaard door de kerk of door een religie of, in het algemeen, in de naam van God. De bedoeling is om het geloof en de ideeën die deze specifieke religie kenmerken te verdedigen met geweld. Voor een christen is elke oorlog een burgeroorlog, aangezien de mens zich tegen zijn broeder keert, dat wil zeggen zijn medemens. Het is een tragische en ongewenste realiteit. Daarom accepteert de orthodoxe kerk niet dat een oorlog om welke reden dan ook heilig kan zijn; het is onmogelijk om een oorlog te verklaren in de naam van God en oorlog heeft nooit een heilzaam karakter en leidt degenen die eraan deelnemen niet naar hun redding.

Oefening

De volgende tekst vermeldt een incident uit de tijd van het Byzantijnse rijk dat het standpunt van de kerk weergeeft dat geen enkele oorlog een heilzaam karakter kan hebben.

In 960 na Christus eiste keizer Nikephoros II Phokas dat de kerk al degenen die stierven in de strijd tegen de islam tot heiligen zou verklaren, ter verdediging van het christelijk geloof en het vaderland. De kerk weigerde, daarbij verwijzend naar een heilige canon [...] Het is het dertiende canon van Basilius de Grote, dat het oneens is met de "straffeloosheid" van degenen die in oorlog doden - zelfs defensief! - en betoogt dat een boete van drie jaar van excommunicatie of onthouding van de Heilige Communie moet worden opgelegd [...]

Uit Th. N. Papathanassiou, "Anthropology, Culture, Praxis"
in *Terrorism and Culture*, Athens, Armos, 2013, p.91

Geef in één zin weer tot welke conclusie je kwam na het lezen van de tekst.

Antwoordsleutel:

Christenen die deelnemen aan een oorlog omwille van geloof en religie worden in geen geval gered. Integendeel, de regels van de kerk leggen hun boete op.

Figuur 4.4
Peter Stronsky: De vriendelijke engel van de vrede, Donetsk, Oekraïne, 2008, foto door Andrew Butko via Wikimedia Commons. Gelicentieerd onder de Creative Commons [Naamsvermelding-GelijkDelen-licentie 3.0 Unported](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:2008._Донецк_122.jpg). De foto is niet gewijzigd en is te vinden op: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:2008._Донецк_122.jpg.

4.4.3 EN TOT SLOT

... wat aartsbisschop Anastasios zegt over de rol van welke religie dan ook wanneer ze worden geconfronteerd met een gewapend conflict:

Instructies: *Het is best dat de leerkracht de volgende tekst voorleest als een besluit over de rol van religie in geval van geweld en oorlog.*

Geweld brengt geweld met zich mee en in deze vicieuze cirkel zijn het de onschuldigen en de zwakken die het slachtoffer worden. De kerk houdt vol dat niemand het recht heeft om de heilige olie van religie te gebruiken om de vlammen van gewapende conflicten te voeden. Religie is een goddelijk geschenk, om harten te kalmeren, wonden te helen en individuen en volkeren in vrede dichterbij elkaar te brengen."

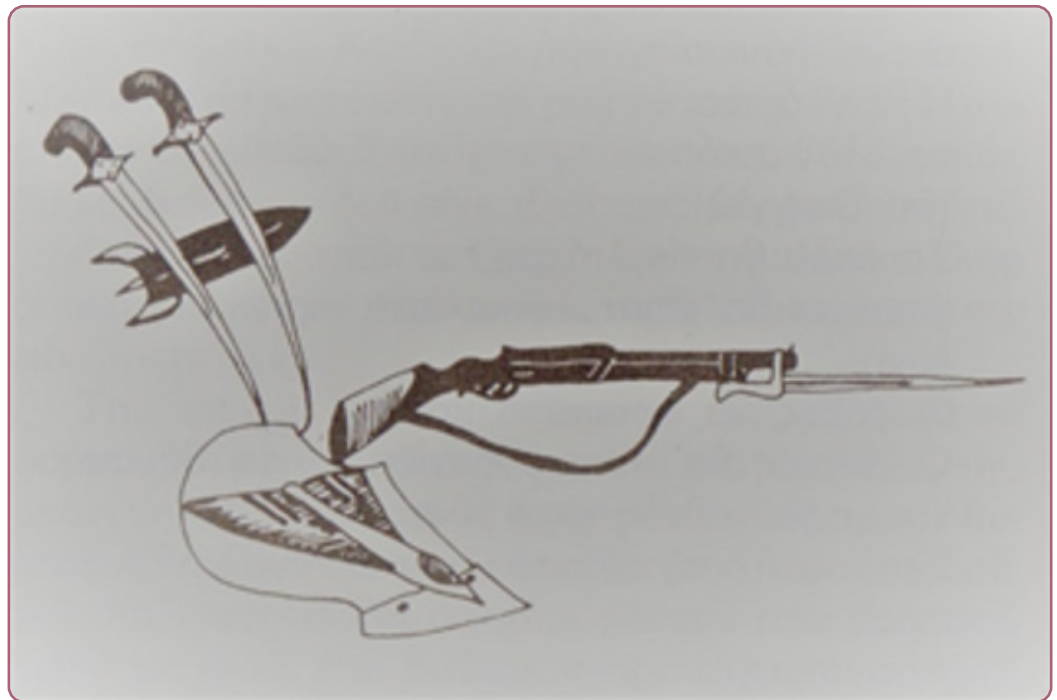
Uit Anastasios Yannoulatos, Archbishop of Tirana, Vigilance, Debt of the Orthodox, En Plo, Athens 2017, p. 122

4.5 STRIJDEN VOOR VREDE

4.5.1. DE PROFEET JESAJA OVER VREDE

Instructies: *Ons onderzoek wordt voltooid door het concept van vrede te beschouwen. Aan de hand van een tekening, verduidelijken we een profetie van Jesaja.*

De profeet Jesaja, die in de jaren van het Oude Testament, de komst van een nieuwe wereld ziet waar vrede zal heersen, zegt: "4[...] zij zullen hun zwaarden omsmeden tot ploegscharen en hun speren tot snoeihaken; geen volk zal het zwaard optillen tegen een ander volk en zij zullen niet meer leren wat oorlog is." (Jes. 2: 4)

Figuur 4.5
Een ploeg van wapens
gemaakt
Tekening door Vaso
Gogou

Oefening

Bekijk de tekening "een ploeg* van wapens gemaakt" en zoek de overeenkomsten met de woorden van de profeet Jesaja.

4.5.2 DE ROL VAN RELIGIES BIJ HET BEREIKEN VAN VREDE

Figuur 4.6
Standbeeld van de
vredesduif in Lomé,
Togo, Afrika, foto
door Jeff Attaway:
Gelicenseerd onder
de Creative Commons
[Naamsvermelding 2.0
Generieke](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Peace_dove_(3329620077).jpg) licentie. De
foto is niet gewijzigd en
kan worden gevonden
op [https://commons.
wikimedia.org/wiki/
File:Peace_dove_
\(3329620077\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Peace_dove_(3329620077).jpg).

Instructies: *Het laatste punt waar we ons in het eerste deel op willen concentreren, is het feit dat alle religies geroepen zijn bij te dragen aan de strijd voor vrede om zo een samenleving van verzoening te scheppen. We gebruiken een tekst, waaruit de leerlingen inspiratie kunnen halen voor de volgende taak. Ze worden uitgenodigd om te reageren en zich creatief uit te drukken om een visie van vrede te bevorderen.*

De verklaring van Assisi

Op 24 januari 2002 kwamen patriarchen, imams, monniken en rabbijnen van over de hele wereld bijeen in Assisi. Samen met paus Johannes Paulus II namen ze de stelling aan dat gelovigen over de hele wereld het geweld moeten afzweren. Samen baden ze voor de wereldvrede

Fragmenten uit de Verklaring van Assisi

We verbinden ons ertoe de vaste overtuiging te verkondigen dat geweld en terrorisme onverenigbaar zijn met de authentieke geest van religie. Aangezien we elke toevlucht tot geweld en oorlog in de naam van God of religie veroordelen, verbinden we ons ertoe al het mogelijke te doen om de grondoorzaken van terrorisme uit te roeien. [...] We verbinden ons ertoe de roep over te nemen van degenen die weigeren zich over te geven aan geweld en kwaad. We willen alles in het werk stellen om de mannen en vrouwen van onze tijd echte hoop te bieden op gerechtigheid en vrede.

Uit Anastasios, Yannoulatos, Archbishop of Tirana:
Coexistence: Peace, nature, poverty, terrorism, values, Armos, Athens 2016,
p.35)

Oefening

Stel je na het lezen van de bovenstaande fragmenten uit de Assisi-verklaring voor dat je een verslaggever van een krant bent en schrijf een korte tweet om je publiek te informeren over de conclusies van deze zeer belangrijke bijeenkomst.

4.6 AANVULLENDE OPDRACHTEN: MATERIAAL VOOR VERDERE BESPREKING

Om de discussie die zal volgen in het tweede deel te verrijken, gebruiken we teksten en kunstwerken om het begrip te verdiepen en de ontwikkeling van het creatieve en kritische denken van de leerlingen te stimuleren. Het staat de leerkracht vrij om, afhankelijk van de mogelijkheden en interesses van de klas, één of meerdere teksten of kunstwerken te kiezen met de daarbij behorende activiteiten.

4.6.1 EEN SCHILDERIJ TEGEN OORLOG

Om de tragedie en het drama van het oorlogsgeweld verder te begrijpen, gebruiken we Picasso's iconisch schilderij, Guernica. Het werd gemaakt in 1937, als een direct antwoord op het nieuws over de verwoesting van de stad Guernica in Baskenland op 28 april 1937. Dit immense doek (3,49 x 7,77m) beschrijft de onmenselijkheid, het geweld en de wanhoop van oorlog. De symbolisch-allegorische inhoud van het schilderij, evenals het monumentale belang, maken het zelfs vandaag relevant. Het werk is ondergebracht in het Queen Sophia National Art Museum in Madrid, en is ruim beschikbaar op het web, bv. hier: https://i.natgeofe.com/n/0adb5779-42cb-4a12-ab9c-fdb6498bee50/Main_Guernica_BAT-10313_16x9.jpg?w=1200.

De interpretatie van het werk dat de discussie in de klas op gang zal brengen, gebeurt met de techniek of routine "I See - I Think - I Wonder" van Artful Thinking. Het is een methode van lesgeven door middel van kunst voorgesteld en toegepast door David Perkins, ontwikkeld door Harvard Project Zero in samenwerking met Traverse City voor Michigan Public Schools. De applicatie maakt gebruik van beeldende kunst (schilderkunst, beeldhouwkunst, architectuur), muziek en literaire werken. De instrumenten van kunstzinnig denken worden routines genoemd. Het belangrijkste doel van de methode is de ontwikkeling van kritisch en creatief denken van de leerlingen door de dynamiek van kunst.

Aan de hand van de routine "Ik zie - ik reflecteer - ik stel in vraag" beantwoorden de leerlingen de vragen: Wat zie je? - Wat denk je? - Wat bevreemd of verbaasd je? Met deze vragen observeren de leerlingen het werk aandachtig. Ze proberen een interpretatie van het werk te geven en te verantwoorden. Tenslotte formuleren ze hun eigen vragen. De vragen vormen de basis voor het debat over de pijnlijke gevolgen van oorlog.

Opdracht

Kijk aandachtig naar het werk Guernica van Pablo Picasso.

- Wat zie je?
- Waar doet het je aan denken?
- Wat bevreemd of verbaasd je?

4.6.2 TWEE INCIDENTEN UIT DE ORTHODOXE KERKTRADITIE

De volgende twee teksten over incidenten uit de orthodoxe kerk kunnen in de klas worden gebruikt als voorbeelden van de toepassing van criteria uit het Evangelie: het afwijzen van geweld en het beoefenen van liefde voor de vijand.

De durf van bisschop Accacius

Tijdens schermutselingen met Perzische troepen in 421, in de gebieden van Perzisch Armenië, veroverde het Byzantijnse leger zeventuizend Perzische soldaten. Deze gevangenen leden hongersnood en velen van hen stierven. Acacius riep de geestelijkheid van zijn bisdom bijeen en zei tegen hen: "Onze God heeft geen liturgisch vaatwerk nodig (kelk of discos). * Hij eet en drinkt niet, aangezien hij geen lichamelijke behoeften heeft. Dankzij de dankbaarheid van de pelgrims heeft de Kerk veel goud en zilver, dus ik vind het gepast om ze te gebruiken om de gevangengenomen soldaten van de honger te redden". Zo werden de waardevolle kerkelijke vaten omgesmolten. De inkomsten uit deze edelmetalen leverden voedsel voor de gevangenen. Ondanks het feit dat deze mensen van een ander volk waren en een andere religie hadden, werden ze door de bisschop geholpen. Ze werden bovendien voorzien materiaal om terug te keren naar hun thuisland. Er wordt gezegd dat de Perzische koning bisschop Acacius persoonlijk wilde ontmoeten en zijn bewondering uitsprak voor de wijsheid van de Byzantijnen, die zowel in oorlog als door welwillendheid wisten te overwinnen.

Uit Papathanassiou, Th. (2008), *My God, a foreigner. Texts for a truth "down in the street"*, Athens: En plo, p. 57-58. De gebeurtenis wordt ook vermeld in Socrates, *Ecclesiastical History*, 7, 21, PG 67, 781B-784A.

Opdrachten

Het dilemma waarmee bisschop Acacius wordt geconfronteerd over hoe de gevangenen te redden, valt eigenlijk samen met de vraag: wat is uiteindelijk het heiligste, de heilige vaten van de kerk of de mens, ongeacht of deze een vijand is? Welk antwoord gaf Accacius op deze vraag?

Stel je voor dat je een Perzische gevangene bent. Je hoort dat een bisschop je gered heeft van honger en gevangenschap. Beschrijf je gevoelens.

Antwoordsleutels:

Voor bisschop Acacius zijn het de criteria van het evangelie die zijn keuze leiden. Liefde en zorg voor ieder mens, zelfs de vijand, is een prioriteit, aangezien we in ieder mens het beeld van God zien. Volgens de voorbeelden van het evangelie stopt Christus immers de cirkel van geweld. Met zijn besluit stopt bisschop Acacius met zijn liefde het oorlogsgeweld.

Vanuit het oogpunt van de Perzische gevangenen die zijn vrijgelaten, voel ik vreugde, dankbaarheid, maar ik sta ook verbaasd over de vriendelijkheid die mij betoond werd.

De droom van de Heilige Carpus*

De heilige Carpus uit de 1ste eeuw verhaalt het volgende voorval. Eens maakte een heiden hem erg verdrietig omdat hij een christen ompraatte en hem tot het heidendom bekeerde. De heidenen verheugden zich over deze bekering en brachten offers aan hun goden en Carpus was vervuld van bitterheid en haat. 's Nachts stond hij, zoals gewoonlijk, op om tot God te bidden. Hij begon te protesteren dat het oneerlijk is dat atheïsten en heidenen leven en de waarheid van Christus verdraaien. Hij bad tot God om een bliksemschicht te sturen en hun leven genadeloos te beëindigen. Zodra hij deze woorden had uitgesproken, zag hij plotseling een visioen van Jezus met zijn engelen hoog in de hemel. Toen hij naar beneden keek, in een donkere kloof, zag hij de mensen die hij had vervloekt. Ze waren doodsbang en stonden op het punt in de diepte te vallen. Onder hen, op de bodem van het ravijn, zag hij slangen met opengesperde bekken, klaar om ze te bijten. En toen zag hij Jezus genadige blik op de twee mannen in gevaar en Jezus stond op van zijn troon, naderde hen en reikte zijn hand naar hen om hen te helpen. Verrast hoorde Carpus Jezus tegen hem zeggen: "Sla mij dan ook maar, ik ben bereid om opnieuw en opnieuw te lijden om alle mensen te redden.

Uit het Synaxarion van de H. Nikodemos van de Athos Berg

Opdracht

Lees in het Evangelie Lucas 9,51-56. Het is het verhaal waar Jezus zijn leerlingen berispt. Zoek de overeenkomst tussen deze gebeurtenis en het verhaal van de Heilige Carpus.

Antwoordsleutel:

De overeenkomst is duidelijk in de woorden van de leerlingen tot Jezus: "Heer, wilt U dat wij bevel geven dat er vuur uit de hemel neerdaalt en hen verteert?" en in het gebed van H. Carpus tot God "om een bliksemschicht te zenden en genadeloos een einde te maken aan hun leven". In beide gevallen lijkt het erop dat wij mensen bezwijken voor woede. We willen hen die zich tegen ons geloof verzetten vernietigen en de wereld van het kwaad reinigen met geweld. In beide gevallen zien we ook hoe de antwoorden van Christus op elkaar lijken. Zijn reactie op beide incidenten is duidelijk in zijn antwoorden: "De Mensenzoon is niet gekomen om mensen te vernietigen, maar om ze te redden" en "Dus sla mij ook maar, ik ben klaar om opnieuw en opnieuw te lijden om alle mensen te redden". Daarom, wanneer ik iemand aanval die erop staat een ander geloof te hebben dan ik, is het alsof ik Christus zelf aanval, die zelfs de vijand kwam redden met zijn liefde.

4.6.3 VREDE EN DE GODDELIJKE LITURGIE

Op basis van de volgende tekst kan de leraar kort vertellen dat het belangrijkste verzoek van de Goddelijke Liturgie het verwerven van vrede is.

De Goddelijke Liturgie eindigt met de aansporing "laat ons in vrede heengaan". Deze aansporing nodigt de gelovigen uit om met het geschenk van de vrede de wereld in te gaan, ermee te leven en ervoor te strijden. In wezen wordt aan elke individuele gelovige, maar ook aan de gemeenschap als geheel, gevraagd erop uit te gaan en te bewijzen dat het Mysterie dat ze ervaren hebben werkelijk aanvaard werd. De realisatie en verwerving van het goede van de vrede is het belangrijkste verzoek van de Goddelijke Liturgie. Het is de verbazingwekkende rijkdom van dit goede dat de liturgie bevat".

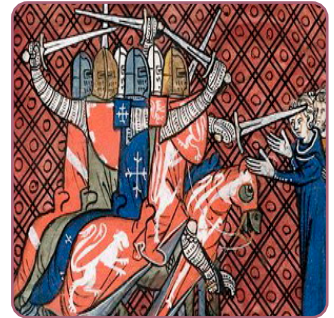
Uit St. Ch. Tsopanidis, "The Churches in Search of a 'Just Peace' in an Age of Globalization", in Kasselouri-Chatzivasileiadi, Eleni (ed.): "Peace on Earth...": a Vision and a Demand for Societies and Churches Today. An Orthodox Contribution, Athens: Indiktos, 2010, p. 120

4.6.4 KAN HET KRUIS EEN SYMBOOL ZIJN VAN OORLOG OF VAN VERDEELDHEID?

Figuur 4.7

Van links naar rechts, en van boven naar beneden foto's:

1. Duitse tank uit de Tweede Wereldoorlog, / Envato Elements.
2. Wehrmacht verkenningsszeppelin in Frankrijk tijdens WOII / Envato Elements
3. Duitse luchtmacht Panavia Tornado via [Wikimedia Commons](#)
4. Ku Klux Klan Crosss Burning, 1958, via [Wikimedia Commons](#)
5. Hospitaalridder Circa 1250 AD via [Flickr](#)
6. Kruistocht van de Albigenzen, [Wikimedia Commons](#)

Opdracht

Schrijf een tekst waarin je als christen redeneert en vraagt voor het verbod op het gebruik van het kruis als symbool voor oorlogvoering of soortgelijke zaken.

4.6.5 EEN LIED

De leerlingen werken in de klas met het lied "Where is The Love?" van The Black Eyed Peas, of ze kunnen een project doen. Het doel van deze activiteiten is dat de leerlingen via hun muzikale keuzes kennis maken met de Evangelische waarheid over het voorkomen van geweld. Het project is een alternatieve taak, als een huiswerk of groepswork.

The Black Eyed Peas - "Where Is The Love?"

https://www.youtube.com/watch?v=WpYeekQkAdc&feature=youtu.be&ab_channel=BlackEyedPeasVEVO

People killin', people dyin'
Children hurt and you hear them cryin'
Can you practice what you preach?
Or would you turn the other cheek?

Father, Father, Father help us
Send some guidance from above
Cause people got me, got me questioning

Where is the love (Love)
Where is the love (The love)
Where is the love (The love)
Where is the love, the love, the love

Mensen gedood, mensen stervend
Kinderen in pijn en je hoort ze huilen
Kun je doen wat je predikt?
Of zou je de andere wang toekeren?

Vader, Vader, Vader help ons
Stuur wat hulp van boven
Want mensen hebben me, hebben me aan het twijfelen gebracht

Waar is de liefde (Liefde)
Waar is de liefde (De liefde)
Waar is de liefde (De liefde)
Waar is de liefde, de liefde, de liefde

Opdrachten

Vraag: Kun je woorden of zinnen in het lied vinden die naar het evangelie verwijzen? Misschien vind je concepten en opvattingen die we in de les zijn tegengekomen? (Groepsdiscussie)

Project: Zoek in het lied verwijzingen naar het voorbeeld van Jezus over het voorkomen of stoppen van geweld. Waarom heersen geweld en oorlog nog steeds? Wat beschouw jij als de verantwoordelijkheid van christenen bij het vestigen van gerechtigheid en het cultiveren van harmonieus samenleven? Zoek op internet naar voorbeelden van christenen die de vrede verdedig(d) en. Maak een virtueel museum met informatie en foto's over hen en hun geschiedenis of daden.

4.7 WOORDENSCHAT

Verklarende woordenlijst van theologische begrippen, en informatie over historische personen en plaatsen.

Acacius, Heilige: Werd aan het begin van de 5e eeuw bisschop van Amida, een Armeense stad. In 419 stuurde keizer Theodosius II hem als ambassadeur naar de koning van Perzië en zijn aanwezigheid daar hielp het geloof van de orthodoxe gelovigen in de regio te versterken. Acacius bezocht Perzië voor de tweede keer op uitnodiging van de Perzische koning zelf, die hem wilde ontmoeten na zijn wonderbaarlijke daad van het bevrijden van 7000 Perzische gevangenen die door de Byzantijnen waren gevangengenomen. De Orthodoxe Kerk herdenkt hem op 9 april.

Carpus, Heilige: Leefde in de tijd van Nero (52 n.Chr.), en is een van de zeventig leerlingen van de Heer. Hij was een medewerker van de Heilige Paulus en, volgens zijn 2e brief aan Timoteüs, werkte hij aan de verspreiding van het evangelie in de regio van Troje. Later werd hij bisschop in Varna, Thracië, waar hij de geestelijke vader was van en een lichtend voorbeeld voor alle mensen van zijn bisdom. De Orthodoxe Kerk viert zijn nagedachtenis op 26 mei.

Fatalisme: Een visie of mening volgens welke alle gebeurtenissen onherroepelijk worden bepaald door een hogere macht, zoals het lot.

Kanon (kerkelijk recht): De voorzieningen die van tijd tot tijd door de Kerk zijn opgesteld om de verschillende dagelijkse problemen die zich voordoen in het kerkelijke en sociale leven te reguleren en aan te pakken. Het doel van de regels is om het geestelijk leven te bewaken en te beschermen.

Onthouding (van de Heilige Communie): Om pedagogische redenen legt de Kerk soms onthouding van de Heilige Communie op als boetedoening voor bepaalde ernstige overtredingen of mislukkingen. Boetedoeningen zijn handelingen die door de priester worden voorgesteld tijdens de biecht, zodat de gelovige de omvang van zijn overtreding kan begrijpen en zich naar het goede kan oriënteren. In de orthodoxe kerk omvatten veel voorkomende boetedoeningen intensief gebed, studie, vasten en liefdadigheidsdaden. Voor meer ernstige zonden kan de boetedoening zijn: onthouding (d.w.z. uitsluiting) van de Heilige Communie.

Passiviteit: gedrag dat acceptatie van een situatie impliceert en niet handelt of probeert te veranderen.

Ploeg: een landbouwwerktuig getrokken door een tractor of dieren om het land te ploegen.

Samaritanen: Zij waren de inwoners van Samaria. Samaria werd aangevallen door andere stammen die een heidens geloof hadden en de bevolking veranderde volledig door vermenging met de veroveraars. Hoewel ze hun geloof in de ene God van de Joden handhaafden, introduceerden de Samaritanen in hun geloof verschillende heidense gebruiken en ceremonies. Ze aanbaden God op de berg Gerizim en niet in de tempel van Salomo. In het Nieuwe Testament betekent het woord Samaritaan de onreine (zondige) en gehate persoon (Johannes 8:48).

4. 8 TRANSCRIPT EN DIALOGEN VAN DE VIDEO

Personages

YIORGOS : dertienjarige tiener

APOSTOLOS: de vader van Yiorgos

TEACHER: de godsdienstleerkracht

LEERLINGEN

HOND

SCENE 1

's Ochtends vroeg gaan Yiorgos en zijn vader Apostolos naar school. Apostolos gaat dan verder met zijn werk. Yiorgos voelt zich slaperig en zijn vader is hem aan het plagen.

VADER (glimlachend): Hé Yiorgos, loop eens door! Als we zo doorgaan, is het straks tijd om naar huis te gaan nog voordat je op school aankomt!

YIORGOS: Hou op, pa, ik voel me zo slaperig ... (gaapt)

VADER: Dan moet je eerder naar bed gaan, zodat je 's morgens beter kan opstaan.

Yiorgos antwoordt niet en gaapt opnieuw.

Terwijl ze verder over het trottoir lopen en een tuin passeren, verschijnt er een hond die woedend begint te blaffen. De hond gaat wild te keer en Yiorgos en zijn vader schrikken zich een hoedje.

YIORGOS: Ik schrok me rot!

VADER (boos): Stomme hond! Je laat ons keihard schrikken!

YIORGOS: Waarom blaffen honden soms zo? Waarom maken ze zoveel lawaai?

VADER: Hij is een bewaker. Hij denkt dat hij door zo te doen het huis beschermt tegen indringers.

YIORGOS: Nou, we hebben niet eens geprobeerd binnen te gaan!

VADER: Het maakt niet uit. Hij kan geen onderscheid maken of we binnen zullen gaan of niet. Hij beschermt simpelweg.

YIORGOS: Hij neemt zijn werk veel te serieus!

VADER (in een speelse bui): Ik weet niet of hij een goede bewaker is, maar hij is zeker goed in het wakker maken van mensen. Hij heeft heel de buurt wakker gemaakt en jou geloof ik ook! Ha ha!

YIORGOS: Pff... erg grappig.

Ze vervolgen hun weg en lopen uit het beeld.

SCENE 2

Samen komen ze op school aan. Ze zwaaien elkaar uit en Yiorgos komt het schoolplein op. Plots hoort hij geluiden van één kant van het schoolplein. Samen met andere jongeren gaat hij er nieuwsgierig heen. Twee studenten maken ruzie over hun voetbalteams. Enkele andere studenten proberen ze in bedwang te houden. Yiorgos observeert zonder iets te doen.

LEERLING 1: Je bent een dwaas en je verdient een pak slaag.

LEERLING 2: Durft maar dichterbij komen en je zult zien wat er gebeurt.

LEERLING 1: Denk je dat ik bang voor je ben? We weten allemaal wat een lafaard je bent. Je slaat altijd van achteren, net zoals je team dat op het veld doet. Je koopt de scheidsrechters om en dan win je de wedstrijden.

LEERLING 2: Helemaal niet, ik zal je recht in je gezicht slaan. Wat mijn team betreft, wen er maar aan onze ruggen te zien op de tribune, want jullie zullen ons nooit kunnen verslaan!

Een leraar ziet het gevecht en grijpt in. Ze houdt de jongeren tegen en gaat in gesprek met hen. Yiorgos kijkt nog steeds toe.

LEERKRACHT: Hé mannen, waar gaat het allemaal om? Ik kan het niet geloven! Jullie zijn al in het middelbaar en staan hier te vechten als kleine kinderen!

LEERLING 1: Hij is ermee begonnen, mevrouw.

LEERLING 2: Waarom sta je weer te liegen! Hij heeft me eerst beledigd, mevrouw.

Ze schreeuwen tegen elkaar en hun stemmen mengen zich met de stemmen van de andere leerlingen die bij het incident aanwezig zijn.

LEERKRACHT: (luid) Iedereen stop alsjeblieft! (Ze spreekt kalm tegen de eerste student) Dus vertel me eens, hoe beledigde hij jou?

LEERLING 1: Eh, nou... hij beledigde me niet echt, maar hij is tegen het voetbalteam dat ik steun.

LEERKRACHT: (in gesprek met de andere student). En hoe heeft hij je beledigd?

LEERLING 2: Nou, hij is ook tegen mijn team.

LEERKRACHT: Dus als ik jullie goed begrijp, staan jullie hier te vechten om jullie voetbalteams en is het niet persoonlijk.

LEERLING 2: (Hij schreeuwt luid met ontblote tanden en gebalde vuist) Ja, en als hij het nog een keer doet, zal hij ervoor betalen ...

Iedereen schreeuwt door elkaar. Het geluid verdwijnt langzaam terwijl Yiorgos naar LEERLING 2 kijkt en een logische associatie legt. Terwijl hij hem ziet grommen en dreigen met ontblote tanden, doet hij Yiorgos denken aan de hond die hem een paar minuten geleden bang maakte met zijn geblaf (hij herinnert zich dat de hond ook zijn tanden liet zien). Yiorgos stelt zich een paar seconden voor dat de leerling in een hond is veranderd. Yiorgos lacht hardop om deze gedachte en keert terug naar de werkelijkheid. De "hondenleerling" verandert weer in een mens en de stemmen om ons heen komen terug.

SCENE 3

De scène speelt zich af in de klas.

Dezelfde leerkracht die de ruzie op het schoolplein heeft gestopt, staat voor de klas.

LEERKRACHT: Ik geloof dat velen van jullie aanwezig waren bij de ruzie. Het is zeker niet ongebruikelijk dat mensen vechten, vooral als ze vinden dat iets van hen zelf wordt bedreigd.

LEERLING (MEISJE): Ja, Mevrouw, maar wat gebeurt er als ze allebei het gevoel hebben dat dit "iets" echt waardevol is?

LEERKRACHT: Aangezien dit een godsdienstles is, zullen we gaan kijken wat Jezus zegt over ruzies? Sla alstublieft de Bijbel open in Mattheüs, hoofdstuk 5, vers 38. (De leerlingen zoeken het vers en de leerkracht leest voor.) U hebt gehoord dat er werd gezegd: "Oog om oog en tand om tand." Maar ik zeg U: 'Weersta een boosdoener niet. Maar als iemand U op de rechterwang slaat, keer dan ook de andere toe.'

LEERLING 3: (Klaarblijkelijk verbijsterd) Sorry, Mevrouw, maar als ik het goed begrijp, zegt Christus dat we de anderen van ons moeten laten profiteren... Is dat juist?

LEERLING (MEISJE): Ja, zo zie ik het ook. Maar als ik me zo gedraag, zal de hele school me uitlachen!

De leerlingen beginnen een luidruchtige maar creatieve discussie, en de leerkracht loopt tussen de tafels door en luistert naar hen. Als ze Yiorgos passeert, die aan het laatste bureau zit, laat ze een briefje op zijn bureau liggen en knipoogt. Yiorgos kijkt verbaasd en verrast. Hij vouwt het briefje open en leest het volgende: "We gaan een spel spelen in de klas. Wat er ook gebeurt, sla alsjeblieft niemand terug, ook niet als anderen je ertoe aanzetten. Daar is een reden voor."

De leerkracht loopt terug naar voren en kondigt aan:

LEERKRACHT: OK, dus we hebben allemaal verschillende meningen. Zullen we een spel spelen?

Iedereen is enthousiast.

KLAS: Ja

LEERKRACHT: Geweldig. Dit is wat we gaan doen. Ieder van jullie geeft een tik op de arm, schouder of rug van de persoon die naast je zit. Laten we het om beurten doen, de een na de ander, als een domino-effect. Maar wees voorzichtig, niet te hard slaan, oké? Ik begin.

De leraar tikt de leerling aan die aan het eerste bureau zit. Dan lacht deze leerling en tikt de leerling naast hem aan. De volgende leerling geeft een tikje tegen de leerling achter hem, enzovoort. Gelach klinkt door de klas. Een volgende leerling staat op en gaat naar Yiorgos; hij slaat hem een beetje hard. Yiorgos huivert van de pijn, maar reageert niet, omdat de leraar hem had gezegd niets te doen.

LEERLING 4: (lachend) Kom op Yiorgos. Sla hem!

Yiorgos reageert niet.

LEERLING (MEISJE): (lachend) Hé, waar wacht je nog op? Sta op en sla hem.

YIORGOS: Nee, ik wil niet.

LEERLING 3: (duidelijk geïrriteerd). Wat bedoelt je? Dat is toch het spel ... YIORGOS: En ik zeg nee! Ik ga niemand slaan.

LEERLING (MEISJE): (boos) Mevrouw, zeg het hem toch! Yiorgos bederft het spel.

LEERKRACHT: Yiorgos, wil je niet doorgaan met het spel?

YIORGOS: Nee, mevrouw, ik vind het niet leuk.

LEERKRACHT: Dan ben ik bang dat we moeten stoppen. Zie je, dit is hoe het spel wordt gespeeld: we moeten allemaal degene naast ons raken. Als iemand stopt, stopt het spel ook.

KLAS: Uitroepen van teleurstelling. Ze kijken Yiorgos vijandig aan.

LEERLING 4: Zie je wat je hebt gedaan?

LEERKRACHT: Maar als jullie het anders bekijken heeft Yiorgos door ervoor te kiezen niemand anders te slaan, jullie een klap bespaard. Yiorgos brak de ketting van geweld toen die bij hem aankwam. Is hij echt een spelbreker, of is de helft van de klas hem een gunst verschuldigd omdat hij ze eigenlijk voor een klap heeft behoed? Misschien is geweld en slechtheid zoiets als een pandemie. Het wordt van de ene persoon op de andere overgedragen.

YIORGOS: Bedoelt u dat dit de oplossing is die Jezus suggereert voor onze ruzies?

LEERLING (MEISJE): (aarzelend) En ... Hoe zit het met de pandemie?

LEERKRACHT: Quarantaine is altijd een oplossing geweest om de verspreiding van een ziekte te voorkomen. Is geweld ook niet een kwaadaardige ziekte?

De leerlingen kijken elkaar zwijgend aan.

SCENE 4

. Yiorgos loopt met een klasgenoot terug naar huis

LEERLING (MEISJE): Hé, Yiorgos. Geloof je echt dat je zou kunnen doen wat Jezus suggereerde?

YIORGOS: Wat precies?

LEERLING (MEISJE): Niet te reageren wanneer anderen je kwaad doen. YIORGOS: Ik weet het niet. Het is echt moeilijk. Het lijkt mij dat we meestal reageren met "oog om oog en tand om tand", zoals ze zeggen.

LEERLING (MEISJE): Ja, dat klopt.

YIORGOS: Maar als je erover nadenkt, is wat Christus zegt waarschijnlijk het slimste om te doen. Wie zou er willen leven in een wereld van blinde en tandeloze mensen?

LEERLING (MEISJE): Je hebt gelijk in wat je zegt. Ik zou helemaal niet in zo'n wereld willen leven. Het zou een ...

Yiorgos en zijn klasgenootje lachen hardop. We zien hen lachend weglopen.

4.9 BIBLIOGRAFIE EN REFERENTIES

In deze lijst zijn ook de referenties opgenomen die gebruikt werden bij de voorbereiding van dit project. Referenties naar kunst en muziek zijn een meerwaarde die de leerlingen kunnen stimuleren tot een actieve lesdeelname.

4.9.1 Boeken

The Holy Bible, Old and New Testament, translated from the original texts, Athens: Hellenic Bible Society, 1997 [Η Αγία Γραφή, Παλαιά και Καινή Διαθήκη, Μετάφραση από τα πρωτότυπα κείμενα, Αθήνα: Ελληνική Βιβλική Εταιρεία, 1997]

“Dialogues in times of fanaticism”, Synaxis 104 (2007), pp. 3-87. [Διάλογοι σε καιρούς φανατισμών, περιοδικό Σύναξη 104 (2007), σσ.3-87]

“Violence, religions and multiculturalism”, Synaxis 98 (2006), pp. 3-54 [Η βία, οι θρησκείες και η πολυπολιτισμικότητα, περιοδικό Σύναξη 98 (2006), σσ 3-54]

Anastasios (Yannoulatos, Archbishop of Tirana): Vigilance, Debt of the Orthodox,

Athens, En Plo, 2017, [Αναστάσιος (Γιαννουλάτος, Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας), Εγρήγορση, Χρέος των Ορθοδόξων, Αθήνα: Εν πλω, 2017].

Anastasios (Yannoulatos, Archbishop of Tirana): Co-existence: Peace, Nature, Poverty, Terrorism, Values. Athens: Armos, 2015 [Αναστάσιος (Γιαννουλάτος, Αρχιεπίσκοπος Τιράνων), Συνύπαρξη: Ειρήνη, φύση, φτώχεια, τρομοκρατία, αξίες, Αθήνα: Αρμός, 2015]

Anastasios (Yannoulatos, Archbishop of Tirana), God manifested in flesh, Athens: Maistros, 2006 [Αναστάσιος (Γιαννουλάτος, Αρχιεπίσκοπος Τιράνων), Θεός εφανερώθη εν σαρκί, Αθήνα: Μαΐστρος, 2006].

Girard, R., La violence et le sacré, Editions Grasset, 1972 [P. Ζιράρ, Βία και θρησκεία: Αιτία ή αποτέλεσμα; μτφρ. Α. Καλατζής, Αθήνα: Νήσος, 2017]

Kalaitzidis, P., “Holy Lands and Sacred Nations”, Concilium: International Review of Theology, 2015.1, pp. 115-124.

Kalaitzidis, P. (ed.), Orthodoxy and Modernity, Athens, Indiktos, 2007 [Καλαϊτζίδης, Π. (επιμ.), Ορθοδοξία και Νεωτερικότητα, Αθήνα: Ίνδικτος, 2007].

Kasselouri-Chatzivasileiadi, Eleni (ed.): “Peace on Earth...”: a Vision and a Demand for Societies and Churches Today. An Orthodox Contribution, Athens: Indiktos, 2010 [Κασσελούρη-Χατζηβασιλειάδη, Ελ. (επιμ.), Και Επί γης Ειρήνη..., Όραμα και αίτημα για τους λαούς και τις χριστιανικές Εκκλησίες – Ορθόδοξη συμβολή, Αθήνα, Ίνδικτος, 2010]

Daniel, Jean, Dieu, est-il fanatique?, Paris: Diffusion Le Seuil, 1996 [Greek translation: Ντανιέλ, Ζαν, Ο Θεός είναι φανατικός;, Μετφ. Ανδ. Πανταζόπουλος, Επιμέλεια – Εισαγωγή Στ. Ζουμπουλάκης, Αθήνα: Πόλις, 1998]

Oz, Amos (2018), Dear zealots, Letters from a divided land, Houghton Mifflin Harcourt [Greek translation: Οζ, Άμος, Αγαπητοί ζηλωτές, τρεις στοχασμοί, Αθήνα, Καστανιώτη, 2020].

Papathanassiou, Ath. & Koukounaras-Liangis M. Lessons of Christian Ethics for C Class of Ecclesiastic Lyceum, Athens: Ministry of Education, 2020 [Παπαθανασίου, Αθ. – Κουκουνάρας Λιάγκης Μ., Θέματα Χριστιανικής Ηθικής, Γ' Εκκλησιαστικού Λυκείου, Αθήνα: ΥΠ.Ε.Π.Θ., 2020].

Papathanassiou, Ath. N., The rupture with zero. Shots of political theology, Athens: Armos, 2015 [Παπαθανασίου, Αθ. Ν., Η ρήξη με το μηδέν. Σφηνάκια πολιτικής θεολογίας, Αθήνα: Αρμός, 2015].

Papathanassiou, Th. N., "Anthropology, Culture, Praxis" in S. Fotiou (ed.), Terrorism and Culture, Athens: Armos, 2013 [Θ. Ν. Παπαθανασίου, «Ανθρωπολογία, πολιτισμός, πράξη», στο Σ. Φωτίου (επ.), Τρομοκρατία και Πολιτισμός, Αθήνα: Αρμός, 2013]

Papathanassiou, Athanassios, My God, a foreigner. Texts on a truth "down on the street", Athens: En plo, 20085 [Παπαθανασίου, Αθανάσιος, Ο Θεός μου ο αλλοδαπός. Κείμενα για μια αλήθεια που είναι "του δρόμου", Αθήνα: Εν πλω, 20085]

Papathanassiou, Th., The church comes into being when it opens up,, Athens: EWn Plo, 2008 [Παπαθανασίου, Θ., Η Εκκλησία γίνεται όταν ανοίγεται, Αθήνα: Εν πλω, 2008].

Sevastakis, N. "Religious fanaticism or political pathology?", Frear, 2021 [Σεβαστάκης, Ν. Θρησκευτικός φανατισμός ή πολιτική παθολογία; Περιοδικό Φρέαρ, 2021] <https://mag.frear.gr/thiskeytikos-fanatismos-i-politiki-pathologia/>

4.9.2 Kunst

Het verraad van Judas, 18e eeuws fresco (in restauratie) uit de Kerk van de Heilige Apostelen, Agia, Griekenland. Foto door Olya Gluschenko, 2017.

Duitse tank uit de Tweede Wereldoorlog, Envato Element.

Wehrmacht verkenningsszeppelin in Frankrijk tijdens WOII, Envato Elements.

Duitse luchtmacht Panavia Tornado via Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:46%2B22_German_Air_Force_Panavia_Tornado_ILA_Berlin_2016_06.jpg.

Ku Klux Klan Crosss Burning, 1958, Wikimedia Commons, [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Klansmen_in_robies_with_burning_cross_\(State%27s_Exhibit_No.4\).De_fotograaf_van_deze_opname_is_niet_vermeld_of_bekend,_en_het_is_waarschijnlijk_dat_deze_foto_genomen_is_bij_een_Klan_cross_burning_in_earlyJanuary_\(8223346951\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Klansmen_in_robies_with_burning_cross_(State%27s_Exhibit_No.4).De_fotograaf_van_deze_opname_is_niet_vermeld_of_bekend,_en_het_is_waarschijnlijk_dat_deze_foto_genomen_is_bij_een_Klan_cross_burning_in_earlyJanuary_(8223346951).jpg).

Hospitaalridder Circa 1250 AD, Flickr, <https://www.flickr.com/photos/8765199@N07/4554617703>.

Kruistocht van de Albigenzen via Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Albigensian_Crusade_01.jpg.

Links naar illustraties opgehaald op 15 februari 2021.

Apostolos Barlos, MTh (Aristoteles Universiteit van Thessaloniki, Griekenland). Voormalig godsdienstleerkracht en onderwijsadviseur voor middelbaar onderwijs, instructeur levenslang leren, auteur van leerboeken voor godsdienstonderwijs op secundair niveau, medewerker voor Religieus Onderwijs in Volos Academie voor Theologische Studies.

Christos Fradellos, Mth (Kapodistriesch en nationale Universiteit van Athene - Griekenland, Neapolis Universiteit van Paphos - Cyprus), godsdienstleerkracht., auteur van het boek Islamic Orders in the Ottoman Crete, medewerker voor Religieus Onderwijs in Volos Academie voor Theologische Studies.

Vaso Gogou, BA in theologie en geschiedenis (Universiteit van Athene, Griekenland). Voormalig godsdienstleerkracht, leerkracht cultuur en esthetiek, instructeur levenslang leren, auteur van leerboeken voor godsdienstonderwijs op secundair niveau, medewerker voor Religieus Onderwijs in Volos Academie voor Theologische Studies.

Maria Anna Tsintsifa, Master in Intercultureel Onderwijs (Vrije Universiteit, Berlijn, Duitsland), Master in Speciaal Onderwijs (Frederick University, Cyprus). Leerkracht Griekse Literatuur, medewerker voor Religieus Onderwijs in Volos Academie voor Theologische Studies.

Nikolaos Tsirevelos. PhD (Aristoteles Universiteit van Thessaloniki, Griekenland). godsdienstleerkracht, hoogleraar godsdienstonderwijs en godsdienstwetenschappen (afdeling Primair Onderwijs, Universiteit van Thessalië, Volos), gastdocent christelijk onderwijs (afdeling Theologie en Cultuur, "Logos" Universiteit, Tirana, Albanië), medewerker voor Religieus Onderwijs in Volos Academie voor Theologische Studies.

Dit boek is gefinancierd door het Fonds voor interne veiligheid - Politie van de Europese Unie.

9 789464 449099 >